

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี

โดย

นายภาสกร คำภูแสน

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี

โดย

นายภาสกร คำภูแสน

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**CULTURAL LANDSCAPE MANAGEMENT : A CASE STUDY OF CHANTHABOON
COMMUNITY, CHANTHABURI**

By

Passakorn Kamphusaen

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF LANDSCAPE ARCHITECTURE

Department of Urban Design and Planning

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี” เสนอโดย นายภาสกร คำภูแสน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจิโรจน์ อนามบุตร)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.สินีนารถ ศุกลรัตน์เมธี)
...../...../.....

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล)
...../...../.....

51060205 : สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์วัฒนธรรม / แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภาสกร คำภูแสน : แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี. อาจารย์ที่ปรึกษาคณาจารย์ : รศ.ดร.ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล. 128 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษากระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อให้สามารถระบุองค์ประกอบและประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม สำหรับการเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาในสองระดับคือ ระดับกว้างคือการเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชนที่จัดไว้ในฐานข้อมูลต่างๆ และในระดับพื้นที่ด้วยวิธีการสำรวจภาคสนาม โดยใช้แบบสังเกตบันทึกข้อมูลด้านคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในพื้นที่การศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ การจัดหมวดหมู่ข้อมูล การจำแนกประเภทข้อมูล การวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร

ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมประกอบด้วย อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมและความเก่าแก่ ส่วนที่เป็นนามธรรมได้แก่ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับสภาพที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมริมแม่น้ำจันทบุรีและการอยู่ร่วมกันของวิถีทางความเชื่อที่แตกต่าง

2. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนริมน้ำจันทบูรนั้นจัดอยู่ในประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชุมชนเมืองที่แสดงถึงระยะเวลาอันยาวนานในการปรับเปลี่ยนรูปแบบขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตั้งแต่ยุคแรกของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาจนถึงในยุคปัจจุบันซึ่งวิถีชีวิตของชุมชนพึ่งพาระบบทางธรรมชาติน้อยลง

3. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นใช้วิธีการอนุรักษ์และพัฒนาในขอบเขตของพื้นที่ระดับต่างๆตามระดับคุณค่าความสำคัญของพื้นที่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งความยั่งยืนภายในชุมชนนั้นต้องเกิดจากการดูแลรักษาอัตลักษณ์จากคนในชุมชน หน่วยงานท้องถิ่นและเอกชนร่วมมือกัน

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2552
ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

51060205: MAJOR: LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEY WORD : CULTURAL LANDSCAPE / MANAGEMENT PROCESS OF CULTURAL LANDSCAPE

PASSAKORN KAMPHUSAEN: CULTURAL LANDSCAPE MANAGEMENT: A CASE STUDY OF CHANTHABOON COMMUNITY, CHANTHABURI. INDEPENDENT STUDY ADVISOR: ASSOC. PROF. CHAIYASIT DANKITTIKUL, Ph. D. 128 pp.

The Purpose of this research was to study the management process of cultural landscape indicating to the elements and the type of cultural landscape. For the offering ways in the cultural landscape management: a case study of Chanthaboon community, Chanthaburi, this research studied in two levels; was wide level that gathers data in the community area arranged in database and in the floor level by fieldwork survey using the observation form that noted the valued data and the significance of elements of cultural landscape.

The analysis data used subsuming data, classifying data, analysis of the internal and external factors that impacted the cultural landscape of Chanthaboon community.

The results of the study were:

1. Elements of the concrete cultural landscape are comprised of buildings and structures that are outstanding in architecture and antiquity. Elements of the abstract cultural landscape are comprised of history of settlement, way of life, folk wisdom for gentrifying resident to fit the environment in Chanthaboon community and living together by the different lifestyles and beliefs.

2. The cultural landscape of Chanthaboon community are arranged in type of urban area of cultural landscape indicated to long time period for adapting form of cultural landscape elements since early era of settlement to present that the way of life of the community less depends on natural system.

3. The management process of cultural landscape uses conservative method and develops the bound of area in levels following the value of the elements area of cultural landscape that the permanence in community must occur by taking care the identity from the cooperation of people in the community, local authorities and individual.

Department of Urban Design and Planning Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระในเรื่อง แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชน
ริมน้ำจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยได้รับความกรุณาอย่างสูงจาก รอง
ศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ รวมทั้งคณะกรรมการ
ตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุจิโรจน์ อนามบุตร ประธานกรรมการ และ
อาจารย์ ดร. สินีนาถ สุกลรัตนเมธี ที่กรุณาให้คำแนะนำข้อคิดเห็นทางด้านวิชาการตลอดจนให้ความ
กรุณาตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆอันเป็นประโยชน์แก่งานวิจัย ผู้ศึกษามีความ
ซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ ซึ่ง
ผลสำเร็จจากการทำงานครั้งนี้หากมีสิ่งใดเป็นประโยชน์ในทางการศึกษา หรือการนำไปใช้จริง
ผู้วิจัยขอมอบผลสำเร็จและความดีเหล่านั้นให้แก่อาจารย์ผู้ที่ได้เอื้อนามมาข้างต้น แต่หากมีสิ่งใด
ผิดพลาด ขาดตกบกพร่อง หรือไม่ถูกต้องผู้วิจัยขอน้อมรับไว้เอง เพราะเป็นเหตุอันเกิดจากความ
บกพร่องของผู้วิจัยที่ไม่ได้ทำการปรับปรุงตามคำแนะนำอย่างครบถ้วน

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ ผู้ซึ่งคอยสนับสนุนและเป็นกำลังใจเสมอมา
ขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่าน ในภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองมหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่ให้ความรู้ประสิทธิภาพในสาขาวิชาในด้านต่างๆ ขอขอบพระคุณท่านผู้แต่งตำราทุกเล่มที่ผู้ศึกษาได้
ใช้ประกอบการทำงานวิจัย และสุดท้ายนี้ผู้ศึกษาขอมอบคุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัย
ฉบับนี้แด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ฎ
สารบัญแผนที่	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์.....	2
ขอบเขตของการวิจัย.....	2
ขั้นตอนการวิจัย	4
วิธีการวิจัย.....	5
ข้อตกลงเบื้องต้น	5
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยและการศึกษาความหมายที่เกี่ยวข้อง	6
ผลที่จะได้รับจากการวิจัย.....	6
การนำเสนอผลการวิจัย.....	7
2 การศึกษาความหมาย ทฤษฎี แนวคิด เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษา	8
ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	8
ทฤษฎี แนวคิด ที่เกี่ยวข้อง	10
แนวคิด เกี่ยวกับการอนุรักษ์	10
ทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยการเลือกแหล่งและลักษณะที่อยู่อาศัย	11
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำและย่านเก่า.....	14
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
การประเมินคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม.....	15
ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม.....	16
แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม	23
การศึกษาแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน.....	26

บทที่	หน้า
3 การดำเนินงานวิจัย.....	29
กรอบทฤษฎีหรือ แนวความคิด.....	29
การจัดการข้อมูล.....	29
การแปลความหมายข้อมูล.....	30
การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวางแผน.....	30
การสรุปผลการดำเนินงาน.....	30
กระบวนการวิจัย.....	32
การศึกษารวบรวมข้อมูล.....	32
การแปลความหมายข้อมูล.....	32
การระบุสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม วัฒนธรรม.....	32
สำรวจจัดทำเอกสารข้อมูล.....	32
การพิจารณาคุณค่าความสำคัญ.....	33
วิเคราะห์สถานการณ์ในปัจจุบัน ภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง.....	33
จัดทำข้อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	33
การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา.....	33
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	34
การบันทึกและการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่.....	34
แบบสัมภาษณ์.....	34
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	34
ข้อมูลและประเภทข้อมูล.....	34
การเก็บข้อมูล.....	35
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	36
4 บริบทของพื้นที่ศึกษา.....	38
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดจันทบุรี.....	38
ลักษณะ ภูมิประเทศ.....	38
แหล่งน้ำ.....	40
ประชากร.....	42
บริบทของพื้นที่ศึกษา.....	43
ความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา.....	43

บทที่	หน้า
ที่ตั้ง.....	44
การเข้าถึงพื้นที่.....	46
สภาพทั่วไป	47
ประวัติศาสตร์และความเป็นมา	55
การจัดการข้อมูลด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูร	59
การสรุปคุณลักษณะสำคัญ	59
การแปลความหมายข้อมูล	66
กลุ่มชนชาติ หรือชาติพันธุ์.....	66
ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน	67
ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม.....	69
การระบุสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม	69
การสำรวจจัดทำเอกสารข้อมูล.....	73
คุณค่าและความสำคัญด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษา	75
การสรุปคุณค่าและความสำคัญด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษา.....	76
คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value).....	76
คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์หรือความงาม (Aesthetic Value)	76
คุณค่าด้านเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น (Rarity and Uniqueness Value).....	78
คุณค่าด้านสังคม (Social Value).....	78
5 การศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ประเด็นปัญหาและ	
อุปสรรคในการดำรงรักษาย่านชุมชน.....	80
การวิเคราะห์ศักยภาพและปัญหาในพื้นที่กรณีศึกษา.....	80
ศักยภาพ.....	82
ปัญหา	83
เหตุและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร.....	85
ปัจจัยที่ส่งเสริมภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังดำรงอยู่ต่อไปได้	85
ปัจจัยคุกคามที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเสื่อมสภาพลง	85
สรุปการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	87
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูร	87
ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน.....	87

บทที่	หน้า
6 การเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร	89
องค์ประกอบทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำจันทบูร	89
ทางรูปธรรม	89
ทางนามธรรม	89
การกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	91
วัตถุประสงค์ระยะสั้น (Immediate Objective)	93
วัตถุประสงค์ระยะยาว (Development Objective)	93
แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร	93
รูปแบบและวิธีการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม	94
แนวทางในการจัดการพื้นที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรม	95
มาตรการควบคุมและการสร้างแรงจูงใจ.....	101
มาตรการแรงจูงใจ (Enabling Measure)	101
มาตรการเชิงควบคุม (Controlling Measure)	101
บทบาทของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง	102
หน่วยงานส่วนท้องถิ่น (ระดับปฏิบัติการและระดับยุทธศาสตร์)	102
หน่วยงานส่วนกลางระดับชาติ (ระดับนโยบาย).....	102
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูรสู่ความยั่งยืน.....	104
7 บทสรุป.....	106
สรุปผลการวิจัย.....	104
ข้อมูลแนวความคิดและทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ...	104
ผลวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการจัดการ	104
ผลการวิเคราะห์สถานการณ์ ประเด็นปัญหาและอุปสรรค	107
แนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษาอย่างยั่งยืน.....	107
ข้อบกพร่องในการวิจัย	104
การเก็บข้อมูล.....	108
การวิเคราะห์ข้อมูล	108
การมีส่วนร่วมของชุมชน.....	108
ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยขั้นต่อไป	108
การศึกษาทัศนคติของประชากรในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง	109

การศึกษาความต้องการและความสำคัญเร่งด่วนของชุมชน.....	109
การศึกษาในขั้นตอนการบูรณาการเข้าสู่แผนท้องถิ่น	109
บรรณานุกรม	110
ภาคผนวก	112
ภาคผนวก ก.....	113
ภาคผนวก ข.....	122
ประวัติผู้วิจัย	128

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แสดงพื้นที่ศึกษาระดับจังหวัด จังหวัดจันทบุรี	3
2	แสดงพื้นที่ศึกษาระดับพื้นที่ ชุมชนริมน้ำจันทบุรี	3
3	ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำจันทบุรี ปี พ.ศ.2550	39
4	ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งชุมชนริมน้ำจันทบุรี	44
5	แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....	45
6	ลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนริมน้ำในปัจจุบัน	47
7	สถาปัตยกรรมอาคารในแบบชิโนโปรตุกีส	50
8	บริเวณท่าหลวงในปัจจุบันและร่องรอยของเสาทำเรือที่ยังคงปรากฏอยู่.....	51
9	ท่าเรือที่ใช้รับเสด็จเมื่อครั้ง ร.5 เสด็จประพาส	51
10	ลักษณะอาคารบ้านเรือนห้องแถวในแบบชาวจีน.....	52
11	อาชีพขายขนมแบบโบราณที่ยังคงค้าขายอยู่.....	53
12	ร้านขายยาสมุนไพรจีนที่ยังคงค้าขายมาจนถึงปัจจุบัน	53
13	ความหลากหลายทางความเชื่อ.....	54
14	วัฒนธรรมการแต่งกายในอดีตที่บ่งบอกถึงเชื้อชาติ	54
15	ประเพณีต่างๆทั้งของชาวไทยและคนไทยเชื้อสายจีน	55
16	บ้านลุ่มเมื่อครั้งในอดีต	56
17	วัดโบสถ์ถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2395.....	57
18	ถนนสุขาภิบาลในอดีต.....	57
19	ท่าเรือรับเสด็จในอดีต.....	58
20	วัดโบสถ์เมือง	59
21	วัดเขตร้านบุญญาราม (ฮกซ้งยี่).....	60
22	วัดจันทนาราม.....	61
23	วัดใหม่เมืองจันทบุรี.....	62
24	วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล (โบสถ์วัดคาทอลิก)	63
25	ศาลเจ้าที่และศาลเจ้าหัวเก่าเอี้ย	63
26	ลักษณะของรูปแบบอาคารและวัสดุตกแต่ง.....	64
27	ลักษณะของอาคารบ้านเรือนที่อยู่ริมน้ำ.....	65
28	การกำหนดขอบเขตพื้นที่สำรวจ	73

ภาพที่.....	หน้า
29 สัญลักษณ์ของชุมชนริมน้ำจันทบุรี.....	81
30 บ้านโกศบาลร้านค้าขายผ้าที่เคยอยู่ในอาณัติของฝรั่งเศส	123
31 บ้านขุนบุรพาภิผล (ร้านขนมไข่ป่าไค้)	124
32 ร้านไอศกรีมตราจระวด	125
33 ร้านจังกวางอัน เป็นร้านขายยาจีนที่มีชื่อเสียงร้านแรก ๆ ในเมืองจันทบุรี	126
34 ร้านปลา ริมน้ำ	127

สารบัญแผนที่

แผนที่		หน้า
1	แสดงแม่น้ำและโครงข่ายการสัญจร จังหวัดจันทบุรี	41
2	แสดงการใช้ประโยชน์อาคารในปัจจุบัน	48
3	แสดงระดับชั้นความสูงของพื้นที่ศึกษา	49
4	แสดงกลุ่มสาระสำคัญสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)	70
5	แสดงกลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment)	71
6	แสดงสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม	72
7	แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา ชุมชนริมน้ำจันทบุรี	74
8	แสดงพื้นที่ปัญหาชุมชนริมน้ำจันทบุรี	84
9	แสดงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบุรี	90
10	แสดงการใช้ประโยชน์อาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี	114
11	แสดงประเภทอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี	115
12	แสดงรูปแบบอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี	116
13	แสดงวัสดุก่อสร้างอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี	117
14	แสดงรูปทรงหลังคาอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี	118
15	แสดงสภาพอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี	119
16	แสดงความเก่าแก่ของอาคาร	120
17	แสดงกรรมสิทธิ์ของผู้ใช้คาอาคารชุมชนริมน้ำจันทบุรี	121

บทที่ 1

บทนำ

การดำเนินชีวิตของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมภายใต้ข้อจำกัดทางธรรมชาตินับตั้งแต่ครั้งอดีต มนุษย์ได้ศึกษาเรียนรู้วิธีใช้ชีวิตร่วมกันเพื่อให้เกิดความปึกติสุขของส่วนรวม สภาพแวดล้อมได้ถูกปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองในด้านความจำเป็นพื้นฐานและเพื่อความเจริญงอกงามของสังคม ก่อเกิดรูปแบบของ “วัฒนธรรม” และผลแห่งการดำเนินไปของวัฒนธรรมนั้นได้ทิ้งร่องรอย “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ถึงความเป็นมาและความเป็นไปในการใช้ชีวิตอย่างเคารพต่อธรรมชาติ อันเนื่องมาจากการที่ทรัพยากรนั้นย่อมมีการเสื่อมสภาพ สูญสลายหรือหมดไป “การจัดการ” จึงเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะนำไปสู่แนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไปได้ในอนาคต การศึกษาเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” นั้นเป็นการศึกษาเพื่อที่จะทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นและเพื่อศึกษาองค์ประกอบ กระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแนวทางที่เหมาะสม โดยในบทนี้จะกล่าวถึงความสำคัญและรูปแบบขั้นตอนในการศึกษา ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดดังนี้

1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาเมืองที่ผ่านมาได้สร้างความเสียหายให้กับระบบธรรมชาติของโลก ทำให้มีกระแสของ “การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development)” เพื่อให้การพัฒนาที่ต้องเดินหน้านีมีความรอบคอบใส่ใจกับสถานะของโลกมากขึ้น แนวความคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้และประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายองค์กรทั่วโลกด้วยจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการจัดการจัดสรรการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้คุ้มค่าและยาวนานที่สุด รวมถึงกระแสแนวความคิดเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม(Cultural Landscape)” ก็ได้มีการกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลายด้วยเช่นกัน ส่วนในประเทศไทยเองนั้นหลายหน่วยงานก็ได้เริ่มดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้วยกระแสการพัฒนาในปัจจุบันที่ให้ความสำคัญตระหนักว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรานั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ เนื่องด้วยสภาพแวดล้อมในปัจจุบันได้ถูกทำลายลงไปอย่างมากมาย เพียงเพราะเราขาดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญ จนปล่อยปะละเลยหรือการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา ส่งผลให้เกิดความเสียหาย เสื่อมโทรม หรือสูญสลายของมรดกทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอันดีงามไปในที่สุด

ย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรี เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างยาวนาน มีบันทึกในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองจันทบุรี ในปัจจุบันก็ยังคงปรากฏร่องรอยของการจัดการภูมิทัศน์และมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเคยเจริญรุ่งเรืองเมื่อครั้งอดีต ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบในการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ริมแม่น้ำจันทบุรี วิถีชีวิตของย่านการค้าเก่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของอาคารบ้านเรือนที่มีรูปแบบผสมผสานกันในรูปแบบไทย จีนญวนและฝรั่งเศส หรือองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่ทรงคุณค่าและควรทำการศึกษาให้เข้าใจอย่างเป็นระบบ

ด้วยความตระหนักถึงคุณค่าในมรดกทางธรรมชาติ ศิลปะและวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่ต้องทำการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรีอย่างเป็นขั้นตอนมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้ทราบถึงแนวทางโดยรวมของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเหล่านี้อย่างสอดคล้องกับการพัฒนาของย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรีในลำดับต่อไป

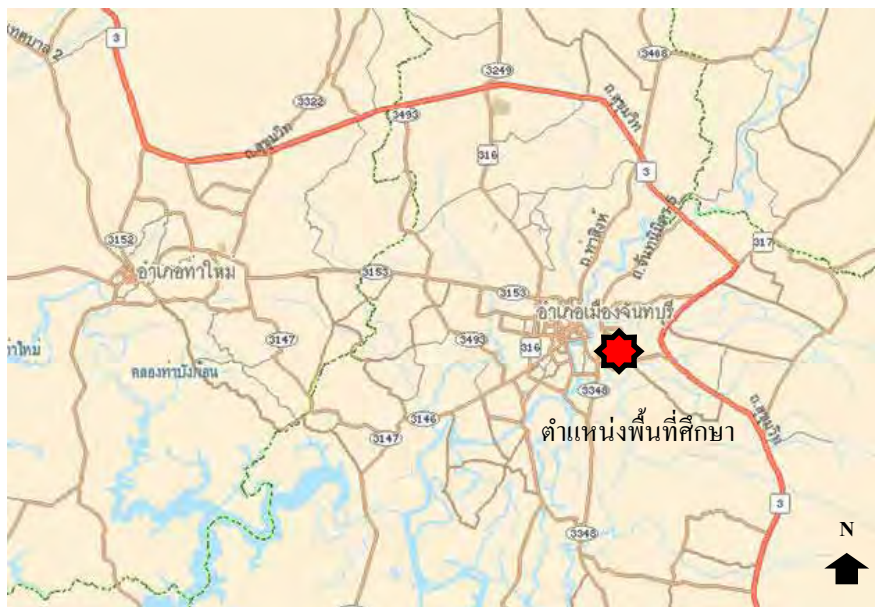
2 วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษา ข้อมูลแนวความคิดและทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบุรี
- 2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ ประเด็นปัญหาและอุปสรรคในการดำรงรักษาย่านชุมชน
- 2.4 เพื่อจัดทำข้อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษาอย่างยั่งยืน

3 ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ชุมชนริมน้ำจันทบุรีซึ่งอยู่ภายในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี ตามแนวชายฝั่งของแม่น้ำจันทบุรี โดยทำการศึกษาในรายละเอียดเฉพาะบริเวณกลุ่มบ้านเรือนสองฝั่งถนนสุขาภิบาลจากบริเวณสะพานวัดจันทนารามจนสุดถนนบริเวณซอยตรอกกระเจ่าง ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร

ภาพที่ 1 แสดงพื้นที่ศึกษาระดับจังหวัด จังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่ศึกษาระดับพื้นที่ ชุมชนริมน้ำจันทบุรี

ที่มา : จันทบุรี [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มี.ค. 2553 เข้าถึงได้จาก <http://www.googleearth.com>

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่จะใช้ในการดำเนินการศึกษาวิจัยเฉพาะในส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

3.2.2 การจัดการข้อมูลและการแปลความหมายข้อมูลเพื่อระบุพื้นที่หรือองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนกรณีศึกษา หมายถึงการกำหนดว่า หน่วยพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ใด สภาพทางภูมิศาสตร์หรือขอบเขตพื้นที่ที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญใดที่มีคุณค่าและถือว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมของเมืองหรือชุมชน ซึ่งควรจะประกอบไปด้วยด้านกายภาพที่จับต้องได้ (Tangible) และด้านวิถีชีวิต จารีต ประเพณีซึ่งจับต้องไม่ได้ (Intangible)

3.2.3 องค์การบุคลากรผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่กรณีศึกษา

3.2.4 การเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากการวิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์ปัจจุบัน ประเด็นปัญหา ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกและหาข้อสรุปเพื่อกำหนดและเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษาให้มีความสอดคล้องกับการพัฒนาของชุมชนอย่างยั่งยืน

4 ขั้นตอนการวิจัย

4.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเบื้องต้นจะทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมถึง แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

4.2 ออกแบบการวิจัย (Research Design) กำหนดกรอบ ทฤษฎี แนวคิด วิธีการเครื่องมือ รายละเอียดในการวิจัยและการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา

4.3 ดำเนินการวิจัยโดยศึกษารวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จัดทำแผนกายภาพ ระบุพื้นที่สำรวจเบื้องต้นได้แก่ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของเมืองจันทบุรีและย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรี ภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในอดีต แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4.4 ระบุแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ได้แก่ ระบุพื้นที่ที่มีความสำคัญเบื้องต้น โดยเกิดจากการนำข้อมูลรายชื่อสาระสำคัญทางด้านต่างๆของพื้นที่มาจัดทำผังกายภาพและนำมาวิเคราะห์หาพื้นที่สำคัญ

4.5 ดำเนินการจัดทำเอกสารข้อมูล ได้แก่ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติมเพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการบริหารจัดการของพื้นที่ที่ได้รับการระบุในขั้นตอนที่แล้วโดยมี 2 ส่วนคือ

4.5.1 การระบุขอบเขตเบื้องต้นเพื่อการสำรวจ โดยเมื่อระบุตำแหน่งพื้นที่ที่จะมีการสำรวจแล้ว จึงทำการสำรวจในรายละเอียดมากขึ้นและเฉพาะกับคนในพื้นที่เพื่อกำหนดขอบเขตบริเวณที่ควรทำการสำรวจที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญได้อย่างครบถ้วน

4.5.2 ทำการสำรวจภาคสนาม เพื่อให้เห็นถึงตำแหน่งองค์ประกอบสำคัญและสภาพทางกายภาพโดยรวม

4.6 วิเคราะห์ข้อมูลสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งหมดที่ได้จากการสำรวจภาคสนามเพื่อสรุปประเด็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบ

4.7 วิเคราะห์สถานการณ์ในปัจจุบัน ภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง โดยมองทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

4.8 อภิปรายผลและจัดทำข้อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนพื้นที่กรณีศึกษา

4.9 การจัดทำรายงานสรุปผลการศึกษา

5 วิธีการวิจัย

5.1 การทบทวนเอกสาร (Literature Review) ได้แก่ การศึกษาเอกสารรายงานสิ่งตีพิมพ์ ข้อมูลดิจิทัลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม

5.2 ข้อมูลด้านกายภาพของพื้นที่ใช้วิธีการสำรวจ ภาคสนามและบันทึกภาพถ่ายสภาพปัจจุบันของพื้นที่ และการบันทึกลงในแผนที่สำรวจ

5.3 การสัมภาษณ์ เน้นการสัมภาษณ์ผู้ดำเนินการหรือขับเคลื่อนโครงการ (Actors) ในชุมชนซึ่งมีทั้งประชาชน เจ้าของอาคาร เกี่ยวกับทิศทางและแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

5.4 การวิเคราะห์ข้อมูลเรื่ององค์ประกอบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมใช้วิธีการแบ่งประเภทข้อมูล จัดกลุ่มข้อมูล และการเปรียบเทียบข้อมูลจากแผนที่การสำรวจ

6 ข้อตกลงเบื้องต้น

6.1 กระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ใช้ในการศึกษานี้ใช้กรอบแนวความคิดของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) CECS ซึ่งได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับระยะเวลาในการวิจัยและการจัดการกับพื้นที่ชุมชน

6.2 การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาในเรื่องขององค์ประกอบและกระบวนการการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อเสนอแนวทางในการจัดการพื้นที่ชุมชนริมน้ำจันทบูรในอนาคตซึ่งขอบเขตทางด้านเนื้อหานี้จะยังไม่ครอบคลุมถึงการจัดทำแผนบูรณาการเข้าสู่แผนพัฒนาระดับท้องถิ่น

7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยและการศึกษาความหมายที่เกี่ยวข้อง

7.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายความว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ อันมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าทางด้านความงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิดและพัฒนาการของสังคมหนึ่งๆ ผ่านลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของพื้นที่

7.2 สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม (Cultural Environment) หมายความว่าพื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่สะท้อนและบอกเล่าเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และการพัฒนาทางสังคมของมนุษย์ อันมีคุณค่าทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่โดยรวมมากกว่าสถานที่จุดเดียว จึงสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนโดยทั่วไปได้

7.3 กระบวนการจัดการ (Management Process) หมายความว่า การดำเนินงานตามขั้นตอนและวิธีการ อย่างมีระเบียบแบบแผน ซึ่งในที่นี้ได้แก่ การจัดการข้อมูล การแปลความหมายข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสรุปผลการดำเนินงาน

7.4 กระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Management Process of Cultural Landscape) หมายความว่า การดำเนินงานตามขั้นตอนและวิธีการอย่างมีระเบียบแบบแผน ได้แก่ การจัดการข้อมูล การแปลความหมายข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผลการดำเนินงานเกี่ยวกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติอันมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าทางด้านความงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิดและพัฒนาการของสังคมหนึ่งๆผ่านลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของพื้นที่

8 ผลที่จะได้รับการวิจัย

- 8.1 ทราบถึงกระบวนการและแนวทางที่ใช้ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 8.2 ทราบถึงประเภทและองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่กรณีศึกษา
- 8.3 ทราบถึงคุณค่าและความสำคัญในแต่ละองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่กรณีศึกษา

8.4 ทราบถึงแนวทางเพื่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่การศึกษาโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อันนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูรอย่างยั่งยืน

9 การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการศึกษจะเป็นในรูปแบบของรายงานโดยมีรายละเอียดประกอบด้วย เนื้อหาตารางข้อมูล แผนที่ รูปภาพ แผนภูมิ แผนผังบริเวณ

บทที่ 2

การศึกษาความหมาย ทฤษฎี แนวคิด เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษา

เพื่อทำความเข้าใจความหมาย ทฤษฎี แนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมไปจนถึง กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยและการเลือกชุมชนพื้นที่กรณีศึกษา ในบทนี้จึงได้ทำการศึกษาโดยเนื้อหาสำคัญแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 ความหมาย ทฤษฎี แนวคิด เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่ 2 การกำหนดกรอบแนวคิดและการเลือกชุมชนพื้นที่ศึกษาเพื่อใช้ศึกษาองค์ประกอบและแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1 ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดและการให้คำจำกัดความของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า

“ภูมิทัศน์” หมายถึง การรับรู้สภาพแวดล้อมภูมิประเทศทั้งที่ปรากฏตามจริง และ ภาพลักษณ์ ในจิตใจที่รู้สึกได้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 อ้างถึงในกระทรวงวัฒนธรรม 2549:14)

“วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้น สร้างขึ้น คิดขึ้น เพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สืบทอด และ พัฒนาสังคมของตนเอง แสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคมมนุษย์ เป็นประโยชน์ทั้ง ทางกาย เช่น การบริโภค การใช้สอย หรือประโยชน์ทางใจ เช่น การชมสิ่งที่เจริญตา เจริญใจ (ชนัญ วงษ์วิภาค 2547 อ้างถึงในแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2549:14)

สอดคล้องกับการแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ส่วนคือ “ทางรูปธรรม” ได้แก่ บ้านเรือน ศาสนสถาน การแต่งกาย อาหาร หัตถกรรม งานศิลปะ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม งานฝีมือ การใช้เวลาว่าง การพักผ่อน และการันทนาการ และ “ทางนามธรรม” ได้แก่ คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา วรรณคดี สภาพครอบครัว การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา สาธารณสุข ดังนั้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ก็คือทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมอันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มยึดถือร่วมกัน (ค่านิยม) และได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญงอกงาม และพัฒนาสังคมของมนุษย์ (คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ 2540 อ้างถึงใน กระทรวงวัฒนธรรม 2549:14)

นักภูมิศาสตร์ยังได้ให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า เป็นร่องรอยและหลักฐานการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดิน พื้นที่ภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมโดยมนุษย์ จากกิจกรรมตามวิถีชีวิตของชุมชนหรือชาติพันธุ์นั้น ซึ่งแสดงออกในลักษณะรูปธรรมและนามธรรม อันได้เรียนรู้และถ่ายทอดสั่งสมกันมาอย่างยาวนาน เป็นพัฒนาการตั้งแต่บรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน อาทิ การสร้างบ้านเรือนพักอาศัย สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมต่างๆ ถนนหนทาง พื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน อันเป็นสิ่งที่จับต้องได้ และรวมทั้งสิ่งที่จับต้องไม่ได้คือ บรรยากาศที่รับรู้ได้เป็นจินตภาพเฉพาะของชุมชนแห่งนั้น โดยอาจจะเรียกว่าเป็นบุคลิกของพื้นที่นั้น (เอกลักษณ์) อันรับรู้ได้จากภาพที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นที่ได้รับ และวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่แห่งนั้น (Human Geography Culture 1977 อ้างถึงในกระทรวงวัฒนธรรม 2549:16)

โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ให้คำจำกัดความภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ อันมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าด้านความงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิดและนิยามข้างต้นได้สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment)” ซึ่งโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้อธิบายไว้ว่าเป็นพื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่สะท้อนและบอกเล่าเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสังคมของมนุษย์ อันมีคุณค่าทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยให้ความสำคัญกับคุณค่าของพื้นที่โดยรวมมากกว่าสถานที่จุดเดียว จึงสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนโดยทั่วไปได้ (คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 2548 อ้างถึงในกระทรวงวัฒนธรรม 2549:17)

เกรียงไกร เกิดศิริ ได้ประมวลข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า เป็นผลที่แสดงออกมาในรูปของภูมิทัศน์ ธรรมชาติที่มองเห็น โดยการที่วัฒนธรรมเป็นผู้กระทำ มีธรรมชาติเป็นสื่อกลาง นั่นคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือผลของการกระทำดังกล่าว และเป็นผลผลิตที่เห็นได้อย่างเด่นชัดของความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างผลการกระทำของชุมชนมนุษย์ชาติ โดยก่อรูปขึ้นจากผลของวัฒนธรรม และความสามารถเท่าที่จะเป็นไปได้ตามแต่ที่ธรรมชาติแวดล้อมจะเอื้ออำนวย ซึ่งก็คือมรดกอันทรงคุณค่าที่ตกทอดมาจากวิวัฒนาการทางธรรมชาติและพยายามของมนุษย์ตลอดทุกยุคทุกสมัย (เกรียงไกร เกิดศิริ อ้างถึงในกระทรวงวัฒนธรรม 2549:17)

คณะกรรมการมรดกโลกได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ โดยที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ตลอดจนจนเป็นการสืบต่อในทางสังคม เศรษฐกิจ และแรงกดดันทางวัฒนธรรมทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน โดยพื้นที่ดังกล่าว

ได้ผ่านการเลือกเฟ้นตามหลักเกณฑ์ของคุณค่าในความโดดเด่นอันเป็นสากล จนสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมไปถึงการแสดงให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมแห่งภูมิภาค (เกรียงไกร เกิดศิริ 2548 อ้างถึงในกระทรวงวัฒนธรรม 2549:18) “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม” คือศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ ซึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองต่อสังคมมนุษย์ หรือการดำเนินธุรกิจกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการสังคมมนุษย์ (กระทรวงวัฒนธรรม 2549:18)

2 แนวคิดและทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

2.1.1 การอนุรักษ์ศิลปกรรมในแนวคิดตะวันตก

พื้นฐานแนวความคิดเชิงอนุรักษ์เป็นปรัชญาครอบคลุมแนวคิด ความเชื่อ ทักษะคติแบบวิเคราะห์วิสัย หรือที่เรียกว่า Analytic ได้แก่ การใช้ขบวนการคิดในเรื่องใดๆ ก็ตามในการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ สร้างสรรค์ การหาเหตุผลในการสร้างเรื่องราวต่างๆ เป็นวิธีที่จะต้องแยกแยะวิเคราะห์เป็นขั้นเป็นตอน กระบวนการในการคิดแบบนี้มีมาตั้งแต่อารยธรรมยุคโบราณของตะวันตก คือ อารยธรรมกรีก ตามประวัติศาสตร์ตะวันตกจะมีการกล่าวถึงนักปราชญ์กรีกซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ให้กำเนิดวิชาความรู้ให้แก่ทางตะวันตก ทั้งทางด้านการคำนวณ คณิตศาสตร์ เรขาคณิต รวมไปถึงทฤษฎีความรู้ต่างๆ ซึ่งบุคคลเหล่านั้นจะมองดูสิ่งต่างๆ มิใช่ดูเพียงรูปลักษณะภายนอก แต่จะมองลึกลงไปอีกว่าสิ่งของต่างๆ เหล่านั้นมันเกิดมาอย่างไร เช่น พิธาโกรัส คิดสูตรทางคณิตศาสตร์ บุกริส คิดทฤษฎีทางเรขาคณิต อริสโตเติลเป็นคนแรกที่พยายามอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งลักษณะการคิดของนักปราชญ์เหล่านั้นเป็นลักษณะการคิดที่มีระบบแล้วพยายามพิสูจน์ทำตามให้ได้ นับเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์

งานศิลปกรรมตะวันตกก็มาจากแนวคิดที่เป็นระบบ ลักษณะแรกเริ่มของงานศิลปะตะวันตกเริ่มจากการเลียนแบบธรรมชาติให้มีความเหมือนจริงมากที่สุด ดังนั้นจากลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้กระบวนการคิดของชาวตะวันตกมีลักษณะที่จะคิดคำนึงถึงลักษณะเดิมมากที่สุด และสามารถหันกลับไปศึกษาได้อีก เพราะเป็นการสืบทอดทางความรู้ (ศิริชัย นฤมิตรเรขการ อ้างถึงใน เมืองโบราณ 2536)

2.1.2 การอนุรักษ์ศิลปกรรมในแนวคิดไทย (ตะวันออก)

ตามแนวคิดของไทย เดิมเป็นการคิดในแนวปรัชญาตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ นักคิดตะวันออกไม่ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบตะวันตกแต่อาจได้คำตอบเดียวกัน เช่น การคิดใน

ใจกับการคิดที่แสดงให้เห็นได้ การที่นักคิดมิได้ทำการวิเคราะห์เป็นลำดับขั้นตอน เราเรียกว่า การคิดแบบเบ็ดเสร็จ หรือการคิดด้วยญาณ (ญาณวิสัย Intuitive) ซึ่งเป็นความคิดขั้นละเอียดมาก เป็น การคิดโดยใช้พลังสมองค้นหาคำตอบ โดยไม่ต้องแจกแจงแล้วได้คำตอบ ซึ่งชาวตะวันตกยอมรับ ไม่ได้ ส่วนในด้านศิลปะ ศิลปะตะวันออก เช่น ศิลปะจีน จะไม่ใช้การเลียนแบบธรรมชาติ แต่ ผลงานศิลปะจะเกิดขึ้นจากภาพในใจ การสร้างงานของจีนนั้น จิตรกรจะออกไปสัมผัสธรรมชาติที่ประทับใจแล้วเก็บเอามาสร้างงาน มิใช่หน้าผืนผ้าใบไปกางแล้วลอกธรรมชาติของจริงลงไป หรือมีแบบร่างก่อน

ในเรื่องของการอนุรักษ์ศิลปกรรม ไทยเราจะเน้นทางด้านบุญกุศล โดย ถือว่าเป็นการสร้างขึ้นใหม่เพื่อผลบุญในชาติหน้า หรือเป็นการอุทิศส่วนกุศล โดยไม่คำนึงถึงรูปแบบเดิม เพราะถือว่าสิ่งก่อสร้างหรืองานศิลปกรรมที่ร่วงโรยไปก็เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ทาง พุทธศาสนา แต่ในปัจจุบันไทยเราได้รับทัศนคติด้านการอนุรักษ์แบบตะวันตก ซึ่งเข้ามาสมัยรัชกาล ที่ 4 เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการได้เห็นตัวอย่างจากต่างประเทศ และจากชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามา ในประเทศไทย ทำให้ปัจจุบันการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทยส่วนใหญ่จึงใช้กระบวนการ คิดแบบตะวันตก (ศิริชัย นฤมิตรเรขการ อ้างถึงใน เมืองโบราณ 2536)

2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยการเลือกแหล่งและลักษณะที่อยู่อาศัย

สาเหตุหลักของการเลือกแหล่งที่อยู่อาศัยนั้นเกิดจากปัจจัยหลักทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งสิ้น เนื่องด้วย ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัจจัยทางด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ด้าน สังคม ด้านกายภาพที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย อาจกล่าวได้ว่าความสามารถในการใช้จ่ายนั้นเป็น ปัจจัยพื้นฐาน อันดับแรกในการเลือกแหล่งที่อยู่อาศัย ส่วนระยะทางไปยังแหล่งงานและราคาที่ดิน ราคาของที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยที่ตามมาภายหลัง การตัดสินใจเลือกที่ต่างกันนั้นขึ้นกับงบประมาณ และรายได้ของผู้อยู่อาศัย (Alonso 1960 และ Goodail 1972 อ้างถึงโดย อมร กฤษณพันธ์ 2547) กล่าวว่ารายได้กับความพึงพอใจจะมีอิทธิพลต่อการเลือกที่อยู่อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับ Park, Burgess และ Mc Kenzie (อมร กฤษณพันธ์ 2547:18-21, อ้างจาก Park 1975 และ Kenzie 1975) เมื่อผู้อยู่อาศัยมีรายได้สูงขึ้น โอกาสในการเลือกรูปแบบบ้าน ที่ตั้ง และสิ่งทีพอใจ จะอยู่ในระดับที่สูงขึ้น ด้วยเพราะความสามารถในการจ่ายเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีกว่า ใหม่กว่า และแหล่งที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นย่อมมีมากกว่า โดยปัจจัยที่เกิดเนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจนั้นแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

2.2.1 ลักษณะทางกายภาพ

2.1.1. ลักษณะอาคารและพื้นที่ปลูกสร้างอาคาร (อมร กฤษณพันธ์ 2547:18-21, อ้างจาก Goodail 1972) ได้กล่าวถึงลักษณะของบ้าน ว่าดูจากความใหม่เก่าของบ้าน ส่วนประกอบภายใน และความเหมาะสมกับขนาดของบ้านกับครอบครัว โดย Willian H.Claure (อมร กฤษณพันธ์ 2547:18-21, อ้างจาก Claire 1973) ได้อธิบายเสริมไว้ ดังนี้

2.1.1.1 แหล่งที่อยู่อาศัย ควรมีความปลอดภัยสูง ระบายน้ำได้ดี และควรอยู่ใกล้ถนนและดินมีลักษณะที่เหมาะสมในการก่อสร้าง มีบริการสาธารณะต่างๆ ที่สามารถเดินทางไปใช้บริการได้ แต่สำหรับชุมชนริมน้ำนั้นลักษณะการตั้งบ้านเรือนมักอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองมากกว่า การก่อสร้างบ้านเรือนใกล้ริมน้ำจึงสามารถใช้ประโยชน์จากน้ำได้ โดยสะดวกมาก โดยเฉพาะการสัญจรทางน้ำโดยเรือ หลังจากนั้นบทบาทการสัญจรทางน้ำจึงค่อยลดบทบาทลงเนื่องจากการสัญจรทางบกมีบทบาทมากกว่า

2.1.1.2 ที่อยู่อาศัยควรอยู่ในบริเวณที่มีสภาพธรรมชาติสวยงาม และควรอยู่ห่างจากสิ่งรบกวนจากควัน กลิ่น เสียง ฝุ่นละออง และอิทธิพลของสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ไม่มีบ้านหนาแน่นนัก และต้องมีความเป็นส่วนตัว เงียบสงบ ได้รับแสงสว่างเพียงพอ อากาศถ่ายเทได้ดี

2.1.1.3 มีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ดี เพราะจะทำให้ผู้อยู่อาศัยได้รับบริการทางสังคมที่ดี

2.1.2 ลักษณะของทำเลที่ตั้งอาคาร เป็นการพิจารณาในเรื่องระหว่างทำเลที่ตั้งแหล่งงานและที่พักอาศัย ซึ่ง Alonso (1960), Jay Siegal (1970) และ Brain Goodail (1972) ได้กล่าวว่า การเข้าถึงแหล่งงาน การกระจายตัวของแหล่งงาน มีอิทธิพลต่อการกระจายตัวของที่อยู่อาศัยมากกว่าปัจจัยอื่นๆ ครอบครัวจะต้องพิจารณาระหว่างความสะดวกของการเข้าถึงแหล่งงานของหัวหน้าครอบครัวกับความเป็นไปได้เกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเดินทางจากบ้านไปที่ทำงาน ตลอดจนราคาที่ดินที่เหมาะสม ความต้องการอื่นในการติดต่อกับเมือง ซึ่งราคาที่ดินบริเวณศูนย์กลางเมืองจะมีราคาสูง ในขณะที่เดียวกันราคาที่ดินนั้นจะลดลงตามระยะทางที่ห่างจากศูนย์กลางเมืองและแปรผกผันกับค่าขนส่ง นอกจากนี้ในพื้นที่เมืองที่มีการให้บริการสาธารณะที่ไม่เท่าเทียมกันก็จะมีผลต่อการเลือกแหล่งที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้สูงย่อมมีความได้เปรียบกว่า และความสะดวกในการเข้าถึงเกี่ยวกับการเดินทางไปประกอบกิจกรรมต่างๆ ทำให้ผู้อยู่อาศัยเลือกอยู่ในบริเวณสองข้างทางคมนาคม และกระจายอยู่รอบๆ ศูนย์กลางธุรกิจการค้า ศูนย์กลางการทำงาน และการศึกษา (อมร กฤษณพันธ์ 2547:18-21, อ้างจาก Alonso 1960 ; Jay 1970 และ Brain 1972)

2.2.2 ลักษณะทางสังคม

Harold Cater (1975) และ Brain Goodail (1972) กล่าวว่า ปัจจัยด้านสังคมจะเกี่ยวกับความแตกต่างกันในด้านคุณค่า ความต้องการและความพอใจของประชาชน โดยจะสัมพันธ์กับกลุ่มที่มีความต้องการและลักษณะนิสัยที่เหมือนกัน ซึ่ง Alonso (1960) กล่าวเสริมว่าวัยของสมาชิกในครอบครัว นั่นคือครอบครัวที่มีจำนวนเด็กมาก จะมีผลให้ต้องใช้พื้นที่มากขึ้น ซึ่งมักเป็นพื้นที่เขตชานเมือง นอกจากนี้บริเวณที่โรงเรียนที่มีการศึกษาที่ตั้งอยู่ ก็จะมีผลให้ได้รับความสนใจในการเลือกเป็นแหล่งที่อยู่มากขึ้น ส่วนครอบครัวที่ไม่มีเด็กมักชอบความสะดวกสบายในการเข้าถึงสิ่งที่น่าสนใจของเมืองและพอใจอยู่ในบ้านที่มีพื้นที่ไม่กว้างมากนักบริเวณศูนย์กลางเมือง ซึ่งสอดคล้องกับ Harold Cater ที่กล่าวว่า ความแตกต่างของช่วงอายุจะมีผลต่อการเลือกที่อยู่อาศัย เช่น ครอบครัวที่มีผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ จะต้องการบ้านที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีความงาม และความเงียบสงบ เป็นต้น โดยทั้งหมดขึ้นอยู่กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัวนั้นๆ นอกจากนี้ Alonso ยังกล่าวเพิ่มไว้อีกว่า การแบ่งแยกสีผิว เชื้อชาติ และชนชั้นจะมีผลต่อการเลือกที่อยู่อาศัยด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ในพื้นที่เมืองที่มีการให้บริการสาธารณะที่ไม่เท่าเทียมกัน ก็จะมีอิทธิพลต่อการเลือกแหล่งที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้สูง (อมร กฤษณพันธ์ 2547:18-21, อ้างจาก Cater 1975 ; Goodail 1972 และ Alonso 1960) มีการกล่าวเสริมโดย Steinberg (อมร กฤษณพันธ์ 2547:18-21, อ้างจาก Steinberg 1996:463-464.) ให้ความเห็นว่า สิ่งที่มีคุณค่าของเมืองคือ การที่สามารถใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจได้ เช่น การท่องเที่ยว การค้า การพัฒนาเศรษฐกิจ โดยใช้ภาพลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเป็นตัวเริ่มต้น การมองแบบนี้เป็นการมองประเด็นให้เห็นคุณค่าที่มีอยู่ ไม่เพียงแต่ที่เป็นกายภาพเท่านั้นจะเห็นว่าปัจจัยหลักทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัจจัยทางด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ด้านสังคม ด้านกายภาพที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย ซึ่งกล่าวได้ว่า ปัจจัยพื้นฐานอันดับแรกในการเลือกแหล่งที่อยู่อาศัย การตัดสินใจเลือกที่ต่างกันอย่างขึ้นอยู่กับงบประมาณและระดับรายได้ของผู้อยู่อาศัยเป็นสำคัญด้วย

2.3 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำและย่านเก่า

เมืองและชุมชนต่างๆในประเทศไทย มักตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำลำคลอง โดยที่ในอดีตแหล่งน้ำมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชน กล่าวคือ เป็นแหล่งอุปโภคบริโภคของครัวเรือน ใช้ในการปรุงอาหาร การซักล้าง การชำระล้างร่างกาย การเกษตรกรรม การคมนาคมขนส่ง รวมทั้งการป้องกันข้าศึกศัตรู การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองดั้งเดิมจึงมักอยู่บนฝั่งแม่น้ำและลำคลองสายหลัก

ลักษณะของชุมชนริมน้ำโดยทั่วไปมักจะประกอบด้วย บ้านเรือนที่ปลูกอยู่ตามชายน้ำทั้งสองฝั่ง โดยมีเรือนจำนวนมากตั้งอยู่ในหน้าตลิ่งเป็นแนวแรก แล้วจึงต่อด้วยกลุ่มเรือนที่ตั้งอยู่บนตลิ่งหรือหลังตลิ่งขึ้นไปอีกหนึ่งหรือสองแถว ซึ่งแล้วแต่อายุแล้วความแออัดของชุมชน โดยมีพื้นที่ด้านหลังของบ้านพักอาศัยที่ถูกจัดสรรไว้เพื่อทำการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนมาตั้งแต่โบราณ ส่วนวัดที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและสังคมส่วนใหญ่ จะตั้งอยู่ในบริเวณริมน้ำ หรือด้านหลังของพื้นที่เกษตรกรรม และมักจะหันหน้าออกสู่ทิศเหนือ หรือทิศตะวันออก ที่เป็นแม่น้ำ ลำคลอง โดยส่วนใหญ่บริเวณที่เป็นจุดบรรจบกันของคลองต่างๆ มักเป็นบริเวณที่มีอาคารเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่น และบริเวณนี้จะมีเรือพายเป็นจำนวนมากมาจอดขายของกัน จึงเกิดเป็นตลาดน้ำขึ้นมา (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อ้างใน แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์ 2548:9)

ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2506-2509) เป็นต้นมา ประเทศไทยมีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมขนส่งทางบกอย่างต่อเนื่อง ทำให้การใช้รถยนต์มากขึ้นจนเป็นวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตสมัยใหม่ อีกทั้งการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการอื่นๆ ก็เกาะติดกับเส้นทางถนนเป็นหลัก ทำให้เกิดการพัฒนาริมถนนใหม่ตามเส้นทาง

จากเดิมที่เคยอาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมหลักทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและสร้างห้องแถวเพื่อค้าขายขึ้นตรงย่านที่เป็นจุดเปลี่ยนถ่ายผู้คนและสินค้า เช่น ท่าเรือ ท่ารถ และสถานีรถไฟ นอกจากนี้ยังมีการสร้างเรือนแถวค้าขายคู่กับตลาดสดด้วยเนื่องจากแผงค้าขายในตลาดไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดเก็บสินค้าและการอยู่อาศัยของพ่อค้าแม่ค้าจึงมีการก่อสร้างเรือนแถวอยู่ล้อมรอบตลาด (เกรียงไกร เกิดศิริ 2551: 64) นี่เป็นพัฒนาการของชุมชนริมน้ำที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปการศึกษารูปแบบของชุมชนริมน้ำจึงต้องศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงไปขององค์ประกอบใดนั้น อาจส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย

3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาข้อมูลส่วนนี้ทางผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทฤษฎี แนวคิดจากเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ องค์ประกอบและกระบวนการในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจากเวลาที่จำกัดและเพื่อให้เหมาะสมกับระยะเวลาในการทำวิจัย โดยได้ทำการศึกษาแนวความคิดที่มีความเกี่ยวข้องดังนี้

3.1 การประเมินคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม

UNESCO ได้กำหนดไว้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) รวมถึงสิ่งแวดลอมที่ถูกสร้างขึ้นและทั้งระบบนิเวศน์ โดยการอนุรักษ์ควรอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการวิเคราะห์ซึ่งเริ่มจากการสำรวจ ศึกษาข้อมูลทางเอกสารและการจำกัดความในเรื่องของลักษณะหรือธรรมชาติของแหล่งวัฒนธรรมและคุณค่าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งวัฒนธรรมนั้นๆ สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ (1) คุณค่าทางวัฒนธรรม (2) คุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ คุณค่านั้นขึ้นอยู่กับลักษณะทางสังคมและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรม แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง เสื่อมโทรมแตกสลาย ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลง และลักษณะการใช้งาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ

3.1.1 คุณค่าทางวัฒนธรรม

3.1.1.1 คุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์ (Identity Value) อยู่บนพื้นฐานของการระลึกจดจำได้ เกี่ยวข้องกับเรื่องมุมมองของสังคม รวมไปถึงรูปลักษณะอื่นๆ เช่น อายุ ประเพณี ความรู้สึก รำลึก อนุสาวรีย์ ความเลื่อมใสในศาสนา การเมือง ความเป็นชาตินิยม คุณค่าของเอกลักษณ์มีผลกระทบต่อการอนุรักษ์และบูรณะแหล่งมรดกวัฒนธรรม หากการรับรู้ไม่ถูกต้อง อาจกลายเป็นการทำลายมรดกที่มีคุณค่าเหล่านั้นไป คุณค่าเหล่านี้สามารถส่งเสริมโดยผ่านการให้ความรู้ที่ถูกต้องและการฝึกหัดที่เหมาะสม

3.1.1.2 คุณค่าด้านศิลปะ ด้านเทคนิค (Relative Artistic or Tech Value) เป็นคุณค่าที่มาจากการประเมินความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์และการวิเคราะห์ต่างๆ คุณค่าทางด้านศิลปะและด้านเทคนิค เป็นผลมาจากการค้นคว้า โดยมีความตั้งใจในการพิสูจน์ความสำคัญของแหล่งมรดกที่มีความสำคัญ ผ่านรูปแบบของการดำรงชีพ เช่น เครื่องมือในการประกอบอาชีพ งานฝีมือ เป็นต้น

3.1.1.3 คุณค่าในเรื่องความหายาก (Rarity Value) มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกในรูปแบบของผู้สร้าง ช่วงเวลา พื้นที่ และความเป็นตัวแทน หรือเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งมรดก คุณค่าในเรื่องความหายากเกี่ยวข้องกับคุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์และคุณค่าด้านศิลปะและด้านเทคนิค จะมีปดต่อระดับความเข้มข้นในการปกป้องแหล่งมรดก คุณค่าในเรื่องความหายากที่สูงอาจจะส่งผลให้เป็นแหล่งมรดกที่มีความสำคัญในระดับสูง

3.1.2 คุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ

3.1.2.1 คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (Economic Value) สนับสนุนส่งเสริมให้มีการจัดการแหล่งมรดก มี 4 รูปแบบคือ การท่องเที่ยว การค้า การใช้งาน และสิ่งอำนวยความสะดวก

หากขาดการวางแผนหรือวางแผนผิดพลาด เน้นเพียงรายได้โดยมองข้ามความสำคัญด้านอื่นๆ อาจนำไปสู่การทำลาย

3.1.2.2 คุณค่าทางด้านการใช้สอย (Functional Value) เกี่ยวพันกับคุณค่าด้านเศรษฐกิจ คุณค่าทางด้านการใช้สอย หมายถึง รูปแบบการใช้สอยตั้งแต่แรกเริ่ม หรือการใช้สอยที่เพิ่งริเริ่มใช้กันอย่างกลมกลืนผสานกันได้ดีกับพื้นที่ รูปแบบการใช้สอยในรูปแบบประเพณี ที่สืบทอดกันมา จะเป็นตัวส่งเสริมและสนับสนุนคุณค่าความสำคัญ หรือความหมายของพื้นที่

3.1.2.3 คุณค่าทางด้านข้อมูลและการศึกษาหาความรู้ (Educational Value) รวมถึงการให้ข้อมูลทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สนับสนุนให้การศึกษาเกี่ยวกับแหล่งมรดกที่มีความสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามไม่ควรที่จะสนับสนุนการสร้างใหม่ หรือการทำลายอาคารดั้งเดิมเพราะจะทำให้หลักฐานทางประวัติศาสตร์เปลี่ยนไป

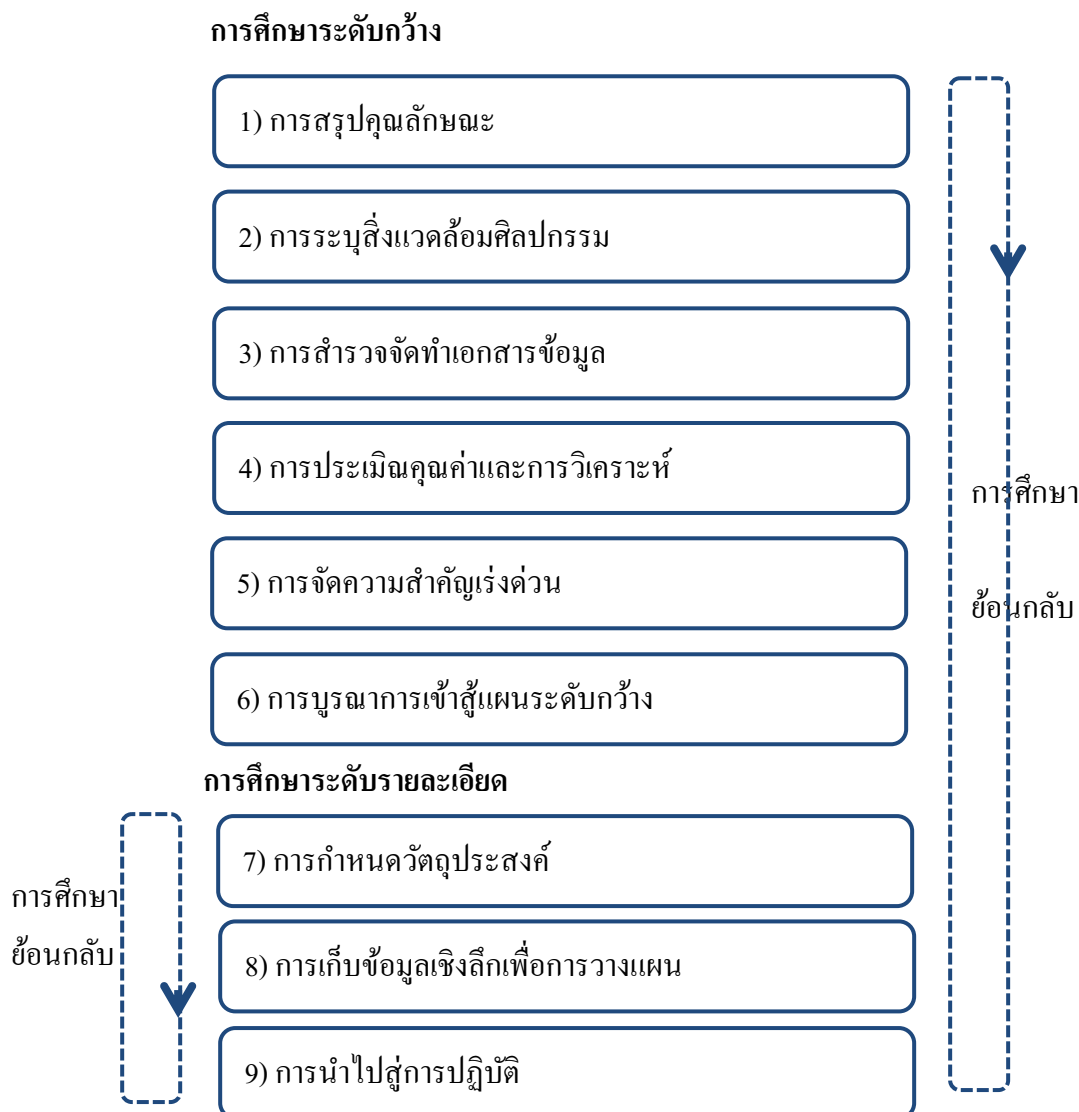
3.1.2.4 คุณค่าทางด้านสังคม (Social Value) คุณค่าทางด้านสังคมของแหล่งมรดกมีความเกี่ยวพันกับประเพณี รวมถึงรูปแบบทันสมัย เป็นการดำเนินการตามข้อกำหนด แบบแผนหรือแนวทางของสังคมและวัฒนธรรมของสังคมนั้น คุณค่าทางด้านสังคมสามารถทำให้เกิดความสนใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่มากขึ้น และจะนำไปสู่การบำรุงรักษาและการซ่อมแซมอาคารหรือส่วนอื่นๆ

3.1.2.5 คุณค่าทางการเมือง (Political Value) มักพบได้ในวาระสำคัญ หรือเหตุการณ์สำคัญ ที่เกิดในประวัติศาสตร์ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ความสำคัญในการเมืองจะเป็นตัวสนับสนุน ให้มีการจัดหาทุนและความเอาใจใส่ในพื้นที่ โดยมีการคุ้มครอง การสร้างอนุสรณ์สถาน เป็นต้น

3.2 ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System : CECS)

โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมนี้เกิดจากการนำระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของเดนมาร์กมาประยุกต์ใช้ ได้แก่ ระบบการสำรวจคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในสภาพแวดล้อม SAVE (Survey of Architectural Value Environment) และปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย ขั้นตอน กระบวนการ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะสำคัญ คือ การศึกษาระดับกว้าง และการศึกษาระดับรายละเอียด

แผนภูมิที่ 1 แสดงขั้นตอนการศึกษาของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม
(สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)

3.2.1 การศึกษาระดับกว้าง

3.2.1.1 การสรุปคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ การสรุปภาพรวมและคุณลักษณะสำคัญของจังหวัดในด้านต่างๆ เพื่อสรุปย่อและคัดกรองข้อมูลชุดภูมิที่มีอยู่ให้มีความกระชับขึ้น คุณลักษณะสำคัญในด้านต่างๆ ที่ทำการสรุปสามารถแบ่งได้เป็น 3 เรื่องด้วยกัน คือ เรื่องประวัติศาสตร์พัฒนาการเมือง เรื่องสภาพทางธรรมชาติ และเรื่องของภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมและชุมชน กลุ่มสาระสำคัญด้านสิ่งแวดล้อมมนุษย์ (Built Environment) ครอบคลุมองค์ประกอบทาง

กายภาพที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ได้แก่ สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ชุมชน โครงสร้างเมือง แหล่งโบราณคดี ฯลฯ กลุ่มสาระสำคัญด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) ครอบคลุมองค์ประกอบทางกายภาพทางธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำคูคลอง แหล่งน้ำ ป่าไม้ ฯลฯ และกลุ่มสาระสำคัญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและมรดกวัฒนธรรมทางนามธรรม (Intangible Environment) ครอบคลุมหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มชนชาติพันธุ์ แหล่งการผลิต แหล่งเกษตรกรรม และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ฯลฯ

3.2.1.2 การระบุแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ได้แก่ การระบุพื้นที่ที่มีความสำคัญเบื้องต้น ตามสาระสำคัญที่กำหนดอย่างรอบด้าน โดยเกิดจากข้อมูลที่ได้จากการนำรายชื่อสาระสำคัญทางด้านต่างๆของพื้นที่มาจัดทำผังกายภาพตามสาระสำคัญ ก่อนที่จะนำมาวิเคราะห์หาพื้นที่สำคัญ

3.2.1.3 การสำรวจจัดทำเอกสารข้อมูล ได้แก่ การดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติม เพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการบริหารจัดการของพื้นที่ที่ได้รับการระบุในขั้นตอนที่แล้ว โดยมี 2 ส่วนสำคัญ คือ การระบุขอบเขตเบื้องต้นเพื่อการสำรวจเมื่อได้มีการระบุตำแหน่งพื้นที่ที่จะมีการสำรวจแล้ว พื้นที่ดังกล่าวควรที่จะได้รับการพิจารณาอีกครั้งในรายละเอียดที่มากขึ้น และเฉพาะกับคนในวงที่อยู่ในพื้นที่ โดยใช้แผนที่ฐานในมาตราส่วนที่ใหญ่ขึ้นเป็นแผนที่อ้างอิงในการพูดคุยข้อมูลตำแหน่งขององค์ประกอบสำคัญในพื้นที่นั้นๆ จะได้มีการระบุในแผนที่อีกครั้งก่อนที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยถึงขอบเขตบริเวณที่ควรจะมีการสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยเกณฑ์ในการพิจารณาขอบเขตมีได้แก่ หน่วยพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เช่น แนวกำแพงเมืองเก่า เขตการปกครองในอดีต ฯลฯ สภาพทางภูมิศาสตร์ เช่น คูคลอง แม่น้ำ ฯลฯ ขอบเขตพื้นที่ที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญได้อย่างครบถ้วน ส่วนที่สองคือ ทำการสำรวจภาคสนาม พื้นที่ที่ได้รับการระบุขอบเขตเบื้องต้นจะได้รับการดำเนินการสำรวจ โดยใช้วิธีการสำรวจร่วมกันกับคนในพื้นที่ (Walk-Through Survey) ซึ่งอาจเป็นหัวหน้าชุมชน ชาวชนหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่ ร่วมกับคณะสำรวจ การสำรวจโดยการให้คนในพื้นที่พาคณะสำรวจเดินเพื่อให้เห็นถึงตำแหน่งองค์ประกอบสำคัญและสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่

3.2.1.4 การประเมินคุณค่าและการวิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้ของแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งหมดที่ได้จากภาคสนามจะได้นำมาประเมินคุณค่าและวิเคราะห์ใน 3 ด้านหลัก อันประกอบด้วย การประเมินคุณค่าความสำคัญ (Significance) การประเมินคุณค่าความสำคัญจะอ้างอิงถึง 2 ส่วน เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมิน ได้แก่ คุณค่า (Value) และสภาพความแท้ดั้งเดิม (Authenticity)

คุณค่า (Value) คือสิ่งที่ให้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นทางกายภาพหรือทางจิตใจกับมนุษย์ คุณค่านั้นขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยคุณค่าเหล่านี้อาจถูกแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ คุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์ (Identity Value) คุณค่าด้านศิลปะ ด้านเทคนิค (Relative Artistic or Tech Value) และคุณค่าในเรื่องความหายาก (Rarity Value) และ คุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ โดยแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะดังนี้ คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (Economic Value) คุณค่าทางการใช้สอย (Functional Value) คุณค่าทางด้านข้อมูล และการศึกษาหาความรู้ (Educational Value) คุณค่าทางสังคม (Social Value) และคุณค่าทางการเมือง (Political Value)

สภาพความแท้ดั้งเดิม (Authenticity) คือการคงอยู่ของคุณค่านั้นๆ โดยแบ่งออกเป็น 5 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ที่ตั้ง (Location) บริเวณโดยรอบ (Setting) ยังคงใช้วัสดุเหมือนเดิม (Material) ยังคงรูปร่างแบบเดิม (Style) และสิ่งสุดท้ายคือ ฝีมือช่าง/เทคนิคการก่อสร้าง (Craftsmanship)

ภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง (Threat and Trend) การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการมองแนวโน้มและปัจจัยถึงการสูญเสียไปของคุณค่า ความสำคัญ และสภาพความแท้ดั้งเดิม ที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งในระดับองค์ประกอบและภาพรวมของพื้นที่ โดยมองทั้งปัจจัยภายในและภายนอกควบคู่กันไป ภัยคุกคามที่พิจารณาจะเป็นปัจจัยหลักที่จะนำไปสู่แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่เบื้องต้น การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการมองถึงแนวทางที่จะเก็บรักษาคุณค่าความสำคัญของพื้นที่และป้องกันภัยคุกคามที่จะเกิดขึ้น ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามในส่วนนี้ จะเป็นแนวทางให้ผู้ประเมินและบุคคลภายนอกซึ่งไม่ได้สัมผัสกับพื้นที่โดยตรง จะได้นำมาใช้ประกอบการกำหนดนโยบายและแผนงาน

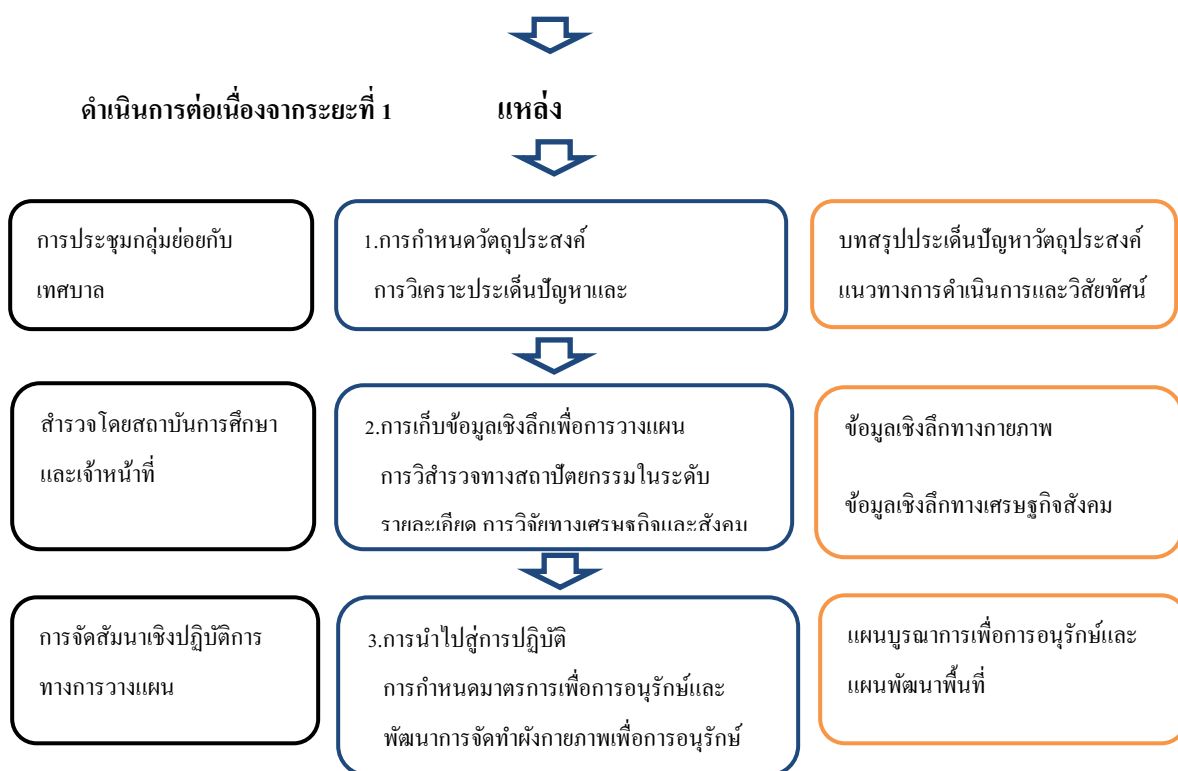
จากนั้นจึงบูรณาการข้อมูลเข้าสู่แผนระดับกว้าง ข้อมูลทั้งในส่วนที่เป็นระบบฐานข้อมูล (ทะเบียนแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของจังหวัด) และแผนที่แสดงตำแหน่งและขอบเขตแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม จะได้ถูกนำมาเปลี่ยนให้อยู่ในรูปของข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อนำไปใช้เป็นชั้นของข้อมูลอันจะเป็นข้อมูลประกอบส่วนหนึ่ง ในกระบวนการจัดทำผังเมืองรวมของจังหวัด หรือผังพัฒนาจังหวัดอื่นๆที่จะจัดทำขึ้นในอนาคต

3.2.2 การศึกษาระดับรายละเอียด

ขั้นตอนการดำเนินการของการศึกษาระดับรายละเอียด สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 3 ขั้นตอนได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวางแผน และการนำไปสู่การปฏิบัติ โดยเป้าหมายหลักของการศึกษาในระดับรายละเอียด คือ แผนบูรณาการและแผนปฏิบัติการระดับท้องถิ่น ซึ่งได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ เพื่อดำเนินการประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงลึก ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม ที่จะได้นำมาใช้เป็นตัวกำหนดมาตรการและแนวทางที่ปฏิบัติได้จริง ตรงกับความต้องการและวิสัยทัศน์ของคนในพื้นที่และมีความสอดคล้องกับทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่

3.2.2.1 การกำหนดวัตถุประสงค์ เนื่องจากแต่ละแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมมีบริบทที่ต่างกัน ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะของการดำเนินการในแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลสำคัญถึง การกำหนดแผนงานและกรอบการทำงาน ให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับจุดมุ่งหมายร่วมในอนาคตที่คาดหวังไว้ของคนในพื้นที่ รูปแบบการกำหนดวัตถุประสงค์อาจเริ่มจากการระบุประเด็นปัญหา (Problem Identification) การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม (SWOT Analysis) แล้วนำมาแปลงเป็นวัตถุประสงค์ที่ตอบรับและแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อให้เป็นวัตถุประสงค์ย่อย หรือวัตถุประสงค์ระยะสั้น (Immediate Objective) ซึ่งมีความเหมาะสมกับปัญหาในระยะสั้นสามารถดำเนินการ และเห็นผลได้อย่างทันที พร้อมกันนั้นอาจมีการกำหนดวัตถุประสงค์ระยะยาว (Development Objective) ซึ่งอาจได้จากการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในพื้นที่ โดยจะเป็นเป้าหมายที่อาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในทันทีแต่มีความเหมาะสมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนของพื้นที่ในอนาคต

แผนภูมิสรุปขั้นตอนการดำเนินการศึกษาระดับรายละเอียด

แผนภูมิที่ 2 แสดงขั้นตอนการศึกษาของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม
ในขั้นตอนการดำเนินการศึกษาระดับรายละเอียด
(สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)

3.2.2.2 การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวางแผน จากกรอบแนวทางการดำเนินการที่ได้จากขั้นตอนการกำหนดวัตถุประสงค์ ทั้งในส่วนที่เป็นระยะสั้นและระยะยาว จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงหัวข้อของข้อมูลที่เป็นที่ต้องการเพิ่มเติมและข้อมูลที่จำเป็นต้องตรวจสอบกับคนในพื้นที่ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ทั้งในส่วนข้อมูลทางกายภาพและข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคม จึงจำเป็นต้องมีการเก็บข้อมูลเชิงลึก เพิ่มจากรายงานแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม การเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การเก็บข้อมูลเชิงลึกทางสถาปัตยกรรม และการวิจัยทางเศรษฐกิจสังคม

การเก็บข้อมูลเชิงลึกทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ การเก็บบันทึกข้อมูลหัวข้อหลักๆ อันมีผลกับคุณลักษณะสำคัญของพื้นที่ของทุกองค์ประกอบที่อยู่ในพื้นที่ เพิ่มเติมจาก

องค์ประกอบหลัก ที่ได้เก็บไปแล้วในการศึกษาระดับกว้าง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในภาพรวมของพื้นที่ไม่ใช่เพียงแต่องค์ประกอบสำคัญ การสำรวจทางสถาปัตยกรรมเพิ่มเติมจะขยายขอบเขตการสำรวจให้ครอบคลุมทุกอาคารที่อยู่ในพื้นที่ โดยระดับความละเอียดของการสำรวจจะยืดหยุ่นตามความพร้อมของบุคลากรและงบประมาณของแต่ละพื้นที่ แต่อย่างน้อยควรที่จะครอบคลุมตัวแปรหลัก 6 ด้าน ได้แก่ ประเภทอาคาร การใช้สอยปัจจุบัน ยุคสมัย รูปแบบ วัสดุอาคาร รูปทรงหลังคา

การเก็บข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ การเก็บข้อมูลเชิงลึกและการตรวจสอบยืนยันทัศนคติ ความคิดเห็นของประชาชนต่อวัตถุประสงค์และวิสัยทัศน์ที่ได้กำหนดขึ้น โดยใช้เทคนิควิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล จะมีทั้งในส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ และข้อมูลเชิงปริมาณ

การบันทึกประวัติศาสตร์ผ่านการบอกเล่า เป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากในการส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นรู้สึกมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เนื่องจากวิธีการนี้เป็นการถ่ายทอดการสัมภาษณ์ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นในเรื่องชีวิต และเหตุการณ์ในอดีต รวมถึงบางสิ่งบางอย่างที่ใกล้ชิดเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก และบันทึกประสบการณ์ชีวิตของบุคคล ประวัติศาสตร์บอกเล่าที่สมบูรณ์จะสอบถามถึงเรื่องของบรรพบุรุษครอบครัว ประสบการณ์ชีวิตตั้งแต่ในวัยเด็กจนถึงปัจจุบัน และสอบถามในแง่มุมอื่นๆ มากเท่าที่จะเป็นไปได้ การใช้ข้อมูลที่ได้จากประวัติศาสตร์บอกเล่า จะทำให้ทราบถึงเรื่องราวของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมอย่างละเอียด และต่างไปจากหนังสือประวัติศาสตร์ โดยทั่วไปซึ่งมักจะกล่าวถึงเรื่องราวเฉพาะที่เกี่ยวกับ ราชวงศ์ และศาสนา

3.2.2.3 การนำไปสู่การปฏิบัติข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลในระดับรายละเอียด จะได้มีการจัดทำกระบวนการวางแผนผ่านเวทีสาธารณะ โดยมีเนื้อหา 3 ส่วน ส่วนแรกได้แก่

การสังเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก ข้อมูลที่ได้เพิ่มจากทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจสังคม ทั้งในส่วนวัตถุประสงค์ แนวทางการดำเนินการ จะถูกนำมาสังเคราะห์เข้าสู่เครื่องมือในการวางแผน และผังกายภาพ จะทำให้ได้รูปแบบการดำเนินการที่ชัดเจนขึ้น และมีความสัมพันธ์กันกับทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ได้จากการสำรวจ รูปแบบการดำเนินการบางส่วนจะได้มีการนำไปแปลงให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่ายต่อคนทั่วไป เช่น แผนที่ 3 มิติ แผ่นพับประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างความเข้าใจและการรู้สึกมีส่วนร่วมก่อนที่จะมีการกำหนดเป็นมาตรการและแผนงานโดยละเอียดในขั้นต่อไป

การกำหนดมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ ผลที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลจะได้ถูกนำมากำหนดมาตรการ เพื่อใช้ตอบสนองวัตถุประสงค์และบรรลुวิสัยทัศน์ที่กำหนด มาตรการมี 2 รูปแบบมาตรการเชิงจูงใจ Enabling Measure และมาตรการเชิงควบคุม Controlling Measure

มาตรการแรงจูงใจ Enabling Measure ได้แก่ การยกเว้นภาษีบางประเภท ให้กับอาคารอนุรักษ์ รวมถึงวัสดุท้องถิ่น การอำนวยความสะดวกในการขออนุญาตปรับปรุงอาคารเก่า การสร้างประโยชน์พิเศษให้กับอาคารเก่าหรืออาคารใหม่ที่สามารถดำเนินการตามคู่มือการออกแบบ เช่น การเพิ่มสัดส่วนพื้นที่อาคารต่อที่ดิน (FAR or BCR) การมอบรางวัลเผยแพร่สู่สาธารณะ ให้กับอาคารที่อนุรักษ์ได้ดี การจัดทำกิจกรรมสร้างการรับรู้สาธารณะ (Public Awareness) เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญในพื้นที่ การออกเงินสนับสนุน (Matching Fund) ร่วมกับเจ้าของบ้านในการปรับปรุงอาคาร

3.2.2.4 มาตรการเชิงควบคุม Controlling Measure เช่น การกำหนดความสูงและประโยชน์การใช้ที่ดินและอาคาร การกำหนดวัสดุและสีหลังคาการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ให้กับอาคารอนุรักษ์

การจัดทำผังกายภาพเพื่อการอนุรักษ์ ข้อมูลจากการดำเนินการในระดับรายละเอียด ทั้งในส่วนข้อมูลทางกายภาพ เศรษฐกิจสังคม และวัตถุประสงค์ จะถูกนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ ลงสู่ผังกายภาพระดับพื้นที่ โดยผังที่เสนอควรจะต้องมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันกับฐานทรัพยากรที่มี และความต้องการของคนในพื้นที่เพื่อนำไปสู่วิสัยทัศน์ของชุมชนที่วางไว้โดยมีการนำมาตรการบางส่วนที่เหมาะสมมาประกอบผังที่ได้จะครอบคลุมทั้งในระดับองค์ประกอบโดยมีโครงการย่อยที่จะส่งเสริมและสนับสนุนวัตถุประสงค์และมาตรการที่กำหนดทั้งในส่วนของภาครัฐ เอกชนและประชาชนทั่วไป และในระดับพื้นที่โดยรวม ในรูปแบบของผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน กระบวนการที่ใช้ดำเนินการจะมีรูปแบบที่ต่างกันไป โดยอาจอยู่ในรูปแบบของการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการขนาดเล็กของผู้เกี่ยวข้องหลัก เพื่อสรุปข้อมูลและประเด็นที่สำคัญก่อนที่จะนำไปสู่การจัดเวทีสาธารณะขนาดใหญ่เพื่อช่วยกันยกร่างผังกายภาพ โดยปรกตินั้นตอนนี้จะใช้เวลานาน และจำเป็นที่จะต้องมีการบูรณาการเฉพาะทางด้านการวางแผนเข้าร่วมดำเนินการ

3.3 แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม

คณะทำงานภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยกระทรวงวัฒนธรรมจัดแบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรม ออกตามความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ได้เป็น 3 ประเภทคือ ชุมชนที่มีภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม ชุมชนที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม ชุมชนที่มีวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2549) โดยประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความเข้มข้นของการจัดการสภาพแวดล้อม 3 ประเภท ดังนี้

3.3.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม

ลักษณะของชุมชนที่มีภูมิทัศน์เป็นเอกลักษณ์สำคัญโดดเด่นคือ ชุมชนที่ยังประกอบไปด้วยสภาพแวดล้อมธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ การตั้งถิ่นฐานมีการแทรกตัวอยู่ในระบบนิเวศทางธรรมชาติ ด้วยการปรับตัวให้อยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพ อาทิ การตั้งถิ่นฐานบนเทือกเขา ริมแม่น้ำในป่าไม้ เป็นต้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลักษณะนี้ปราศจากการรบกวนความเจริญทางด้านวัตถุใดๆ จากภายนอก หรือจะมีก็แค่เพียงส่วนน้อย ไม่ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างรุนแรง หรือชัดเจน เนื่องจากมีการอยู่อาศัยที่พึ่งพาธรรมชาติ และปฏิบัติตนต่อสภาพแวดล้อมอย่างอ่อนน้อม โดยปกติแล้วผู้คนอยู่อาศัยอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตนเองอยู่บนข้อจำกัดด้านต่างๆ ของคน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด หากจะซื้อหาสินค้าจากภายนอกชุมชนก็เพียงแค่สินค้าบางประเภทที่จำเป็นและไม่สามารถผลิตได้ในท้องถิ่นเท่านั้น

การจัดการภูมิทัศน์ในลักษณะนี้คือ การคำนึงถึงความใกล้ชิดกับธรรมชาติ การใช้วัสดุปรุงแต่งที่ต้องซื้อมาจากภายนอกชุมชนให้น้อยที่สุด มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และไม่เป็นการทำลายทั้งมลภาวะทางนิเวศวิทยา และเป็นมลพิษทางสายตา

3.3.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบมีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม

ชุมชนที่มีลักษณะโดดเด่นทั้งในแง่ภูมิทัศน์และวัฒนธรรมร่วมกันเป็นพื้นที่ที่มีแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมได้หลายหลายแนวทาง แต่อย่างไรก็ตามในการจัดการต่างๆ ก็ควรอาศัยปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่มีอยู่ในท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในการจัดการ และพึงระลึกว่าการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีสัดส่วนของการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจะก่อให้เกิดปัญหาน้อยกว่าการพึ่งพาทรัพยากรที่สังเคราะห์ขึ้น หรือทรัพยากรใดๆ ที่ไม่มีในท้องถิ่น

3.3.3 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ สามารถแบ่งออกเป็น 2

ลักษณะคือ

3.3.3.1 วัฒนธรรมที่จับต้องได้หรือเป็นรูปธรรมเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทนี้สามารถทำได้หลากหลายรูปแบบ แต่อย่างไรก็ตามจะต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่เป็นสำคัญ และต้องนำมาเป็นพื้นฐานความคิดในการออกแบบหรือจัดการในภูมิทัศน์ ผลลัพธ์ของการจัดการจะออกมาดี หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และความรู้ความชำนาญของคณะทำงานเป็นสำคัญ สำหรับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องระมัดระวัง ไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่กว้างขวางและหลากหลาย เพราะหากเป็นการจัดการที่ผิดพลาดแล้ว ย่อมส่งผลกระทบทางลบที่รุนแรงและชัดเจนด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการ

จัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนลักษณะนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจชุมชนอย่างถ่องแท้ เพื่อกำกับการจัดการให้อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนได้ และควรให้ผู้ที่มีความรู้มีประสบการณ์เข้ามาแนะนำหรือวางกรอบความคิดและแผนการจัดการ ซึ่งต้องไม่เก้นกำลังของชุมชนที่จะดำเนินการเองได้

3.3.3.2 วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือเป็นนามธรรมเป็นตัวนำพาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ลักษณะนี้อาจจะไม่ได้เห็นเป็นประจักษ์แก่สายตา แต่ต้องการการวิเคราะห์เชิงลึก ซึ่งจะเกิดขึ้นในชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ซึ่งอาจจะเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กก็ได้ หากแต่ชุมชนนั้นต้องมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่โดดเด่นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการจัดการในลักษณะนี้อาจเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมดังกล่าว ซึ่งอาจจะเป็นการบริหารจัดการ หรือสนับสนุนวัฒนธรรมประเพณี แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการต้องการของชุมชน และควรมีการประเมินผลของการจัดการหลังจากดำเนินการจัดการไปแล้ว

3.3.4 รูปแบบและวิธีการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม

3.3.4.1 การศึกษาและการวิจัย (Study and Research) การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ถือว่าการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในขั้นตอนแรก กล่าวคือต้องทำการศึกษาพื้นที่ในแง่มุมต่างๆเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์พื้นที่ประเด็นต่างๆซึ่งสามารถจำแนกข้อมูลออกได้เป็นสองประเภทคือข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ และข้อมูลพื้นฐานผ่านการวิเคราะห์ ซึ่งในขั้นตอนนี้นั้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษามาแล้วในระดับหนึ่ง ดังข้อมูลที่ปรากฏในข้างต้น

3.3.4.2 การดูแลรักษา (Maintenance) คือขั้นตอนแรกในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมหรืออาคารที่มีความสำคัญที่ระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ให้คงอยู่ในสภาพที่มั่นคง สมบูรณ์และเรียบร้อยอยู่เสมอ ด้วยการดูแลรักษาอยู่อย่างสม่ำเสมอ และหากเกิดการเสื่อมสภาพก็สามารถทำการซ่อมแซม ซึ่งสามารถทำได้ง่ายและไม่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการ ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและทรัพยากรมากนัก

3.3.4.3 การรักษาให้คงสภาพ (Preservation) มักใช้การจัดการลักษณะนี้กับมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานที่ยังคงการใช้สอยร่วมสมัยของปัจจุบันไปแล้วคุณค่าของแหล่งโบราณสถานเหล่านี้จะมีประโยชน์ในแง่ของการศึกษาโดยทำหน้าที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยในส่วนของบริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษาในส่วนของชุมชนนั้นยังไม่ปรากฏองค์ประกอบหรือมรดกทางวัฒนธรรมใดที่ต้องใช้การจัดการด้วยวิธีนี้

3.3.4.4 การบูรณะ (Restoration) โดยซ่อมแซมปรับปรุงให้มรดกทางวัฒนธรรมหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กลมกลืนกับของเดิม ให้มากที่สุด แต่ก็ควรทำให้สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่ได้ปรับปรุงใหม่ การจัดการในลักษณะดังกล่าวมุ่งหมายที่จะทำให้

คุณค่าที่เป็นนามธรรมด้านต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่นั้นกลับมามีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในแง่คุณค่าด้านจิตวิญญาณ และคุณค่าด้านการศึกษา

3.3.4.5 การปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม (Reconstruction) โดยทำให้มรดกทางวัฒนธรรม และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เคยสูญเสียรูปร่างไป หรือพังทลายกลับมาอยู่ในรูปที่เคยเป็น โดยใช้จากหลักฐานภาพถ่าย โดยการสร้างใหม่นี้ แม้ว่าจะไม่สอดคล้องกับแนวความคิดการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงความแท้จริงของอาคารหรือวัตถุ แต่ทว่าเมื่อมีความต้องการใช้สอยร่วมสมัย หรือในกรณีที่อาคารนั้นๆ เป็นอาคารที่มีความสำคัญมากในแง่ของจิตวิญญาณ หรือการใช้สอยของผู้คนก็มีเหตุผลที่จะมีการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยนั้นๆ

3.3.4.6 การฟื้นฟู (Rehabitation) เป็นการส่งเสริมให้กิจกรรมแบบดั้งเดิมของพื้นที่กลับมาดำเนินต่อไป เพื่อเป็นการทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิมแต่ได้ซบเซาลงไปแล้ว กลับขึ้นมามีชีวิตอีกครั้ง

3.3.4.7 การปรับเปลี่ยนใช้สอย (Adaptation) ด้วยการเปลี่ยนแปลงหน้าที่เดิมของอาคาร หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรม แบบดั้งเดิมเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่ใช้สอยใหม่ แต่ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบใช้สอยใหม่ต้องคำนึงคุณค่าด้านต่างๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นหลักสำคัญ เพราะว่ากิจกรรมใหม่บางประเภทอาจส่งผลกระทบหรือลดทอนคุณค่าด้านต่างๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมลง สำหรับกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยใหม่ควรจะเคารพต่อมรดกวัฒนธรรมเดิมหรือกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งในแง่ของประเภท ขนาด รูปแบบ สัดส่วน สี และพื้นผิว ควรจะคล้ายคลึงกับสิ่งที่มีอยู่เดิม และควรหลีกเลี่ยงการเลียนแบบที่อาจจะก่อให้เกิดความสับสนได้ว่าของสิ่งไหนเป็นสิ่งเดิม หรือของสิ่งไหนได้สร้างขึ้นใหม่

3.3.4.8 การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (Development and New Creation) การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ เป็นการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่มากที่สุด จากแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แนวความคิดดังกล่าวไม่ได้ปฏิเสธหรือเป็นปรปักษ์ต่อการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์ใหม่แต่อย่างใด เพียงแต่ระบุว่าการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์ใหม่นั้นต้องมีคุณค่า มีประโยชน์ใช้สอยสูงสุดต่อชุมชนเจ้าของพื้นที่ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

3.4 การศึกษาแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำจำกัดความของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ที่กำเนิดขึ้นจากรายงานเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (The Brundtland Report หรือ Our Common Future) ซึ่งเป็น

รายงานที่จัดทำขึ้นโดย the World Commission on Environment and Development ในปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1987) คือ “การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการ ของเขาเอง” (Sustainable Development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs)

การพัฒนาจะต้องถูกจำกัดโดยความสามารถทางเทคโนโลยีและองค์กรทางสังคม และขีดความสามารถของชีวมณฑล (Biosphere) ในการดูดซับผลกระทบของกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์นั่นคือ มนุษย์จะมุ่งการพัฒนาจนเกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมไม่ได้ เทคโนโลยีและองค์กรทางสังคมอาจถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนา แต่ต้องเป็นเครื่องมือในการควบคุมมิให้การพัฒนาเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม การพัฒนาต้องสามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนที่ต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้สมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และการพัฒนานี้ต้องเปิดโอกาสให้แก่ทุกคนในการหวังที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นให้เป็นจริงได้ เพื่อให้ทุกคนในสังคมมีส่วนร่วมรับผิดชอบในสังคมอย่างยุติธรรม พลเมืองทุกคนของประเทศจะต้องมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพและทัดเทียมกันในระดับประเทศ และประชาธิปไตยควรมีบทบาทมากขึ้นในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมระหว่างประเทศ วิถีชีวิตที่มั่นคงจะต้องอยู่ภายในขอบเขตนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศตะวันตกและชนชั้นผู้นำประเทศกำลังพัฒนาควรลดการอุปโภคบริโภค ขนาดของประชากร และการเพิ่มของประชากร ต้องสอดคล้องกับศักยภาพทางการผลิตของระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนาที่จะต้องมีการมีจำนวนประชากรไม่ให้เกินความสามารถในการเลี้ยงดูประชากรให้อยู่ดีกินดีและไม่อดตายกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางการลงทุน ทิศทางของการพัฒนาทางเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงของสถาบันมนุษย์สอดคล้องกับความจำเป็นในอนาคตและในปัจจุบัน

3.4.1 องค์ประกอบของสังคมที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3.4.1.1 ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ทรัพยากร เช่น ปริมาณแหล่งน้ำและความเพียงพอของน้ำใช้ในปัจจุบัน การใช้พลังงานทดแทนอย่างอื่น ทั้งจากธรรมชาติและการประดิษฐ์ขึ้น ได้แก่ พลังงานน้ำ พลังงานลม พลังงานความร้อนใต้พิภพ พลังงานแก๊สชีวภาพ และพลังงานแสงอาทิตย์ และมีการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

3.4.1.2 เศรษฐกิจที่มั่นคงของชุมชน คือ มีการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจดีอย่างต่อเนื่องและคงวามเจริญ

3.4.1.3 คุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรในชุมชน เช่น มีการอยู่ดีกินดีอยู่ในที่ที่มีอากาศดี ปราศจากมลภาวะ มีการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างถูกต้องตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ มีบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง มีการให้การศึกษาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

3.4.2 หลักการการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

3.4.2.1 รักษาและกระตุ้นให้เกิดความหลากหลาย การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนมีหลายแนวทางทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มนุษย์จึงควรรักษาและกระตุ้นให้เกิดความหลากหลายโดยไม่ผูกขาดเฉพาะรูปแบบที่ถูกต้องที่สุดหรือสมบูรณ์ที่สุดของวัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา และสังคม เพียงแนวทางใดทางหนึ่งเท่านั้น

3.4.2.2 ดำเนินการพัฒนาหรือสร้างระบบเศรษฐกิจที่รวมเอาสิ่งแวดล้อมและเวลาในอนาคดเข้าไว้ในกระบวนการตัดสินใจ

3.4.2.3 ต้องแสวงหาแนวทางที่เห็นร่วมกันบนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและศีลธรรม ที่มีความหลากหลาย

จากข้อมูลแนวความคิดและทฤษฎี ที่ได้ทำการศึกษามานั้นทำให้ได้ทราบถึงแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่จะใช้ในการทำวิจัย กระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร ซึ่งผู้วิจัยจึงเลือกใช้รูปแบบการดำเนินงานที่ได้ปรับให้มีความเหมาะสมกับขนาดพื้นที่กรณีศึกษาที่เป็นชุมชนและระยะเวลาในการดำเนินงานโดยได้ทำการศึกษาในส่วนเฉพาะของขั้นตอนในภาพกว้างและปรับเปลี่ยนหัวข้อเพิ่มเติม ในส่วนของการวิเคราะห์เพื่อให้มีความเหมาะสมกับระยะเวลาดำเนินงานมากขึ้น โดยมีรายละเอียดดังที่จะกล่าวในวิธีการดำเนินงานวิจัย

บทที่ 3

การดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัยสำหรับศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำหรับใช้ศึกษา ชุมชนริมน้ำจันทบูรนี้เป็นผลมาจากการศึกษาความหมาย ทฤษฎี แนวคิดและเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษาจากบทก่อนหน้านี้ โดยการศึกษาในบทนี้จะประกอบด้วย การสรุปกรอบทฤษฎี แนวคิด เพื่อวางแนวทางการวิจัย

1 กรอบทฤษฎีหรือ แนวความคิด

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวความคิดของ ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) CECS ซึ่งทางสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดัดแปลงมาจากระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของเดนมาร์กมาประยุกต์ใช้ โดยได้ปรับให้เข้ากับบริบทของประเทศไทย และรูปแบบแนวคิดการจัดการภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพื้นที่องค์ประกอบและกระบวนการจัดการทางวัฒนธรรม

การออกแบบการวิจัยสำหรับการดำเนินงานในพื้นที่ศึกษาที่ได้ปรับเปลี่ยนระบบเพื่อให้มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่กรณีศึกษาที่เป็นชุมชนและระยะเวลาในการดำเนินงานโดยได้ทำการศึกษาในส่วนเฉพาะของขั้นตอนในภาพกว้างและปรับเปลี่ยนหัวข้อเพิ่มเติม ในส่วนของการวิเคราะห์เพื่อให้มีความเหมาะสมกับระยะเวลาดำเนินงานมากขึ้นโดยรูปแบบการดำเนินงานสามารถแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การจัดการข้อมูล

จากการศึกษาแนวคิดการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม จึงสามารถจัดกลุ่มและประเภทของข้อมูลเพื่อให้สามารถทราบถึงความเชื่อมโยงของข้อมูลเกี่ยวข้องทั้งหมดที่มีอยู่แล้วนำมาแยกแยะข้อมูลในส่วนที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับพื้นที่กรณีศึกษาโดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยทำการสรุปคุณลักษณะสำคัญในสามลักษณะคือ 1)กลุ่มสาระสำคัญด้านสิ่งแวดล้อมมนุษย์ 2) กลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ 3)กลุ่มสาระสำคัญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมทางนามธรรม

1.2 การแปลความหมายข้อมูล

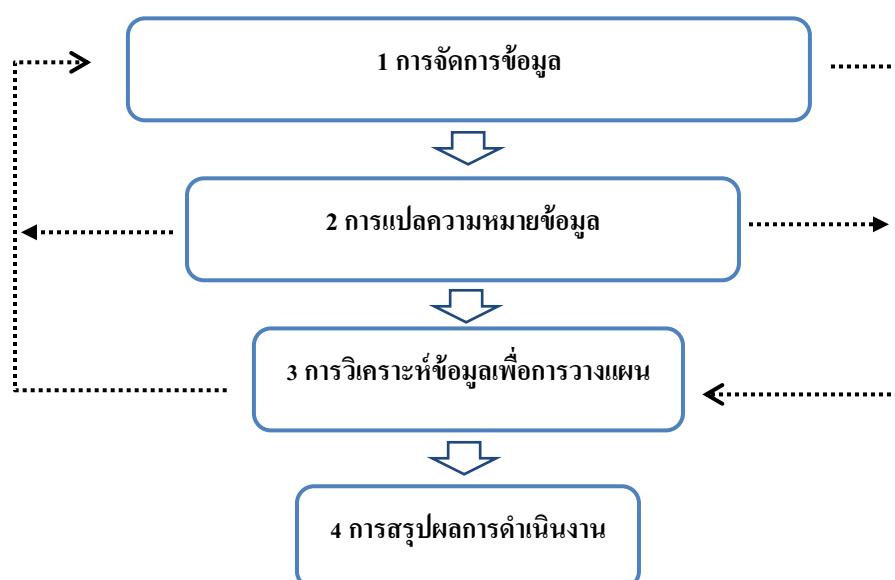
การทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลในทุกด้านถึงเหตุผลของที่มาและแนวโน้มต่างๆ โดยสามารถแบ่งเป็นลักษณะในการแปลความหมายของข้อมูลในสามลักษณะสำคัญคือ 1) กลุ่มชนชาติ หรือชาติพันธุ์ 2) ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และ 3) ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม โดยทำความเข้าใจถึงความเชื่อโยงในด้านกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ และประเมินความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกันในเรื่องนี้

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวางแผน

เพื่อให้ได้ข้อสรุปด้านคุณค่าและความสำคัญ ทิศทางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง รวมถึงภัยคุกคามที่ส่งต่อการลดคุณค่าขององค์ประกอบด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่กรณีศึกษา ที่จะเป็นตัวกำหนดแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนริมน้ำจันทบูร

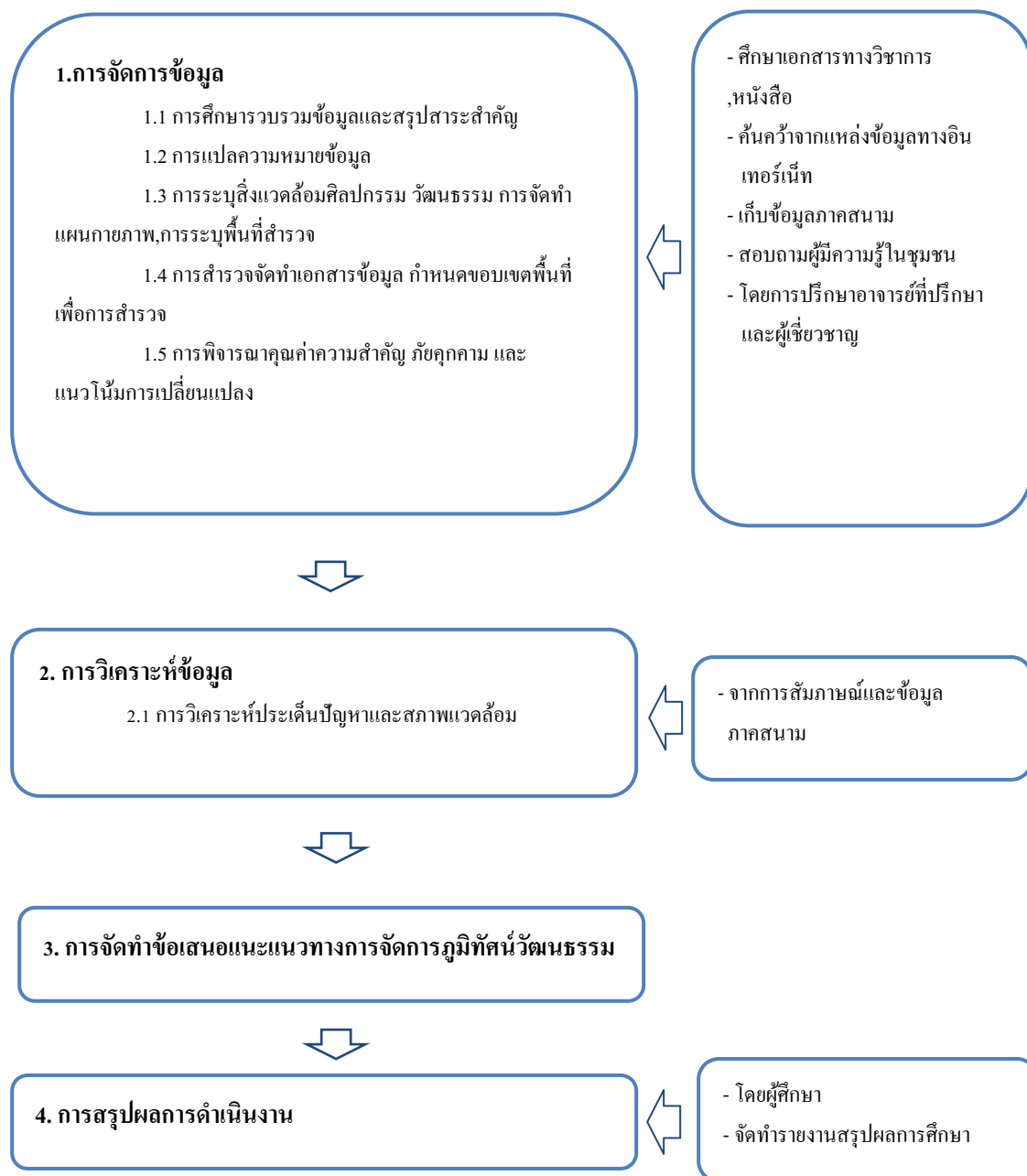
1.4 การสรุปผลการดำเนินงาน

จากกระบวนการวิจัยในลำดับขั้นต่างๆ ผู้ศึกษาจะทำการรวบรวม และสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินงานวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลหรือแนวทางสำหรับการศึกษาหรือวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป

แผนภูมิที่ 3 แสดงขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

(ปรับปรุงจากแนวคิดของระบบ CECS)

แผนภูมิที่ 4 แสดงขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

2. กระบวนการวิจัย

2.1 การศึกษารวบรวมข้อมูล

ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเบื้องต้นจะทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมถึง แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.2 การแปลความหมายข้อมูล

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลในทุกด้านถึงเหตุผลของที่มาและแนวโน้มต่างๆ โดยสามารถแบ่งเป็นลักษณะในการแปลความหมายของข้อมูลในสามลักษณะสำคัญคือ 1) กลุ่มชนชาติ หรือชาติพันธุ์ 2) ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และ 3) ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม โดยทำความเข้าใจถึงความเชื่อโยงในด้านกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ และประเมินความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกันในเรื่องต้น

2.3 การระบุสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม วัฒนธรรม

การสรุปคุณลักษณะสำคัญ คือ เรื่องประวัติศาสตร์พัฒนาการเมือง เรื่องสภาพทางธรรมชาติ และเรื่องของภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมและชุมชน โดยการจัดทำแผนกายภาพ, การระบุพื้นที่สำรวจระบุแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ที่มีความสำคัญในเรื่องต้น โดยเกิดจากการนำข้อมูลรายชื่อสาระสำคัญทางด้านต่างๆของพื้นที่มาจัดทำผังกายภาพและนำมาวิเคราะห์หาพื้นที่สำคัญ

2.4 ดำเนินการจัดทำเอกสารข้อมูล

ได้แก่ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติมเพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการบริหารจัดการของพื้นที่ที่ได้รับการระบุในขั้นตอนที่แล้ว โดยมี 2 ส่วนคือ

2.4.1 การระบุขอบเขตเบื้องต้นเพื่อการสำรวจ โดยเมื่อระบุตำแหน่งพื้นที่ที่จะมีการสำรวจแล้ว จึงทำการสำรวจในรายละเอียดมากขึ้นและเฉพาะกับคนในพื้นที่เพื่อกำหนดขอบเขตบริเวณที่ควรทำการสำรวจที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญได้อย่างครบถ้วนโดยเกณฑ์ในการพิจารณาขอบเขตมีดังนี้

2.4.1.1 หน่วยพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เช่น แนวกำแพงเมืองเก่า เขตการปกครองในอดีต ฯลฯ

2.4.1.2 สภาพทางภูมิศาสตร์ เช่น คูคลอง แม่น้ำ ฯลฯ

2.4.1.3 ขอบเขตพื้นที่ที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญได้อย่างครบถ้วน

2.4.2 ทำการสำรวจภาคสนาม พื้นที่ที่ได้รับการระบุขอบเขตเบื้องต้นจะได้รับการดำเนินการสำรวจ โดยใช้วิธีการสำรวจร่วมกันกับคนในพื้นที่ (Walk-Through Survey) เพื่อให้เห็นถึงตำแหน่งองค์ประกอบสำคัญและสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่

2.5 การพิจารณาคุณค่าความสำคัญ

การสรุปคุณค่าความสำคัญและการวิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้ของแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งหมดที่ได้จากภาคสนามจะได้นำมาการสรุปคุณค่าความสำคัญ โดยจะอ้างอิงถึง 2 ส่วน เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ในด้านคุณค่า (Value) คือสิ่งที่ให้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นทางกายภาพหรือทางจิตใจกับมนุษย์ คุณค่านั้นขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ประกอบด้วย คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) และคุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ

2.6 วิเคราะห์สถานการณ์ในปัจจุบัน ภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง

ภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง (Threat and Trend) การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการมองแนวโน้มและปัจจัยถึงการสูญเสียไปของคุณค่า ความสำคัญ และสภาพความแท้ดั้งเดิม ที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งในระดับองค์ประกอบและภาพรวมของพื้นที่ โดยมองทั้งปัจจัยภายในและภายนอกควบคู่กันไป ภัยคุกคามที่พิจารณาจะเป็นปัจจัยหลักที่จะนำไปสู่แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

2.7 จัดทำข้อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่เบื้องต้น การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการมองถึงแนวทางที่จะเก็บรักษาคุณค่าความสำคัญของพื้นที่และป้องกันภัยคุกคามที่จะเกิดขึ้น ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามในส่วนนี้ จะเป็นแนวทางให้ผู้ประเมินและบุคคลภายนอกซึ่งไม่ได้สัมผัสกับพื้นที่โดยตรง จะได้นำมาใช้ประกอบการกำหนดนโยบายและแผนงาน

3 การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ได้คัดเลือกพื้นที่บริเวณชุมชนริมน้ำจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่กรณีศึกษาสำหรับการดำเนินงานวิจัย โดยชุมชนริมน้ำจันทบุรีซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี ตามแนวชายฝั่งของแม่น้ำจันทบุรี โดยทำการศึกษาบริเวณกลุ่มบ้านเรือนสองฝั่งถนนสุขาภิบาลจากบริเวณสะพานวัดจันทนารามจนสุดถนนบริเวณชอยตรอกกระเจ่าง ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร เนื่องจากชุมชนริมน้ำจันทบุรีเป็นชุมชนการค้าที่เก่าแก่ อายุมากกว่า 100 ปี มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าภายในตลาดมีการเปลี่ยนแปลงซ้ำหากเปรียบเทียบกับกระแส

การพัฒนาจากชุมชนภายนอกและวัฒนธรรมทางสังคมที่มีความหลากหลายอีกทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นนั้นได้แสดงออกอย่างเห็นได้ชัดถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอันได้แก่ การตั้งถิ่นฐานริมน้ำ หรือการเป็นย่านการค้าเก่าแก่ ชุมชนริมน้ำจันทบูรจึงมีลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ควรค่าต่อการศึกษาถึงเรื่ององค์ประกอบและแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ส่วนคือ 1)แบบบันทึกและสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลทางกายภาพ และแผนที่ชุมชน 2) แบบสัมภาษณ์แกนนำในการขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชน

4.1 การบันทึกและการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่

ครอบคลุมตัวแปรหลัก 6 ด้าน ได้แก่ 1) ประเภทอาคาร 2) การใช้สอยในปัจจุบัน 3) ยุคสมัย 4)รูปแบบ 5)วัสดุอาคาร 6)รูปทรงหลังคา ข้อมูลที่ได้จะนำไปใช้ในการระบุตำแหน่งพื้นที่องค์ประกอบของสถานที่ต่างๆในพื้นที่ศึกษา การจัดทำแผนที่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อใช้ในการกำหนดแนวทางในการจัดการพื้นที่ชุมชนต่อไปได้

4.2 แบบสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ผ่านการพูดคุยและตอบข้อซักถามในประเด็นปัญหาที่สงสัย และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนริมน้ำจันทบูร โดยประเด็นในการสัมภาษณ์สามารถแบ่งเป็นหัวข้อใหญ่ได้ดังนี้

4.2.1 ลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อม ของพื้นที่

4.2.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ภายในชุมชน

4.2.3 ลักษณะการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 ข้อมูลและประเภทข้อมูล

ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แผนที่และรูปภาพ

5.2 การเก็บข้อมูล

5.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

5.2.1.1 การเก็บรวบรวมโดยใช้แบบสำรวจและแผนที่ จะทำการสำรวจจากแผนที่ และแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พร้อมกับการจัดเก็บข้อมูลแบบสำรวจลักษณะทางกายภาพ เช่นลักษณะทางกายภาพของชุมชน อาคารบ้านเรือน การใช้งานของพื้นที่โดยรอบ เป็นต้น

5.2.1.2 การเก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์ จะเป็นการสืบหาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ศึกษาเพื่อเข้าใจถึงพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรม ทัศนคติ ความต้องการ ความเชื่อ ค่านิยมของคนในชุมชนริมน้ำจันทบูร

5.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ

การเก็บข้อมูลจากข้อมูลทุติยภูมิจะเป็นการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลต่างๆจากทางเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความ ซึ่งตัวแปรที่มาจากข้อมูลทุติยภูมิ คือ ลักษณะทางกายภาพ ข้อกำหนดในการจัดการ เป็นต้น ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะขึ้นอยู่กับลักษณะของข้อมูลและตัวแปร จากการทบทวนวรรณกรรม จึงสามารถแบ่งการศึกษาข้อมูลออกเป็น 3 ประเภทคือ

5.2.2.1 ลักษณะทางด้านกายภาพ เพื่อหาลักษณะที่สำคัญของอาคารและสภาพแวดล้อมภายในชุมชนริมน้ำจันทบูร เป็นต้น

5.2.2.2 ลักษณะทางด้านสังคมเศรษฐกิจและความคิดเห็นการพักอาศัย เพื่อหาลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่สำคัญ ตลอดจนความคิดเห็นในเรื่องการพักอาศัยและสภาพแวดล้อมในด้านต่างๆ

5.2.2.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนและคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อจะได้ดำเนินงานตามกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างถูกต้องและไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่

ตารางที่ 1 แสดงประเภทตัวแปรในการวิจัย และวิธีการเก็บข้อมูล (ลักษณะทางกายภาพ)

ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย	วิธีเก็บข้อมูล		
		สังเกต	แบบสัมภาษณ์	ข้อมูลทุติยภูมิ
ลักษณะทางกายภาพ	ลักษณะการใช้พื้นที่ของชุมชน	●	●	
	พลวัตวัฒนธรรม		●	●
	โครงสร้างของอาคารริมน้ำ	●		●
	การใช้วัสดุของอาคาร	●		●
	ขนาดพื้นที่ชุมชน	●		●
	ลักษณะการใช้พื้นที่ริมน้ำ	●		●
	การต่อเติม	●		●
	การสัญจรและยานพาหนะ	●		●
	กิจกรรมในชุมชน	●	●	●

ตารางที่ 2 แสดงประเภทตัวแปรในการวิจัย และวิธีการเก็บข้อมูล (ลักษณะทางด้านสังคมเศรษฐกิจและความคิดเห็นด้านการพักอาศัย)

ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย	วิธีเก็บข้อมูล		
		สังเกต	แบบสัมภาษณ์	ข้อมูลทุติยภูมิ
ลักษณะทางด้านสังคมเศรษฐกิจและความคิดเห็นด้านการพักอาศัย	ลักษณะประชากร		●	●
	ความสัมพันธ์ของการอยู่อาศัยภายในชุมชนริมน้ำจันทบูร	●	●	
	สาเหตุการอยู่อาศัยภายในชุมชนริมน้ำจันทบูร		●	
	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน		●	
	สภาพปัญหาของการอยู่อาศัย	●	●	
	การวางแผนในการพัฒนาชุมชนในอนาคต		●	●
	รายได้หลักในพื้นที่		●	

ตารางที่ 3 แสดงประเภทตัวแปรในการวิจัย และวิธีการเก็บข้อมูล (องค์ประกอบและคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม)

ตัวแปรหลัก	ตัวแปรย่อย	วิธีเก็บข้อมูล		
		สังเกต	แบบสัมภาษณ์	ข้อมูลทุติยภูมิ
องค์ประกอบและคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ	●		●
	สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม	●		●
	เอกลักษณ์ของชุมชน		●	●

6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ มีสองส่วนคือ จากการสำรวจทางกายภาพ ได้จากการใช้แบบสำรวจและแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ โดยนำข้อมูลที่ได้นี้มาจัดทำแผนที่ ระบุแหล่งที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมแยกเป็นความสำคัญในแต่ละด้าน และส่วนที่สองคือการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ จะเป็นการสืบหาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในพื้นที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงพื้นฐานที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทัศนคติ ความต้องการ ความเชื่อ ค่านิยมของคนในชุมชน

ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ จากทางเอกสารทางตำรา หนังสือ บทความ และพื้นที่กรณีศึกษา โดยวิเคราะห์จากลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ลักษณะการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

บทที่ 4

บริบทของพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น จะทำการศึกษารอบคลุมทั้งในระดับกว้างของจังหวัดและในระดับพื้นที่กรณีศึกษาเพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในแต่ละด้านของข้อมูล ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดจันทบุรี

จังหวัดจันทบุรี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ 6,338 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,961,000 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับประเทศกัมพูชา และจังหวัดตราด

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดตราด และอ่าวไทย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอ่าวไทย จังหวัดระยอง และจังหวัดชลบุรี

1.1 ลักษณะ ภูมิประเทศ

จังหวัดจันทบุรี มีภูมิประเทศที่สามารถแบ่งออกได้เป็นสามลักษณะคือ

ภูเขาและเนินเขา ได้แก่ พื้นที่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ติดต่อกับจังหวัดระยอง และจังหวัดฉะเชิงเทรา มีทิวเขาชะมุล ภูเขาชะอม และเขาลำปลายประแกด ในเขตอำเภอแก่งหางแมวในทางตอนเหนือและตะวันออกของจังหวัด มีทิวเขาจันทบุรีซึ่งประกอบด้วย เขาสอยดาวเหนือ เขาตะเคียนทอง เขาพระบาทพลวง เขาปล้อง เขาสอยดาวใต้ ทอดตัวจากเขตติดต่อจังหวัดสระแก้วลงมาตอนกลางของจังหวัด บรรจบกับเขาสามง่ามที่ยื่นออกมาจากทิวเขาบรรทัดมาทางด้านทิศตะวันตก ทิวเขาจันทบุรีครอบคลุมพื้นที่ทางด้านตะวันออก ของกิ่งอำเภอเขาชีชมภูทางด้านตะวันตกของเขาสอยดาว และอำเภอบ้านโป่งน้ำร้อน ส่วนเขาสามง่ามอยู่ทางใต้ของอำเภอบ้านโป่งน้ำร้อน ด้านตะวันออกของอำเภอมะขาม และทางตอนเหนือของอำเภอขลุง

นอกจากนี้ยังมีภูเขาสูงได้แก่ ภูเขาสระบาป อยู่ในเขตติดต่ออำเภอเมือง ฯ อำเภอมะขาม และ

อำเภอขลุง นอกจากนั้นเป็นเนินเขาที่กระจายอยู่ทั่วไปในทุกอำเภอ

ที่ราบเชิงเขา ได้แก่ พื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกของเขาสอยดาว คืออำเภอสอยดาว อำเภอโป่งน้ำร้อน ด้านใต้ของเขาสามง่ามคือพื้นที่ตอนกลางของอำเภอขลุง และด้านทิศตะวันออกของอำเภอมะขาม อีกบริเวณหนึ่งอยู่ระหว่างเขาสอยดาวกับทิวเขาชะมูด ได้แก่พื้นที่อำเภอแก่งหางแมว กิ่งอำเภอคิซมัญญ และทางตอนเหนือของอำเภอท่าใหม่ บริเวณนี้พื้นที่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่น

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำจันทบุรี ปี พ.ศ.2550

ที่มา : จันทบุรี [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก [http : // www.googleearth.com](http://www.googleearth.com)

1.2 แหล่งน้ำ

แม่น้ำจันทบุรี เป็นแม่น้ำที่สำคัญที่สุดของจังหวัดจันทบุรี มีสาขาที่สำคัญคือคลอง ตารอง คลองตาหลิว คลองทุ่งพล (คลองปรือหรือคลองพยาธิ) ไหลมาบรรจบ มีความยาวทั้งสิ้น ประมาณ 123 กิโลเมตร

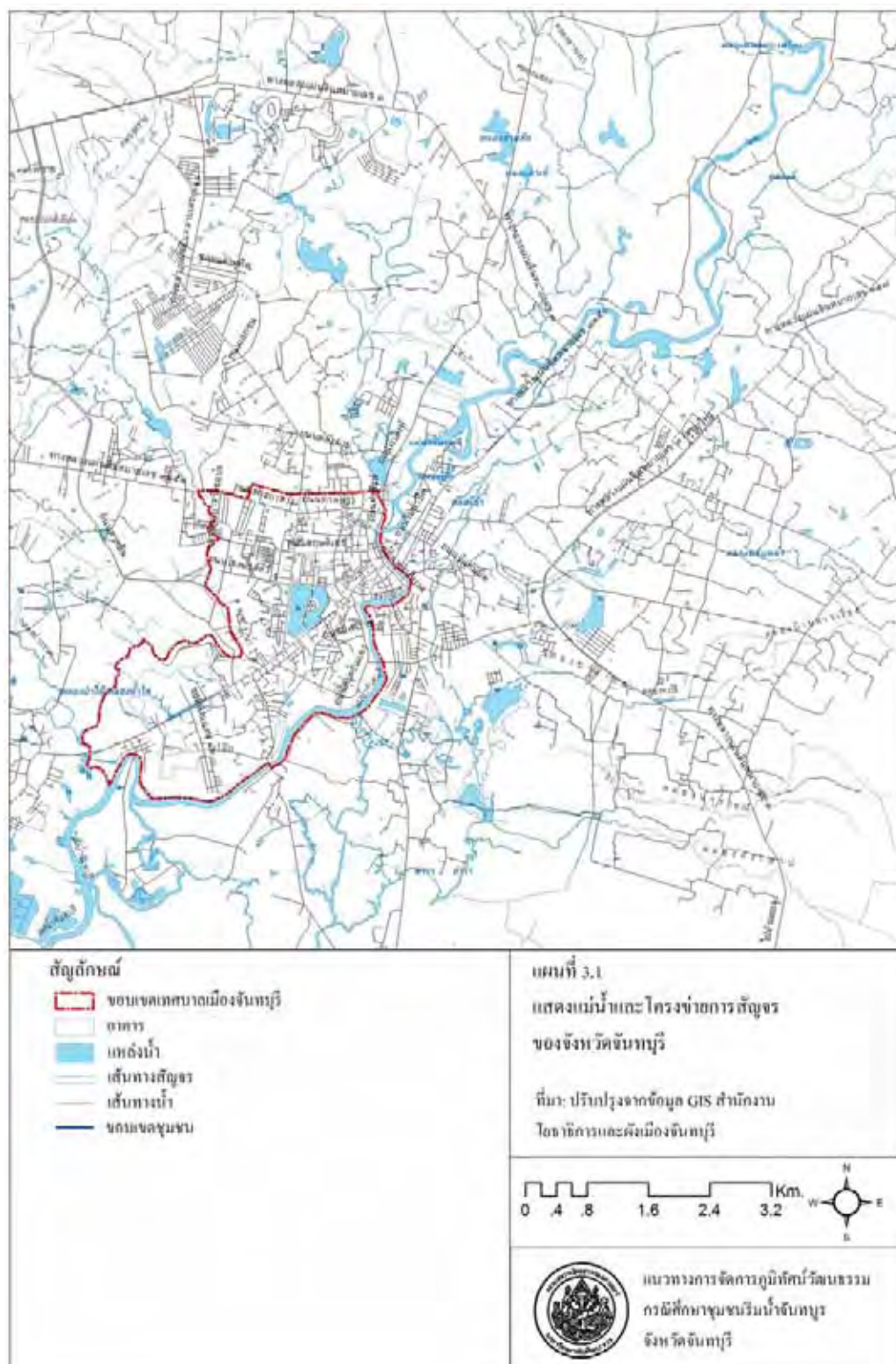
คลองตารอง ประกอบด้วย คลองเส คลองทับมาก คลองย่านยาว คลองจก คลอง ดินสอ คลองบุญมาก ซึ่งมีต้นน้ำจากสันเขาจันทบุรีตอนบน บริเวณเขตติดต่อกับจังหวัดสระแก้ว น้ำ ส่วนหนึ่งไหลไปทางทิศเหนือไปบรรจบคลองพระสะทึง อีกส่วนหนึ่งไหลมาทางใต้ลงสู่ลุ่มแม่น้ำ จันทบุรี

คลองตารองไหลมาบรรจบกับคลองตาหลิว ทางทิศใต้ของบ้านคลองใหญ่ คลอง ตาหลิวมีต้นน้ำจากยอด เขาสอยดาวใต้ เขาปล้องและเขาตะเคียนทอง ไหลผ่านเทือกเขาจันทบุรีเป็น ระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร แล้วจึงไหลลงสู่เชิงเขา ผ่านบ้านทุ่งกะบิล บ้านคลองใหญ่ แล้วไหล มาบรรจบกับคลองที่ตอนใต้ของบ้านคลองใหญ่ ลำน้ำช่วงนี้เรียกว่า คลองจันทบุรี ลำน้ำคดเคี้ยว มากทำให้เกิดคูกน้ำมากมาย ลำน้ำไหลผ่านบ้านน้ำขุ่น บ้านทุ่งตะเกา แล้วมีคลองตะเคียนทองไหล มาบรรจบทางด้านทิศตะวันออก จากนั้น ลำน้ำไหลผ่านบ้านคลองน้ำเป็น บ้านพังกะแลง บ้านทุ่งตา อิน มีคลองน้ำเป็นซึ่งเกิดจากเขาลูกช้าง คลองลำพัง ห้วยกระสือน้อย ห้วยกระสือใหญ่ซึ่งเกิดจากเขา กระสือ คลองตะเคียนซึ่งเกิดจากเขาพระเวท ไหลมาบรรจบ

คลองจันทบุรีตั้งแต่ได้บ้านทุ่งตาอิน มีขนาดใหญ่ขึ้น มีคลองบุซุ คลองมาบชะโอน และคลองแพรกชะโอน ซึ่งเกิดจากเขาแพร่งขาหยั่ง ไหลมาบรรจบที่บ้านเนินดินแดง จากนั้นลำน้ำ จะไหลไปทางทิศตะวันออกถึงบ้านกระทิง มีคลองกระทิงซึ่งเกิดจากเขาพระบาทหลวง ไหลมา บรรจบ

คลองจันทบุรีไหลมาบรรจบกับคลองพยาธิทางใต้ของบ้านพญาล่าง ตั้งแต่บ้าน พญาล่างลงมา พื้นที่เป็นที่ราบ บางแห่งเป็นที่ลุ่ม เกิดหนองน้ำมากมาย เช่น หนองพระเพลิง หนอง โลงโคง หนองตะโกรม หนองตะเคียนเต่า หนองกุ่ม หนองสำมะลัก หนองจระเข้ หนองตะพอง หนองเสือ

ลำน้ำจันทบุรีไหลผ่านตัวเมืองจันทบุรี เมื่อถึงบ้านคลองน้ำใส ลำน้ำเริ่มคดเคี้ยว และแยกสาขาออกจากกัน เกิดคลองลัดที่บ้านเกาะลอย คลองลำแพน มีขนาดใหญ่ แม่น้ำจันทบุรี น่าจะเป็นลำน้ำสายเดิมที่ไหลลงสู่ทะเลมาก่อน ปัจจุบันมีคลองชายเคือง และคลองบางจะกา เชื่อม ลำน้ำทั้งสองสายนี้อยู่

แผนที่ 1 แสดงแม่น้ำและโครงข่ายการสัญจรของจังหวัดจันทบุรี
(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

1.3 ประชากร

1.3.1 ประชากร เมื่อปี พ.ศ.2540 มีประมาณ 284,000คน ความหนาแน่นเฉลี่ยประมาณ 74 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร อำเภอที่มีประชากรมากสามอันดับคือ อำเภอเมือง ๑ อำเภอท่าใหม่ และอำเภอสอยดาว

1.3.2 ศาสนา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ 94.5 ศาสนาคริสต์ประมาณร้อยละ 2.5 ศาสนาอิสลามประมาณร้อยละ 0.1 ศาสนาอื่น ๆ ประมาณร้อยละ 2.9 มีวัดในพระพุทธศาสนาอยู่ 265วัด โบสถ์คริสต์ 9 โบสถ์ และมัสยิด 1 มัสยิด

1.3.3 อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ทำนา และประมง รวมประมาณร้อยละ 80 ประกอบอาชีพด้านธุรกิจภาคเอกชนประมาณร้อยละ 14 รับราชการประมาณร้อยละ 6

1.3.4 กลุ่มชนต่าง ๆ นอกจากชาวไทยแล้ว ยังมีกลุ่มชนอื่นในจังหวัดจันทบุรี ดังนี้
ชาวชอง เชื่อกันว่าเป็นชนพื้นเมืองเดิมในดินแดนแถบนี้ ส่วนใหญ่รวมกลุ่มกันอยู่บริเวณเชิงเขาสอยดาว และเขาคิชฌกูฏ ในเขตอำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอมะขาม และกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ โดยเฉพาะในตำบลตะเคียนทอง คลองพลู และพลวง มีภาษาพูดและวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง นับถือผีบรรพบุรุษ มีการทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี เป็นการรวมญาติเรียกว่า พิธีเลี้ยงผีหิ้ง ผีโรง แต่เดิมชาวชองอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเชิงเขา ปลุกบ้านเรือนอาศัยอยู่อย่างง่าย ๆ และมักโยกย้ายที่อยู่ หากมีคนตายในบ้าน อาชีพ นอกจากปลูกข้าวไร่แล้ว ยังเป็นนักเก็บของป่า และเป็นพรานที่ชำนาญ ปัจจุบันประกอบอาชีพทำสวนผลไม้และรับจ้าง

ชาวจีน จันทบุรีมีชุมชนชาวจีนดั้งเดิม อยู่ตามชายฝั่งทะเลหลายแห่ง ทั้งในเขตอำเภอขลุง อำเภอแหลมสิงห์ และอำเภอท่าใหม่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง และค้าขาย ในเขตอำเภอเมืองมีชุมชนชาวจีนเก่าเป็นจีนฮกเกี้ยน อยู่บริเวณริมแม่น้ำจันทบุรี เรียกว่า ย่านท่าหลวง ไปถึงบริเวณชุมชนชาวนูวน ที่เรียกว่า ตลาดล่าง โดยมีศาลเจ้าเป็นที่หมายเขต ชาวจีนเป็นผู้บุกเบิกก่อการหลายอย่าง เช่น การต่อเรือสำเภา การค้า รวมทั้งเป็นนายอากรส่วยด้วย

ชาวนูวน ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดจันทบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย จากประวัติวัดคาทอลิกจันทบุรี มีว่าสังฆราชซัวป็อง เดอซีเซ ได้ให้บาทหลวงเฮ็ด เดินทางมาดูแลพวกคาทอลิกชาวนูวนที่อพยพหนีภัยทางศาสนาในนูวนเข้ามาอยู่ใน จันทบุรี ก่อนหน้าที่บาทหลวงเฮ็ดเดินทางมาถึง เมื่อปี พ.ศ.2254 (รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ) พบว่าขณะนั้น จันทบุรีมีพวกคาทอลิกชาวนูวนอยู่ประมาณ 130 คน บาทหลวงเฮ็ดได้สร้างโบสถ์หลังเล็ก ๆ ขึ้น ต่อมาได้มีการย้ายอีกสามครั้ง จนมาตั้งอยู่บริเวณปัจจุบัน หลังจากนั้นชุมชนชาวนูวนคริสต์ก็ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ

ต่อมาเมื่อชุมชนชาวญวนริมแม่น้ำจันทบุรี ไม่สามารถขยายเขตไปได้อีก จึงแยกไปตั้งในที่อื่นเช่น ที่อำเภอขลุง อำเภอท่าใหม่ และบ้านท่าแฉลบ

ชาวเขมร เนื่องจากจันทบุรีมีเขตแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชา จึงมีหมู่บ้านชาวเขมรอยู่ตามแนวชายแดนหลายแห่ง เช่น บ้านแหลม บ้านโกล้ำเจียก และบ้านผักกาด อำเภอโป่งน้ำร้อน

ชาวกุหล่า เป็นชนกลุ่มน้อยจากพม่า เข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดจันทบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ชาวกุหล่าเรียกตนเองว่า ไต แต่คนไทยจะเรียกว่า ไทยใหญ่ ชาวเขมรจะเรียกชาวต่างชาติว่า กาลา ชื่อกุหล่า ก็เรียกตามภาษาเขมร แต่เพี้ยนเสียงเป็น กุหล่า

ผู้สูงอายุของชาวกุหล่าเล่าให้ฟังว่า พวกเขาอพยพมาตามพลอย โดยเริ่มเข้ามาทำพลอยที่ตำบลบางกะจะ ต่อมาได้อพยพไปทำพลอยที่บ่อไร่ แล้วข้ามไปถึงบ่อไพลิน บ่อเวฬุ และได้กลับมาตั้งถิ่นฐานในจันทบุรีในช่วงหลังปี พ.ศ.2498

1.3.5 ภาษาพูดของชาวจันทบุรีจัดอยู่ในกลุ่มภาษาไทยถิ่นตะวันออก ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะคล้ายกับภาษาไทยกลาง จะต่างกันบ้างตรงวิธีการออกเสียง ซึ่งดูหนักแน่นจริงจัง และมีศัพท์บางคำที่ใช้กันเฉพาะท้องถิ่น การออกเสียงสูงต่ำหลายคำแตกต่างไปจากสำเนียงกรุงเทพ ฯ

นอกจากนี้สำเนียงในท้องถิ่นต่าง ๆ ยังมีระดับเสียงต่างกันอีก เช่น สำเนียงท่าใหม่ สำเนียงขลุง สำเนียงแหลมสิงห์ และกลุ่มหมู่บ้านตะกาดเจ้า บางกะไชย ชำห้าน จะออกสำเนียงคล้ายคลึงกับสำเนียงทางภาคใต้

2 บริบทของพื้นที่ศึกษา

ชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่สองชุมชนคือ ชุมชนย่อยที่สามและชุมชนย่อยที่สี่และมีลักษณะยาวไปตามแนวยาวของแม่น้ำจันทบุรี โดยมีถนนสุขาภิบาลเป็นถนนสายหลักในพื้นที่ชุมชน ซึ่งในรายละเอียดของชุมชนมีดังต่อไปนี้

2.1 ความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา

ชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีถือได้ว่าเป็นย่านเก่าหรือย่านเมืองเก่าของเมืองจันทบุรี โดยมีประวัติความเป็นมาคือ เดิมชื่อชื่อ "ควนคราบุรี" ตั้งอยู่เชิงเขาสระบาป ชาวตะวันตกเรียกเมืองนี้ว่า "ซองเตอบอง" (CHANTEBON) จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการออกเสียงเพี้ยนไปในเวลาต่อมาเป็นจันตะบุณ หรือ จันทบุรี ต่อมาเมืองจันทบุรีได้ย้ายมาสร้างใหม่ที่บ้านหัววัง ตำบลพุงทลาย ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรีจนถึงสมัยพระนารายณ์มหาราช (ระหว่างพ.ศ.1900-2200) จึงย้ายมาตั้งที่บ้านลุ่มทางฝั่ง ตะวันตกของแม่น้ำ เนื่องจากบ้านหัววังเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมทุกปี สมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานอนุญาตให้ชาวเมืองเลือกตั้งถิ่นฐานที่บ้านเนินวงหรือบ้านลุ่มได้ ชาวเมืองจึงย้าย

กลับมาที่บ้านลุ่ม ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯให้ย้ายเมืองกลับมา ตั้งเมืองที่บ้านลุ่มตามเดิม

ชุมชนริมน้ำจันทบุรี ถือเป็นส่วนหนึ่งของเมืองจันทที่ที่บ้านลุ่ม โดยนับพื้นที่บริเวณฝั่งแม่น้ำจันทบุรีตั้งแต่ท่าสิงห์ ท่าหลวง ตลาดล่าง ซึ่งในอดีตเรียกชื่อว่า ตลาดเหนือ ตลาดกลาง และตลาดใต้ โดยมีถนนสุขาภิบาลเป็นถนนสายหลัก

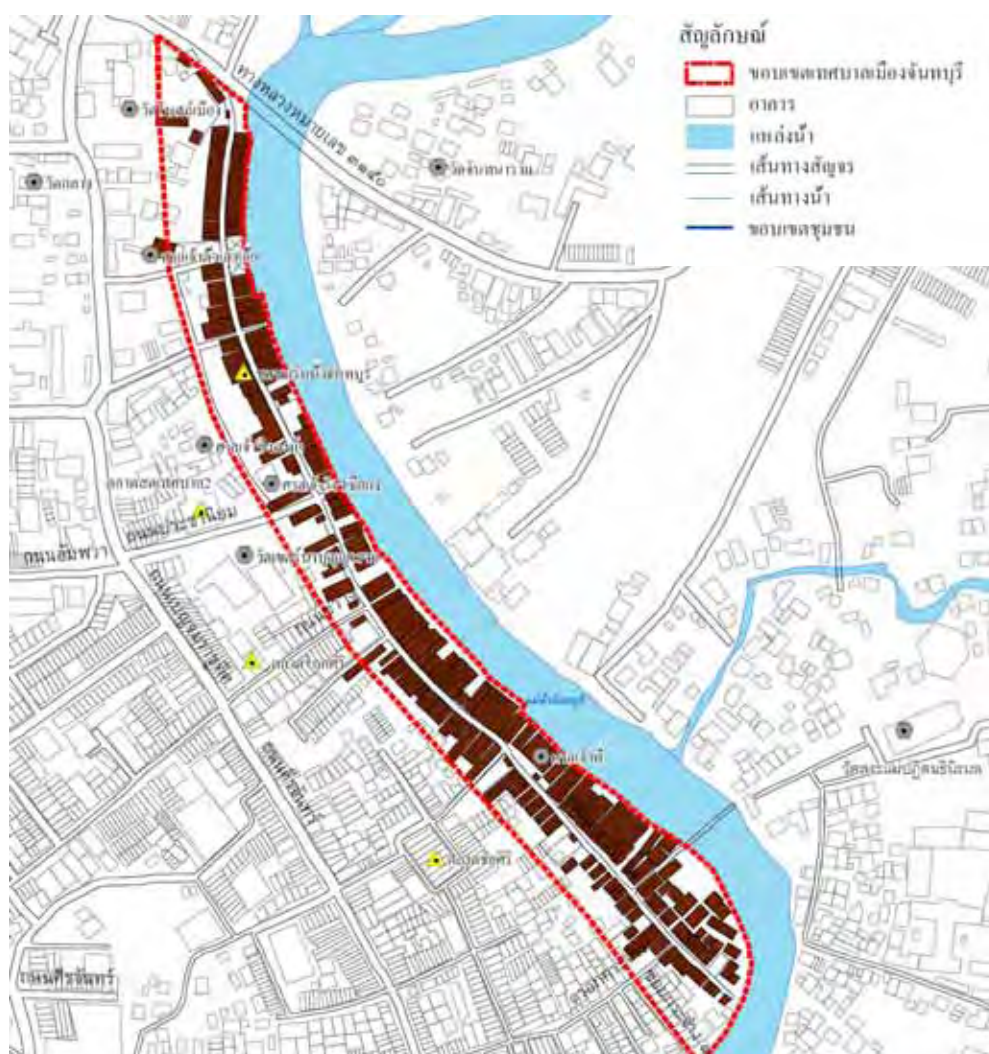
ภาพที่ 4 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งชุมชนริมน้ำจันทบุรี

ที่มา : จันทบุรี [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 มี.ค. 2553 เข้าถึงได้จาก [http : // www.googleearth.com](http://www.googleearth.com)

2.2 ที่ตั้ง

ชุมชนตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำจันทบุรีหรืออยู่ในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรี ย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรีมีความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร โดยลักษณะยาวไปตามริมแม่น้ำและถนนสุขาภิบาลจากสะพานวัดจันทนารามไปจนถึงตรอกกระจำง คาบเกี่ยวบริเวณพื้นที่เขตปกครองในส่วนของชุมชนย่อยที่ 3 และชุมชนย่อยที่ 4 โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ เริ่มจากสะพานวัดจันทนารามติดกับชุมชนย่อยที่ 1
 ทิศใต้ ติดแม่น้ำจันทบุรี
 ทิศตะวันออก ติดแม่น้ำจันทบุรี
 ทิศตะวันตก ติดกับพื้นที่ชุมชนย่อยที่ 3 และชุมชนย่อยที่ 4 ซึ่งเป็นย่านพาณิชย์
 รมของเมือง

ภาพที่ 5 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

2.3 การเข้าถึงพื้นที่

2.3.1 ทางหลวงหมายเลข 3 เป็นเส้นทางสายเก่า เริ่มต้นจากบางนา-กรุงเทพฯ ผ่าน จังหวัดชลบุรี บางแสน อำเภอสัตหีบ พัทยา อำเภอสัตหีบ บ้านฉาง ระยอง และจันทบุรี รวม ระยะทางประมาณ 330 กิโลเมตร

2.3.2 ทางหลวงหมายเลข 36 เป็นเส้นทางสายหลักในปัจจุบัน เริ่มต้นที่กิโลเมตร 140 ของถนนสุขุมวิท บริเวณอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เลี้ยวซ้ายตรงสามแยกกระทิงลาย ผ่าน สนามแข่งรถพีระเชอร์กิต จนถึงสิ้นสุดที่ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองฯ จังหวัดระยอง ระยะทาง 60 กิโลเมตร จากนั้นใช้ทางหลวงหมายเลข 3 ระยะทาง 108 กิโลเมตร จนถึงจังหวัดจันทบุรี รวม ระยะทางประมาณ 308 กิโลเมตร

2.3.3 ทางหลวงหมายเลข 344 (บ้านบึง-แกลง) เป็นเส้นทางสายหลักอีกเส้นทาง หนึ่ง ซึ่งช่วยลดระยะทางได้ถึง 70 กิโลเมตร เริ่มต้นจากกิโลเมตรที่ 98 ของถนนสุขุมวิท บริเวณ อำเภอเมืองฯ จังหวัดชลบุรี ผ่านอำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี อำเภอวังจันทร์ และอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ระยะทาง 110 กิโลเมตร จากนั้นใช้ทางหลวง หมายเลข 3 ระยะทาง 58 กิโลเมตร จนถึงจังหวัดจันทบุรี รวมระยะทางประมาณ 266 กิโลเมตร

2.3.4 เส้นทางเชื่อมระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคตะวันออกเริ่มต้นที่ กิโลเมตร 200 ของทางหลวง หมายเลข 33 บริเวณอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เลี้ยวขวาที่ กิโลเมตร 230 จังหวัดสระแก้ว เข้าสู่ทางหลวง หมายเลข 317 ระยะทาง 189 กิโลเมตร ผ่านอำเภอยัง น้ำเย็น อำเภอสอยดาว อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี รวมระยะทางจากอำเภอกบินทร์บุรี-จังหวัดจันทบุรี 219 กิโลเมตร

2.3.5 เส้นทางสายมอเตอร์เวย์ (ทางหลวงหมายเลข 7) เริ่มต้นที่ถนนศรีนครินทร์ กรุงเทพฯ ไปสิ้นสุดที่เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี ระยะทาง 90 กิโลเมตร จากนั้นใช้ทางหลวง หมายเลข 36 ระยะทาง 50 กิโลเมตร และทางหลวงหมายเลข 3 อีก 108 กิโลเมตร รวมระยะทางจาก กรุงเทพฯ-จันทบุรี 248 กิโลเมตร

2.4 สภาพทั่วไป

2.4.1 ลักษณะทางกายภาพ

แม่น้ำจันทบุรี มีถิ่นกำเนิดจากเขาสอยดาวใต้ ในเขตอำเภอโป่งน้ำร้อน และเขตเขาสามง่าม เขาชะอมในเขตอำเภอมะขาม ไหลผ่านอำเภอเมืองจันทบุรี ออกสู่อ่าวไทยในเขตอำเภอแหลมสิงห์ ย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรี เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลุ่มริมแม่น้ำอยู่ตรงบริเวณกึ่งน้ำคั่นใน ชายฝั่งมีความลาดชันและสูงจากระดับน้ำปกติประมาณ 2-3 เมตร สภาพริมฝั่งได้มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนและเชื่อมกันน้ำเซาะเกือบจะทั้งย่านชุมชน โดยเป็นแบบโครงสร้างยกลอยและคาดป้องกันตลิ่ง

ภาพที่ 6 ลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนริมน้ำในปัจจุบัน

แผนที่ 2 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารในปัจจุบัน
(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

แผนที่ 3 แสดงระดับขั้นความสูงของพื้นที่ศึกษา
(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

ลักษณะของอาคารพักอาศัยมีการใช้งานแบบผสมผสานทั้งพาณิชย์ ยาวตลอดแนวสองฝั่งถนนสุขาภิบาล มีทั้งแบบอาคารไม้ แบบผสม และแบบตึกปูน ซึ่งจากการสำรวจพบว่าลักษณะภายนอกของอาคารบ่งบอกถึงระยะเวลาความเก่าแก่ของอาคารได้อย่างชัดเจนและยังคงความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านศิลปกรรมทั้งของแบบ ไทย จีน ฝรั่งเศสและแบบผสมผสานในการปั้นลวดลายบัวประตุนหน้าต่างในแบบฝรั่งเศสหรือการแกะสลักไม้หรือฉลุลวดลายลายระบายชายคา ช่องลมไม้ ฉลุลายเถาดอกไม้วางระเบียบเหล็กหล่อ ระบายชายคาด้วยสังกะสีฉลุลายไทยใหญ่ ลูกกรงหน้าต่างไม้ฉลุลายจีน โดยเฉพาะการฉลุลวดลายรูปแบบเรือนขนมปังขิง ด้วยเพราะชาวจันทบุรีได้รับอิทธิพลจากการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศเมื่อสมัย ร.5 ลักษณะการฉลุลายของช่างฝีมือชาวจันทบุรีจัดได้ว่ามีเอกลักษณ์ไม่เหมือนใคร โดยเฉพาะการจำหลักลวดช่องลมเป็นภาพจำหลักนูนรูปหัวพยัคฆ์สอดแทรก อยู่ตามกิ่งเครือเถาหรือความคมเนียบของลายที่แฝงไปด้วยความอ่อนช้อยของลายจำหลัก

ภาพที่ 7 สถาปัตยกรรมอาคารในแบบชิโนโปรตุกีส

เนื่องจากสมัยก่อน ย่านท่าหลวง-ตลาดล่าง มีความสำคัญต่อบทบาทการค้ากับต่างประเทศของจันทบุรีในยุคนั้น คือ เป็นจุดที่เรือบรรทุกสินค้าของป่าที่รวบรวมมาได้จากป่าแถบตะเคียนทอง น้ำขุ่น คลองพลู วังแฉ่มในบริเวณเขาคิชฌกูฏและ เขาสอยดาวจะล่องลงมาตามลำน้ำจันทบุรีและมาเทียบท่าที่ตลาดท่าหลวง ในปัจจุบันจึงยังคงมีร่องรอยของท่าเรืออยู่บ้าง แต่ไม่ได้ใช้งานแล้ว

ภาพที่ 8 บริเวณท่าหลวงในปัจจุบันและร่องรอยของเสาท่าเรือที่ยังคงปรากฏอยู่

ภาพที่ 9 ท่าเรือที่ใช้รับเสด็จเมื่อครั้ง ร.5 เสด็จประพาส

ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 มี.ค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

เมื่อศูนย์กลางการค้าภายในเมืองจันทบุรีย้ายไปอยู่ที่ตลาดน้ำพุ ลักษณะทางกายภาพของท่าหลวง-ตลาดล่างยังปรากฏให้เห็นวัฒนธรรมการตั้งบ้านเรือนหรือร้านค้าที่หันหลังให้แม่น้ำ หันหน้าเข้าสู่ถนน บ้านเรือนเป็นเรือนติดดิน นิยมสร้างเป็นเรือนหลังใหญ่ทรงจั่ว ไม้สัก ในท้องถิ่นก่อสร้าง อาทิ ไม้แฝก ใบจาก นิยมยื่นชายคาออกมาเพื่อเป็นร้านค้าติดระเบียบทางเดินด้านหน้า ตามลักษณะที่พ้องอาศัยถึงพาณิชย์อันเป็นลักษณะวัฒนธรรมการค้าขายของชาวจีน

ภาพที่ 10 ลักษณะอาคารบ้านเรือนห้องแถวในแบบชาวจีน

2.4.2 ลักษณะทางสังคม

สภาพทางด้านเศรษฐกิจส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายเนื่องจากเป็นย่านการค้าตั้งแต่อดีตบ้านที่ติดเส้นทาง คมนาคมของชุมชนจะเปิดร้านหน้าบ้านสินค้าส่วนใหญ่เป็นอาหารโบราณและของที่ระลึกของชุมชนอาชีพรองลงมาคือ รับราชการและรับจ้างทั่วไป สภาพทางด้านสังคมเป็นชุมชนเก่าแก่อาศัยอยู่มาเนิ่นนานมีความเป็นเครือญาติคนในชุมชน รู้จักกันดีส่งผลให้เกิดความร่วมมือ กันดีของคนในชุมชนการสื่อสาร ภายในชุมชนใช้วิธีแจ้งข่าวผ่านเสียงตามสาย และใช้จดหมายเวียนมีการรวมกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลวัดใหม่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์กลุ่ม วิสาหกิจชุมชนกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อาสาสมัคร ป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนกรรมการอาสาตำรวจชุมชนเหล่ากาชาดจังหวัดจันทบุรี นอกจากนี้ยังพบภูมิปัญญาที่สำคัญ ของชุมชนได้แก่ การทำขนมโบราณ ซึ่ง ศิลปะและวัฒนธรรมต่างๆที่ยังคงพบเห็นได้ในปัจจุบันสามารถแยกออกในด้านต่างๆได้ดังนี้

ภาพที่ 11 อาชีพขายขนมแบบโบราณที่ยังคงค้าขายอยู่

ภาพที่ 12 ร้านขายยาสมุนไพรจีนที่ยังคงค้าขายมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านศาสนา ศาสนาของชุมชนริมน้ำจันทบูรในอดีตที่สำคัญมี 2 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ชาวชุมชนตลาดบนและตลาดกลาง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และชุมชนตลาดส่วนหนึ่งรวมทั้งกลุ่มบ้านญวนนับถือศาสนาคริสต์ โดยมีศาสนสถานตั้งอยู่สองฝากฝั่งริมแม่น้ำจันทบุรีตลอดแนวสุขาภิบาลได้แก่ วัดโบสถ์ วัดเขตร้านบุญญารามศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ยศาลเจ้าแม่กวนอิม และศาลเจ้าที่ ตลาดล่างตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตก ส่วนวัดจันทนาราม อาสนวิหารพระนางมารีอาปฤสสนิริมลและศาลเจ้าพ่อสระบาป ตั้งอยู่ริมฝั่ง ตะวันออก

ภาพที่ 13 ความหลากหลายทางความเชื่อ

ด้านวัฒนธรรมชุมชนริมน้ำในอดีตมีการผสมผสานวัฒนธรรมสามวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมไทย จีน ญวน เห็นได้ชัดเจนในเรื่องแต่งกายภาษาพูด การแต่งงานข้ามเชื้อชาติ การแสดงจ๊วเป็นภาษาไทย สำหรับวัฒนธรรมการแต่งกายปัจจุบันไม่มีการแต่งกายตามเชื้อชาติในวิถีชีวิตประจำวันแล้ว

ภาพที่ 14 วัฒนธรรมการแต่งกายในอดีตที่บ่งบอกถึงเชื้อชาติ

ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

ด้านประเพณีประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นประจำชุมชนริมน้ำจันทบูร ได้แก่ การหล่อเทียนพรรษาที่วัด โบสถ์ การลอยกระทงและแข่งขันเรือที่วัดจันทนาราม การถือศีลกินเจและ

การประกอบพิธีบูชาดวงพระเคราะห์ที่วัดเขตรัณยานุญการแห่เจ้าและการทิ้งกระจาดของ 4 ศาลเจ้า การบูชาบรรพบุรุษ (เซ่งเม้ง) เป็นต้น

ภาพที่ 15 ประเพณีต่างๆทั้งของชาวไทยและคนไทยเชื้อสายจีน
ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 มี.ค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

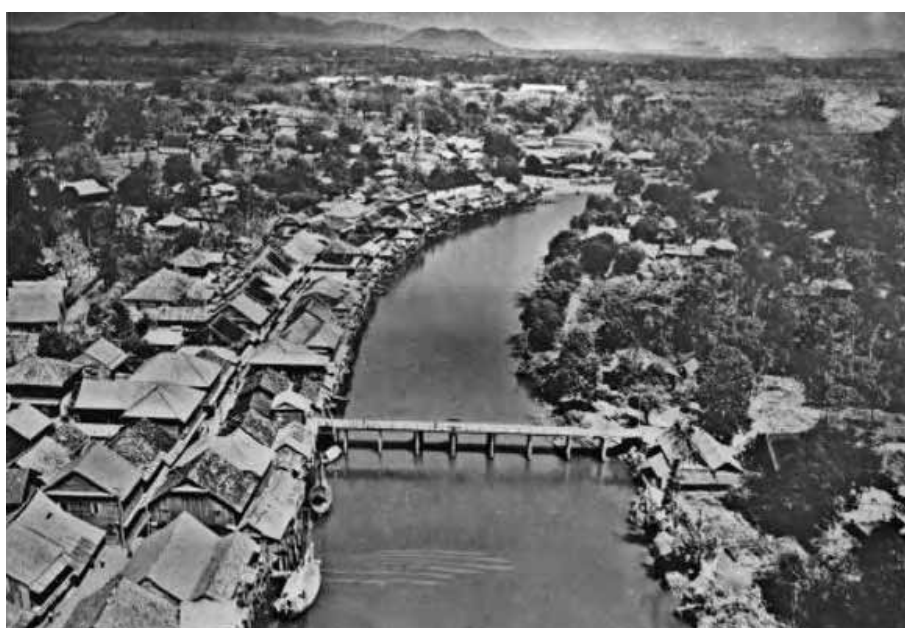
3 ประวัติศาสตร์และความเป็นมา

จากหลักฐานในหนังสือ "แคมโบซ" เขียนโดย ม.อติเมอว์ ชาวฝรั่งเศส สมัยพระเจ้าเสือ กล่าวถึงบาทหลวงองค์หนึ่งพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ตำบลเขาสระบาป ข้อความว่า "เมื่อ 1,000 กว่าปีมาแล้ว มีเมืองหนึ่ง ชื่อ "ควนคราบุรี" มีอาณาเขตกว้างขวางมากตั้งอยู่เชิงเขาสระบาป ชาวเมืองเชื้อชาติของ ชาวตะวันตกเรียกเมืองนี้ว่า "ซองเตอบอง"(CHANTEBON) จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการออกเสียงเพี้ยนไปในเวลาต่อมาเป็นจันทะบุณ หรือ จันทบูร ประมาณ พ.ศ.1400-1763 ควนคราบุรี อยู่ในอำนาจของขอมจนสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หลังจากนั้นตกอยู่ในอำนาจของอาณาจักรไทยฝ่ายใต้ซึ่งมีราชธานีอยู่ที่เมือง อู่ทอง (สุพรรณบุรี) มีฐานะเป็นประเทศราชหนึ่งใน 16 หัวเมือง เมืองจันทบูร โบราณยังมีชื่อในตำนานที่พระรูดงคักกล่าวเล่าไว้ อีกชื่อหนึ่งว่า เมืองเพนียดบ้าง เมืองกาไวก้างด้วย

ต่อมาเมืองจันทบูรได้ย้ายมาสร้างใหม่ที่บ้านหัววัง ตำบลพุงทลาย ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรีจนถึงสมัยพระนารายณ์มหาราช (ระหว่างพ.ศ.1900-2200) จึงย้ายมาตั้งที่บ้านลุ่มทางฝั่ง ตะวันตกของแม่น้ำ เนื่องจากบ้านหัววังเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมทุกปี ระหว่างนี้มีชาวจีน ชาวยุวนอพยพลี้ภัยทางการเมืองและการเบียดเบียนศาสนาเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาและเมืองต่างๆ รวมทั้งเมืองจันทบูรมีการเผยแพร่ศาสนาในเมืองจันทบูรก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา 4 เดือนพระยาวชิรปราการมารวบรวมกำลังพล กำลังอาวุธเสบียงอาหาร และต่อเรือรบที่บ้านลุ่มเพื่อนำไปใช้ในการ

กอบกู้เอกราชจากพม่า ซึ่งเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ส่งผลต่อ การพัฒนาให้ เมืองจันทบูรรุ่งเรืองทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคมและการค้าขายอย่างมาก จนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับญวน เรื่องเจ้าอนุวงศ์ พระองค์โปรดเกล้าฯให้ย้ายเมืองจันทบูรไปสร้างที่ใหม่ที่บ้านเนินงใน พ.ศ. 2377 มีการสร้างป้อมปราการ ศาลหลักเมืองและวัดโยธานิมิตรไว้ภายในเมือง แต่ด้วยเหตุ ที่เป็นที่ สูงชันคนนำชาวเมืองไม่สมัครใจไป

สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อญวนตกอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศสแล้วจึงพระราชทาน อนุญาตให้ชาวเมืองเลือกตั้งถิ่นฐานที่บ้านเนินงหรือบ้านลุ่มได้ชาวเมืองจึงย้ายกลับมาที่บ้านลุ่ม และได้ร่วมกันสร้างวัดโบสถ์เมื่อ พ.ศ.2395 ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากเห็นว่าชาวเมืองไม่สมัครใจไปอยู่จึงโปรดเกล้าฯให้ย้ายเมืองกลับมา ตั้งที่บ้านลุ่มตามเดิม ในช่วง ร.ศ.112-123 (พ.ศ. 2436-2447)ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบูรเป็นประกันนานถึง 11 ปีจากกรณีพิพาทอินโดจีน สมัยรัชกาลที่ 6-8 วิธีชีวิตชุมชนริมน้ำที่บ้านลุ่มดำเนินไป ตามเหตุการณ์บ้านเมืองผ่านยุคสมัยสงครามอินโดจีน และสงครามมหาเอเชียบูรพา(พ.ศ.2484-2488) ยุคข้าวยากหมากแพงหลังสงครามโลก และยุคนิยมฝรั่งสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม

ภาพที่ 16 บ้านลุ่มเมื่อครั้งในอดีต

ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

ภาพที่ 17 วัด โบสถ์ถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2395

ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

พื้นที่บ้านลุ่มครอบคลุมพื้นที่สำคัญในประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรีในอดีตกว่า 300 ปี คือ บริเวณค่ายตากสิน ศาลากลางหลังเก่าศาล วัดโบสถ์ และริมฝั่งแม่น้ำจันทบุรีปากตะวันตกตั้งแต่ท่าสิงห์ ท่าหลวง ตลาดล่าง ซอยกระเจ่าง และซอยศรีจันทร์ ชุมชนริมน้ำจันทบุรี ถือเป็นส่วนหนึ่งของเมืองจันทที่ที่บ้านลุ่มโดยนับพื้นที่บริเวณฝั่งแม่น้ำจันทบุรีตั้งแต่ท่าสิงห์ ท่าหลวง ตลาดล่าง ซึ่งในอดีตเรียกชื่อว่า ตลาดเหนือ ตลาดกลาง และ ตลาดใต้ โดยมีถนนสุขาภิบาลเป็นถนนสายหลักเพียงเส้นเดียวในสมัยนั้น

ภาพที่ 18 ถนนสุขาภิบาลในอดีต

ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

ย่านท่าหลวงในอดีตราว 100 ปีขึ้นไป มีความเจริญรุ่งเรืองมาก เป็นแหล่งศูนย์กลางการค้าของเมืองจันทบุรี มีท่าเทียบจอดเรือค้าขายหลายแห่งถนนสายแรกที่สร้างขึ้นคือ ถนนริมน้ำหรือถนนสุขาภิบาล จึงถือว่าชุมชนริมน้ำเริ่มต้นจากหัวถนนสุขาภิบาลคือ ย่านท่าหลวงซึ่งในสมัย ร.5 (พ.ศ.2442) ได้จัดตั้งเมืองจันทบุรีเป็นมณฑลจันทบุรี ย่านท่าหลวงเป็นที่ตั้งของอำเภอท่าหลวง ซึ่งได้ เปลี่ยนแปลงมาจากด่านเก็บเงินภาษีในสมัย ร.4 และบริเวณนี้เป็นศูนย์กลาง การเดินทางและการพาณิชย์ ดังปรากฏหลักฐาน ในบันทึกการเดินทางของ Henry Mouhot นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เดินทางจากสยามไปสำรวจเมืองกัมพูชาเมื่อปี พ.ศ.2402 และพระพุทธรเจ้าหลวงเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีหลายครั้ง ครั้ง สำคัญคือ พ.ศ.2419 และพ.ศ.2450 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนเสด็จสวรรคต (พ.ศ.2453) แต่ครั้งมีการสร้างทำนบน้ำที่ท่าหลวงเป็นที่รับเสด็จในถนนตลาด จันทบุรีมีการตั้งซุ้มปักธงแขวน โคมไฟตามรายทางอย่างวิจิตรงดงามยิ่งและครั้ง สุดท้ายนี้พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสตลาดเมืองจันทโดยทางลาดพระบาท มีพ่อค้าประชาชนเฝ้ารับเสด็จอยู่สองข้างทางมีคนนำสิ่งของถวายเป็น อันมาก พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสปราศรัยกับพ่อค้าประชาชนตลอดเส้นทาง และได้ทรงซื้อสิ่งของ เช่น พลอยสีต่าง ๆ ตามสมควร

ภาพที่ 19 ท่าเรือรับเสด็จในอดีต

ที่มา: ความทรงจำริมน้ำ [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com/history.html>

4 การจัดการข้อมูลด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบุรี

การศึกษาในขั้นตอนนี้เพื่อให้เกิดความกระชับและต้องการเน้นเฉพาะบริเวณพื้นที่ศึกษาที่เป็นชุมชนการสรุปคุณลักษณะสำคัญจึงจึงเป็นแบบในระดับชุมชนริมน้ำจันทบุรี เพื่อเป็นการลดระยะเวลาในการสร้างฐานความเข้าใจร่วมกันและเป็นการจำกัดเนื้อหาในการสำรวจ ประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ (1) การสรุปสาระสำคัญ (2) การระบุสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (3) การสำรวจจัดทำเอกสารข้อมูล (4) การประเมินคุณค่าและการวิเคราะห์เบื้องต้น

4.1 การสรุปคุณลักษณะสำคัญ

4.1.1 กลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)

ครอบคลุมองค์ประกอบทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ได้แก่ สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง โดยสถาปัตยกรรมนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบคือ สถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถาน และอาคารที่พักอาศัยและสิ่งก่อสร้างประกอบไปด้วย วัดโบสถ์เมือง, วัดเขตร้านบุญญาราม, วัดจันทนาราม, วัดใหม่เมืองจันทบุรี วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล (โบสถ์วัดคาทอลิก) ,ศาลเจ้าโจวซือกง (ศาลเจ้าที่ ตลาดล่าง) ,ศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ยและศาลเจ้าปึงกงม่า รายละเอียดมีดังนี้

วัดโบสถ์เมือง สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย สร้างเมื่อปี พ.ศ.2395 ความเป็นมาแต่เดิมไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ภายในวัดมีเสนาสนะต่าง ๆ ได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ เจดีย์ใหญ่บรรจุพระบรมธาตุ มีเจดีย์เล็กล้อมรอบสี่มุม หน้าอุโบสถมีทับหลังศิลปะบาปวนตั้งไว้ และมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโบสถ์เมือง เป็นสถานที่จัดหล่อเทียนประจำพรรษาของจังหวัดจันทบุรีมาแต่เดิมจวบจน ปัจจุบัน (มรดกทางวัฒนธรรม จันทบุรี 2553)

ภาพที่ 20 วัดโบสถ์เมือง

วัดเขตรัณยานุญาราม (ฮกซ้งยี่) เป็น วัดญวนซึ่งก่อสร้างเป็นศิลปะแบบจีนปนไทย สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อปี พ.ศ.2377 และได้รับพระราชทานนามวัดว่า วัดเขตรัณยานุญาราม ในเวลาต่อมาอุโบสถเดิมที่สร้างด้วยไม้ชำรุด จึงได้มีการสร้างอุโบสถขึ้นใหม่ และได้ทำหนังสือกราบบังคมทูล สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ มาเป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อุโบสถหลังใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2511 ภายในวัดมีอาคารโรงเจ หรือศาลาบำเพ็ญบุญที่โดดเด่นเป็นที่รองรับผู้ที่มาถือศีลกินเจ ในงานเทศกาลถือศีลกินเจ ซึ่งตรงกับวันขึ้นหนึ่งค่ำ ถึงวันขึ้นเก้าค่ำ เดือนเก้าของจีน ทางวัดได้จัดงานนี้มาหลายร้อยปี วัดอนัมนิกายแห่งนี้ตั้งอยู่กลางเมือง เป็นศูนย์รวมพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายาน ทั้งใกล้ชิดและไกลมานมัสการองค์สุคิ๋ว (พระพุทธเจ้า) มาโดยตลอดหลายชั่ว (มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี 2553)

ภาพที่ 21 วัดเขตรัณยานุญาราม (ฮกซ้งยี่)

วัดจันทนาราม ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำจันทบุรี ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมืองฯ เป็นวัดฝ่ายธรรมยุต ไม่ทราบว่าจะสร้างเมื่อใด กล่าวกันว่าสร้างก่อนสมัยอยุธยาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณปี พ.ศ.2468 พระอุโบสถสร้างเมื่อปี พ.ศ.2384 พระพุทธรูปศิลาหินอ่อนแบบพม่าองค์หนึ่ง หน้าตักกว้าง 66 เซนติเมตร สูง 78 เซนติเมตร มีโบราณวัตถุเป็นแผ่นศิลากว้าง 40 เซนติเมตร ยาว 1 เมตร หนา 10 เซนติเมตร อยู่สี่แผ่น (มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี 2553)

ภาพที่ 22 วัดจันทนาราม

ที่มา: มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chanthaburi1.htm>

วัดใหม่เมืองจันทบุรี เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของจังหวัดจันทบุรีไม่ปรากฏชัดเจนว่าสร้างสมัยใด แต่ประมาณได้ว่าสร้างมาก่อนปี พ.ศ.2436 เพราะในขณะที่สร้างโบสถ์นั้น ฝรั่งเศสยังยึดครองเมืองจันทบุรีอยู่ วัดใหม่เมืองจันทบุรีตั้งอยู่ที่ถนนท่าแฉลบ ตำบลตลาด อำเภอเมือง ฯ โบราณวัตถุที่สำคัญของวัดคือ พระพุทธรูปหินขัดจำลอง รูปปั้นจำลองสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) รูปปั้นจำลองหลวงพ่อดาว วัดข้างใต้ วัดใหม่ ฯ เป็นสถานที่สำคัญในการจัดงานประเพณีสงกรานต์มาแต่เดิม และสืบทอดมาถึงปัจจุบัน มีการอัญเชิญพระพุทธรูปหินขัดจำลองออกแห่รอบตลาดจันทบุรี เพื่อให้ประชาชนสักการบูชาและปิดทอง วัดใหม่ ฯ ยังได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมขึ้นในปี พ.ศ.2509 และแผนกบาลีในปี พ.ศ.2512 และได้เปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิตย เมื่อปี พ.ศ.2523 (มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี 2553)

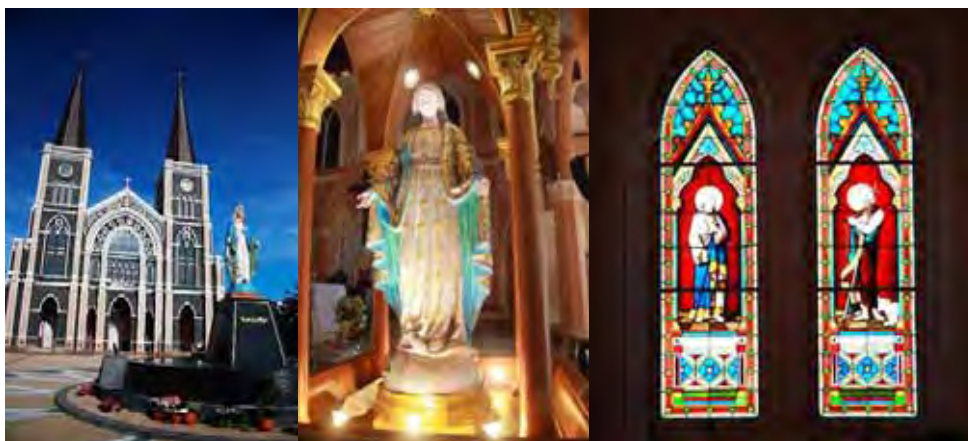

ภาพที่ 23 วัดใหม่เมืองจันทบุรี

ที่มา: มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี [Online], เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chanthaburi1.htm>

อาสนวิหารพระนางมารีอาปฏิสนธิ์นรมล วัดแม่พระปฏิสนธิ์นรมล (โบสถ์วัดคาทอลิก) สร้างขึ้นสมัยที่ชาวญวนประมาณ 30 คน อพยพมาอยู่ที่เมืองจันทบุรีครั้งแรก ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ในช่วงปี พ.ศ.2215 - 2275 ได้สร้างวัดคาทอลิกขึ้นที่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำจันทบุรี เมื่อก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองเล็กน้อย วัดคาทอลิกแห่งนี้ได้เป็นแหล่งอพยพที่สำคัญของผู้นับถือศาสนาคริสต์ ในปี พ.ศ.2308 ปัจจุบันโบสถ์หลังนี้นับเป็นหลังที่ห้า สร้างเมื่อปี พ.ศ.2449 เป็นศิลปะโกธิค กว้าง 20 เมตร ยาว 60 เมตร มียอดแหลมที่หอสอง ตัวโบสถ์เป็นรูปแบบศิลปะโกธิค ภายในโบสถ์มีการประดับกระจกสีแบบเสตนกลาสเป็นภาพนักบุญที่สวยงามและมีคุณค่า ทางศิลปะ ปัจจุบันได้รับการยกย่องว่าเป็น โบสถ์คาทอลิกที่เก่าแก่และสวยที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย (มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี 2553)

ภาพที่ 24 วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล (โบสถ์วัดคาทอลิก)

ศาลเจ้าโจวซือกง (ศาลเจ้าที่ ตลาดล่าง) ศาล เจ้าที่ตลาดล่าง เป็นศาลเจ้าเก่าแก่คู่เมืองจันทบุรี โดยเฉพาะชาวชุมชนริมน้ำ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติที่แน่นอนไม่สามารถหาได้ ผู้เฒ่าผู้แก่หลายท่านเล่าว่า ศาลเจ้าที่ตลาดล่างนี้ (ตั้งแต่ก่อนบูรณะใหม่) มีประวัติยาวนานเกินร้อยปีแล้ว ต่อมาได้รับการบูรณะซ่อมแซม และขยายพื้นที่ใช้สอย โดยผู้มีจิตศรัทธาและกรรมการรุ่นก่อนๆ หลายรุ่นด้วยกัน นอกจากนี้ยังมี ศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ย และศาลเจ้าปึงกงม่า ตั้งอยู่ใกล้ๆ กันภายในบริเวณชุมชน (มรดกทางวัฒนธรรมจันทบุรี 2553)

ภาพที่ 25 ศาลเจ้าที่และศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ย

อาคารที่พักอาศัยและสิ่งก่อสร้าง สำหรับอาคารบ้านเรือนในบริเวณชุมชนริมน้ำจันทบุรีนั้นส่วนมากเป็นอาคารทรงจั่วหันทิศตามแนวตะวันออก-ตกตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำจันทบุรีตัวอาคารหันหน้าเข้าสู่ถนนที่อยู่เลียบบแม่น้ำยาวไปตลอดแนวของ

ถนนสุขาภิบาลซึ่งสามารถแบ่งด้วยวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างโดยแบ่งออกเป็นสามลักษณะหลัก คือ แบบอาคารไม้ทั้งหลัง แบบครึ่งปูนครึ่งไม้และแบบตึกปูนทั้งหลัง แต่ละแบบนั้นมีรูปแบบที่ผสมผสานทางสถาปัตยกรรมของสามเชื้อชาติ คือ ไทย จีน และฝรั่งเศส แต่มีเอกลักษณ์เฉพาะของเมืองจันทบุรีตรงที่การเลือกใช้ไม้เป็นวัสดุในการประดับตกแต่งตัวอาคารหรือเป็นวัสดุในการก่อสร้างโดยเฉพาะลวดลายฉลุที่ระบายชายคาอาคารบานประตูหรือช่องลม

ภาพที่ 26 ลักษณะของรูปแบบอาคารและวัสดุตกแต่ง

จากการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในชุมชนและจากการศึกษาข้อมูลในเบื้องต้นจึงทราบสาเหตุว่าเนื่องมาจากสมัยก่อนนั้น ย่านท่าหลวง-ตลาดล่าง มีความสำคัญต่อบทบาทการค้ากับต่างประเทศ จันทบุรีในยุคนั้นเป็นจุดที่เรือบรรทุกสินค้าของป่าที่รวบรวมมาได้จากป่ารวมไปถึงไม้

ซุงที่ได้จากป่าแถบตะเียนทอง น้ำปุ่น คลองพลู วังแซ้มในบริเวณเขาคิชฌกูฏและ เขาสอยดาวจะ ล่องลงมาตามลำน้ำจันทบุรีและมาเทียบท่าที่ตลาดท่าหลวง จึงมีโรงไม้หรือโรงเลื่อยเพื่อแปรรูปไม้ เกิดขึ้นดังนั้นวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนหรือประดับตกแต่งในเริ่มแรกจึงใช้ไม้เป็นหลัก ต่อมาเมื่อเกิดการพัฒนาเมืองทั้งในด้านเศรษฐกิจและการคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะการติดต่อค้าขาย กับชาวจีนและการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกเกิดการเผยแพร่และผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ทำให้มีความหลากหลายของวัสดุรวมไปถึงเทคนิคและศิลปะในการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนเกิด การผสมผสานทางศิลปกรรมสถาปัตยกรรมทั้งในแบบตึกปูนแบบฝรั่ง ลายฉลุแบบไทยหรือห้อง แถวในแบบจีนหรือฉนวนจนเกิดความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของอาคารบ้านเรือนในละแวกนี้ที่ยัง ปรากฏอยู่มาจนถึงในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้แล้วบ้านที่ติดกับริมน้ำก็จะนิยมยกพื้นสูงโดยใช้ โครงสร้างยกลอยและคาดป้องกันตลิ่งเพื่อป้องกันอาคารทรุดเนื่องจากพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ บริเวณคู้้งน้ำจึงมีปัญหาในเรื่องน้ำกัดเซาะและน้ำท่วมบ้าง

ภาพที่ 27 ลักษณะของอาคารบ้านเรือนที่อยู่ริมน้ำ

4.1.2 กลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment)

ครอบคลุมองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่ทางธรรมชาติได้แก่ แม่น้ำ จันทบุรี ซึ่งเป็นแม่น้ำที่สำคัญที่สุดของจังหวัด จันทบุรี แม่น้ำจันทบุรี มีต้นกำเนิดจากเขาสอยดาวได้ ในเขตอำเภอโป่งน้ำร้อน และเขตเขาสามง่าม เขาชะอมในเขตอำเภอมะขาม ไหลผ่านอำเภอเมือง จันทบุรี ออกสู่อ่าวไทยในเขตอำเภอแหลมสิงห์ เมื่อน้ำจันทบุรีไหลผ่านตัวเมืองจันทบุรี เมื่อถึง บ้านคลองน้ำใส ลำน้ำเริ่มคดเคี้ยวและแยกสาขาออก จากกัน เกิดคลองลัดที่บ้านเกาะลอย คลอง

ลำแพน มีขนาดใหญ่ และในส่วนของย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรี เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลุ่มริมแม่น้ำอยู่ตรงบริเวณกึ่งน้ำคั่นใน ชายฝั่งมีความลาดชันและสูงจากระดับน้ำปกติประมาณ 2-3 เมตร ความสำคัญของแม่น้ำเพชรบุรีนั้นนอกจากจะใช้ในการอุปโภคบริโภคหรือการทำเกษตรกรรมแล้วในอดีตนั้นยังถือได้ว่าแม่น้ำจันทบุรีเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเมืองจันทบุรีเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการใช้เป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าและการคมนาคมขนส่งติดต่อกับเมืองอื่นอีกด้วย

4.1.3 กลุ่มสาระสำคัญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมทาง

นามธรรม (Intangible Cultural Environment)

ครอบคลุมหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่ไม่ใช่กายภาพ ได้แก่ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน วิถีชีวิตของชาวริมน้ำการค้าขาย ขนบธรรมเนียมประเพณี สถานที่ที่สามารถเชื่อมโยงได้กับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้ดังจะเห็นได้จากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวชุมชนริมน้ำนอกจากจะสะท้อนออกมาในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและลักษณะทางภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะแล้วยังสะท้อนออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรม ซึ่งรวมไปถึงวิถีชีวิต ประเพณีและคติความเชื่อต่างๆที่มีความเชื่อมโยงกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ โดยประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นประจำของชุมชนริมน้ำจันทบุรี ได้แก่ การหล่อเทียนพรรษาที่วัดโบสถ์ การถือศีลกินเจและการประกอบพิธีบูชาดาวนพเคราะห์ที่วัดเขตร้านบุญญารามการแห่เจ้าและการทิ้งกระจาดของ 4 ศาล เจ้า การบูชาบรรพบุรุษ (เซ็งเม้ง) เป็นต้น

5 การแปลความหมายข้อมูล

ในขั้นตอนนี้จะเป็นการแปลความหมายข้อมูลจากข้อมูลข้างต้น โดยหลังจากที่ได้ข้อมูลที่เป็นระบบและสามารถสร้างการรับรู้ร่วมกันได้แล้ว จึงต้องทำความเข้าใจข้อมูลด้านต่างๆให้เข้าใจอย่างชัดเจนก่อนที่จะดำเนินงานในขั้นต่อไปซึ่งการแปลความหมายข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจข้อมูลในด้านต่างๆของพื้นที่นั้นจะทำการแปลความหมายในหัวข้อดังต่อไปนี้

5.1 กลุ่มชนชาติ หรือชาติพันธุ์

จากข้อมูลที่ได้ทำการค้นคว้ามานั้นทำให้สามารถระบุถึงกลุ่มชนชาติ หรือชาติพันธุ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่กรณีศึกษานอกจากชาวไทยที่เป็นชนพื้นเมืองแล้วยังประกอบไปด้วยกลุ่มชนชาติอื่นๆ ดังนี้

5.1.1 กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน ส่วนมากปรากฏชัดเจนในเรื่องของการค้านับตั้งแต่การเข้ามาตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพค้าขาย ในเขตอำเภอเมืองมีชุมชนชาวจีนเก่าเป็นจีน

สกเกี้ยน อยู่บริเวณริมแม่น้ำจันทบุรี โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่การศึกษา เรียกว่า ย่านท่าหลวง ไปถึง บริเวณชุมชนชาวญวน ที่เรียกว่า ตลาดล่าง โดยมีศาลเจ้าเป็นที่หมายเขต ในปัจจุบันถือได้ว่าเป็นเชื้อสายที่พบได้เป็นส่วนใหญ่ในบริเวณพื้นที่การศึกษาและค่อนข้างมีอิทธิพลและส่งผลกระทบทางด้านวัฒนธรรมการแสดงออกที่มีความเป็นเอกลักษณ์และมีโดดเด่นของพื้นที่ดังกล่าว

5.1.2 กลุ่มคนไทยเชื้อสายญวน กลุ่มนี้ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดจันทบุรีตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย โดยการอพยพหนีภัยทางศาสนา หลังจากนั้นชุมชนชาวญวนคริสต์ก็ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ จากการที่มีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานและมีวัตถุประสงค์ในด้านศาสนาโดยตรงจึงทำให้คนไทยเชื้อสายญวนนี้ค่อนข้างมีความโดดเด่นและแสดงออกในด้านการรวมกลุ่มและความศรัทธาในศาสนาคริสต์เป็นหลัก ดังที่เห็นได้จากการสร้างโบสถ์วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล (โบสถ์วัดคาทอลิก) ที่มีความยิ่งใหญ่และประณีตสวยงาม มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของผู้มีจิตศรัทธาไปต่างประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นທີ່ประดิษฐานรูปปั้นของพระนางมารีอาปฏิสนธินิรมลที่ประดับด้วยพลอยนับพันเม็ดซึ่งประเมินค่าไม่ได้ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งและศรัทธาอันแรงกล้าของชุมชนชาวญวนคริสต์

5.2 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลในข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่าประเพณีของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ย่านชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีอยู่นั้นเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชุมชนเมือง” หรือ “วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์” เริ่มแรกนั้นเริ่มจาก “ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม” โดยเป็นภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติ สภาพภูมิศาสตร์เดิมเพื่อการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ดังจะเห็นได้จากการตั้งชุมชนบริเวณริมน้ำเพื่อให้ใกล้แหล่งน้ำในการประกอบอาชีพ แต่การที่แหล่งน้ำมีการขึ้นลงอยู่ตลอดเวลาบางปีก็มีน้ำท่วมจึงปรากฏในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิ่งปลูกสร้าง ดังที่เห็นได้จากลักษณะของอาคารบ้านเรือนนั้นจะเป็นแบบยกพื้นเสาสูงพื้นน้ำอยู่ในระดับของขอบตลิ่งเพื่อกันน้ำท่วมและให้สิ่งก่อสร้างยังคงอยู่ได้แม้ตลิ่งโดนน้ำกัดเซาะในระดับที่ไม่รุนแรงมากนัก ต่อมาสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงในช่วงยุคสมัยล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสและการเดินเรือค้าขายของชาวจีนมีมากขึ้น สังคมและวัฒนธรรมมีความหลากหลายในเชื้อชาติ รูปแบบของชุมชนเปลี่ยนไปเป็นแบบที่ “ลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม” โดยยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิตเช่นการสัญจรทางน้ำเป็นต้น แต่เมื่อชุมชนมีการพัฒนาในด้านความรู้ ทรัพยากร แรงงาน เทคโนโลยี จึงเกิดการปรับภูมิทัศน์เพื่อสนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตที่มากยิ่งขึ้นด้วยอาคารบ้านเรือนเปลี่ยนไป มีการผสมผสานกันทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสามชนชาติ จนเกิดความเป็นเอกลักษณ์ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม อาคารรูปแบบตึกเริ่มมีมากขึ้นเนื่องจากเทคโนโลยีในการก่อสร้างและวัสดุมาทางเรือ ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคเฟื่องฟูของชุมชนแห่งนี้ ปัจจุบัน

เข้าสู่ช่วงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบ “วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์” กล่าวคือเมื่อผ่านระยะเวลาอย่างยาวนานชุมชนมีการขยายขนาดใหญ่ขึ้นมีความซับซ้อนมากขึ้นในแง่ของ สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม นอกจากนี้มนุษย์มีเทคโนโลยีมากขึ้นจึงพยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติที่มีอยู่เดิม

ในส่วนของวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่การศึกษาดังที่ปรากฏเป็นรูปแบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนริมน้ำจันทบูรนั้นมาจากสาเหตุและปัจจัยเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพแวดล้อมเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำการเดินทางหรือการค้าขายในสมัยก่อนจึงต้องอาศัยการสัญจรทางน้ำโดยเรือเป็นพาหนะ และด้วยลักษณะของคลองที่มีความกว้างและลึกพอสมควรเรือสำเภาหรือเรือสินค้าขนาดใหญ่จึงสามารถเข้ามาเทียบท่าได้ เกิดการขนส่งสินค้าจากเมืองหนึ่งไปสู่อีกเมืองหนึ่งและโดยลักษณะของที่ตั้งของเมืองที่อยู่ไม่ไกลจากทะเลมากนัก จึงทำให้เป็นเมืองท่าและเกิดการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติได้ เมื่อติดต่อค้าขายนานวันก็เกิดการตั้งรกราก ตรงบริเวณริมแม่น้ำเพื่อความสะดวกในการติดต่อค้าขายของพ่อค้าโดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีนและสืบทอดต่อมาเป็นคนไทยเชื้อสายจีนดังในปัจจุบัน ด้วยความรุ่งเรืองของเมืองจันทบุรีในอดีตและการสัญจรเข้าถึงได้ง่ายของชาวต่างชาติย่านนี้จึงถือได้ว่าเป็นจุดศูนย์รวมทางวัฒนธรรมรวมไปถึงการเป็นจุดอ่อนในการเข้ายึดครองของประเทศล่าอาณานิคมอีกด้วย

ในยุคล่าอาณานิคม ฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองหัวเมืองสำคัญต่างๆรวมไปถึงเมืองจันทบุรีด้วยเช่นกัน หลังจากที่เข้ายึดครองก็ได้ทำการเผยแพร่อารยธรรมตะวันตกเข้าไปด้วยดังปรากฏจากสิ่งปลูกสร้างและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในอาคารสำคัญโดยเฉพาะทางทหาร ต่อมาจึงเกิดการเรียนรู้วิทยาการการก่อสร้างสมัยใหม่ของชาวต่างชาติโดยช่างฝีมือที่เป็นชาวท้องถิ่น แต่เนื่องจากเจ้าของสิ่งปลูกสร้างในย่านนี้ส่วนมากจะเป็นของพ่อค้าชาวจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนหรือชาวนวนที่จะใช้บ้านเป็นที่ติดต่อค้าขายการออกแบบจึงต้องรองรับกิจกรรมทางการค้าเพื่อใช้ในการเก็บสินค้าและพักอาศัย รูปแบบของอาคารจึงแสดงออกในแบบของห้องแถวหรือตึกแถวขนาดใหญ่ นอกจากนี้แล้วไม้ยังเป็นวัสดุสำคัญในการก่อสร้างเนื่องจากทรัพยากรมีอยู่มากและหาได้ง่ายในบริเวณนี้ดังนั้นจึงมักจะถูกเลือกใช้ในส่วนประกอบของอาคารต่างๆทั้งการทำโครงสร้างหรือการประดับตกแต่งตัวอาคาร ดังนั้นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในการอยู่อาศัยและเชื้อชาติจึงส่งผลออกมาในทางภูมิทัศน์และวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของย่านชุมชนริมน้ำจันทบูรที่โดยรวมจะมีความแตกต่างจากบริเวณส่วนอื่นของเมืองอย่างชัดเจน

นอกจากนั้นแล้วที่มาของชื่อสถานที่ต่างๆยังได้มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญที่ป็นเกียรติประวัติที่และนำความภาคภูมิใจมาสู่ชาวจังหวัดจันทบุรีและย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร คือ เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีหลายครั้งแต่ละครั้งมีการสร้างทำนน้ำที่ทำหลวงเป็นที่รับเสด็จในถนนตลาด สถานที่แรกของชุมชนที่ได้ต้อนรับพระองค์คือ ท่าเรือท่าเรียกว่า

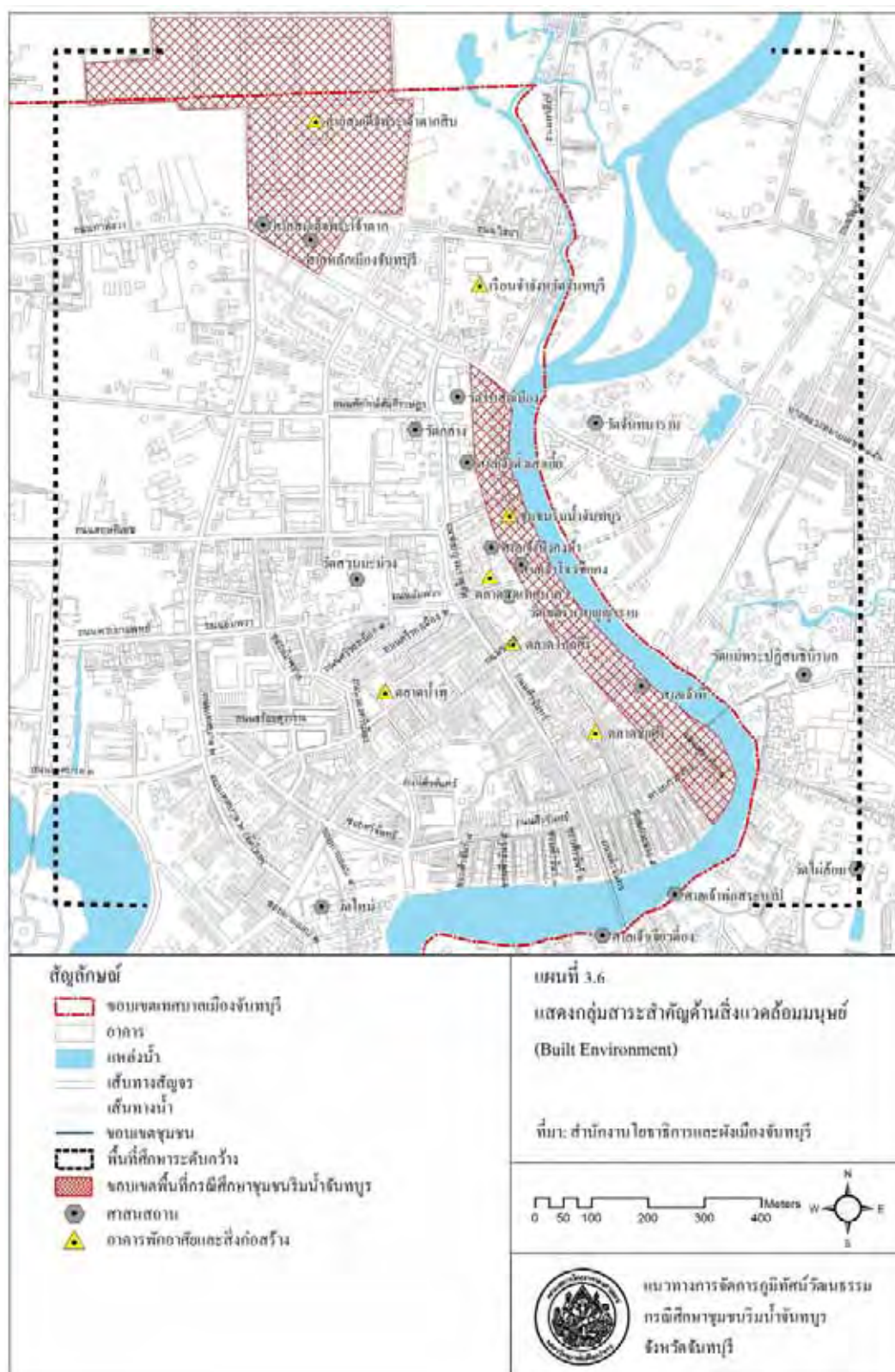
ท่าหลวง ซึ่งก็ได้กลายมาเป็นชื่อเรียกของย่านชุมชนในเวลาต่อมาว่าย่านท่าหลวงหรือย่านชุมชนริมน้ำจันทบูรในปัจจุบัน

5.3 ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ในด้านประเพณีหรือคติความเชื่อนั้นชาวชุมชนริมน้ำมีความเชื่อในการสร้างศาลเพื่อเป็นการบูชาและขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองในการเดินทางซึ่งในสมัยก่อนใช้ทางน้ำเป็นหลักและมีความเสี่ยงกับภัยธรรมชาติต่างๆค่อนข้างมาก และด้วยความที่การดำรงชีวิตส่วนใหญ่ใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก ชาวชุมชนริมน้ำจึงให้ความเคารพต่อสายน้ำดังจะเห็นได้จากการจัดประเพณีการลอยกระทงและแข่งขันเรือที่วัดจันทนาราม ในส่วนของวัดไทยที่เป็นวัดประจำชาติและศาสนาหลักของชุมชนการเลือกสถานที่ตั้งจึงค่อนข้างให้ความสำคัญดังที่ปรากฏคือ บริเวณหัวโค้งของแม่น้ำเช่นวัดจันทนารามหรือที่สูงบนเนินเช่นวัดโบสถ์เมืองนอกจากนี้แล้วยังมีประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นประจำของชุมชนริมน้ำจันทบูร ที่เชื่อมโยงถึงที่มาในเรื่องคติความเชื่อของแต่ละเชื้อชาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในแบบวิถีพหุวัฒนธรรม ด้วยประเพณีความเชื่อ 3 ลักษณะ คือ ศาสนาพุทธ นับถือบรรพบุรุษแบบจีน และศาสนาคริสต์

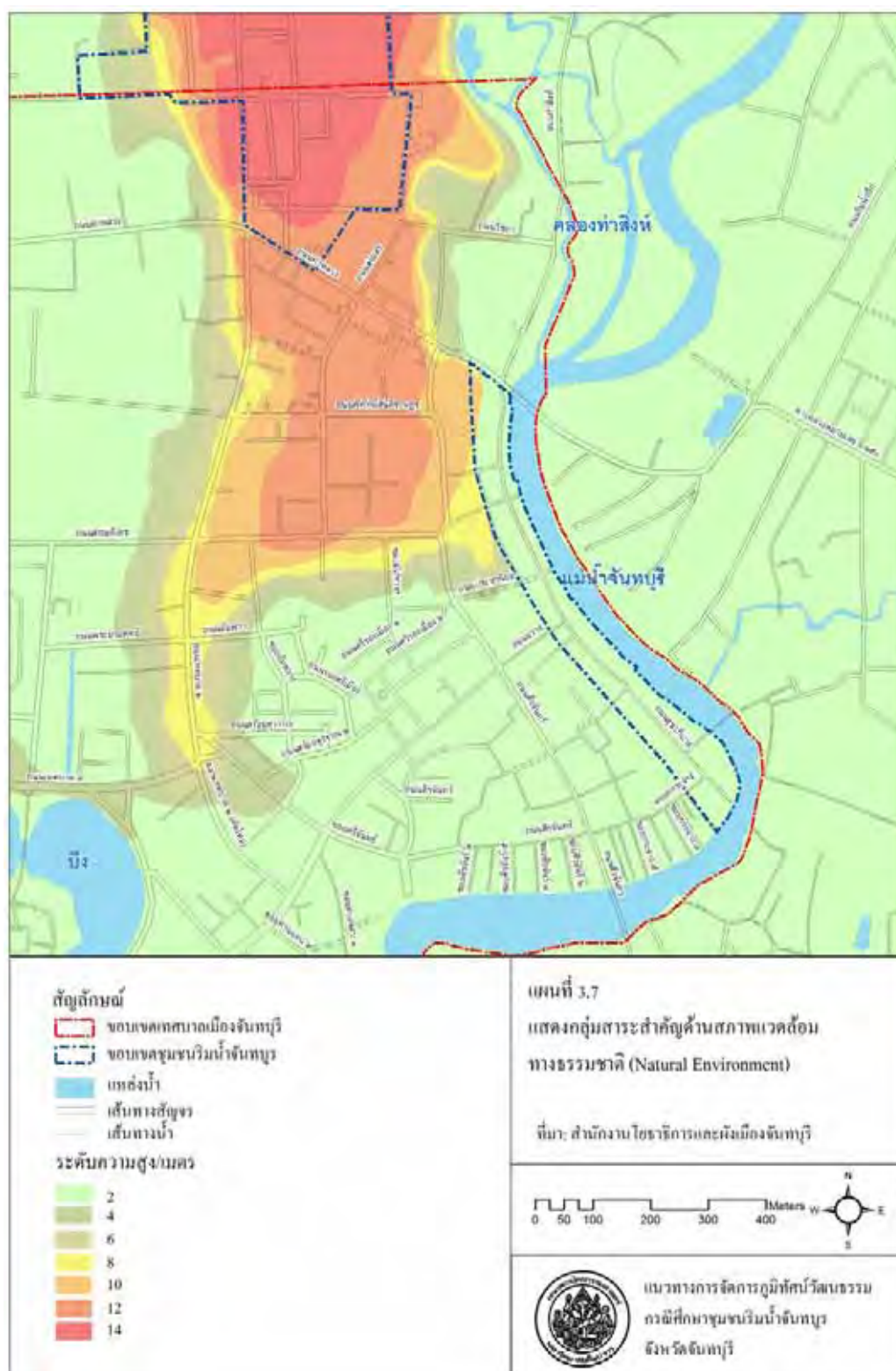
6 การระบุสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ในขั้นตอนนี้จะเป็นการจัดทำแผนกายภาพตามสาระสำคัญโดยจะทำการระบุถึงตำแหน่งขององค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูรและบริเวณพื้นที่โดยรอบ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้ประกอบไปด้วย แผนที่แสดงกลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment) แผนที่แสดงกลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) และแผนที่แสดงสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

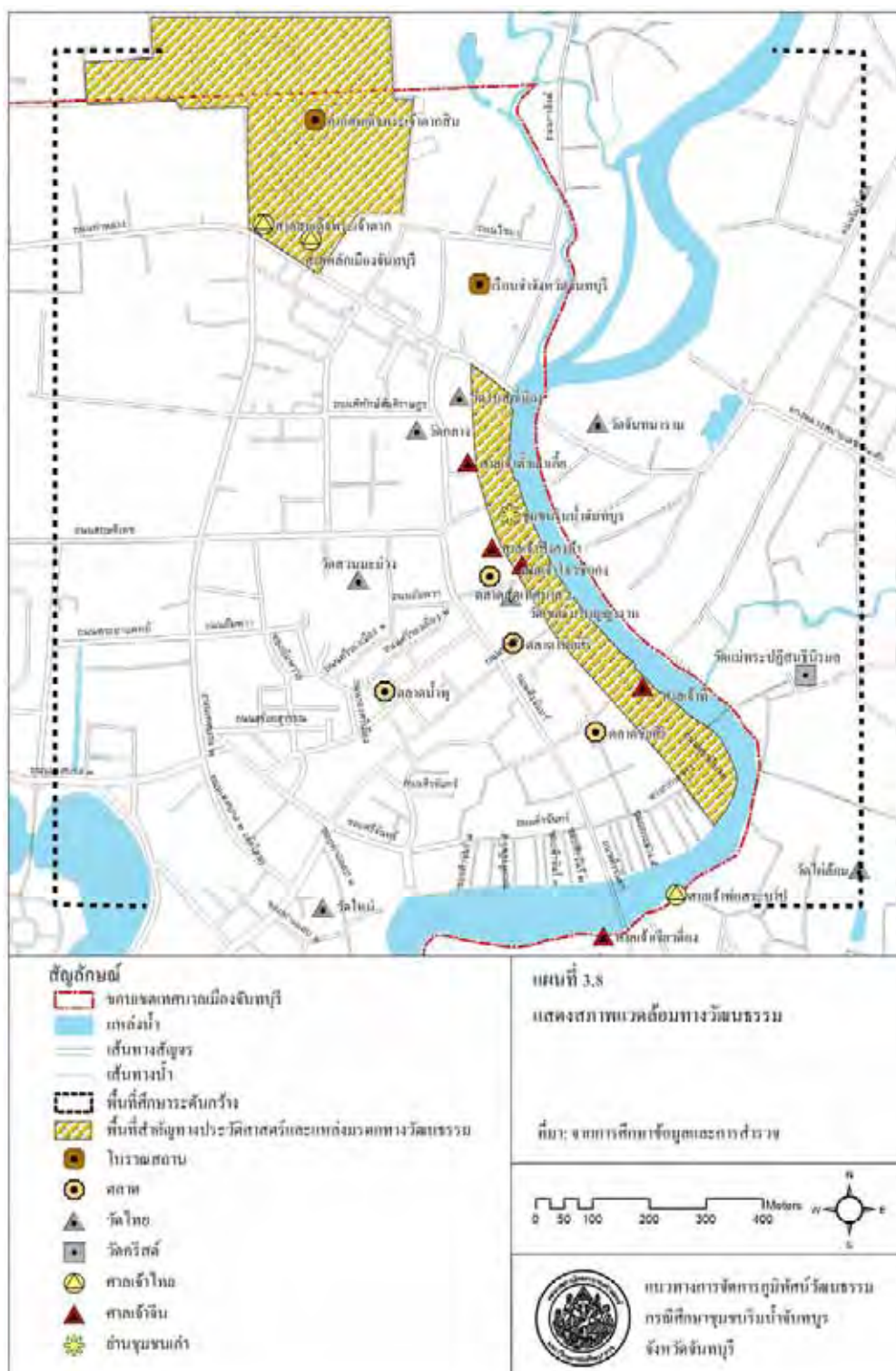

แผนที่ 4 แสดงกลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)

(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

แผนที่ 5 แสดงกลุ่มสาระสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment)
(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

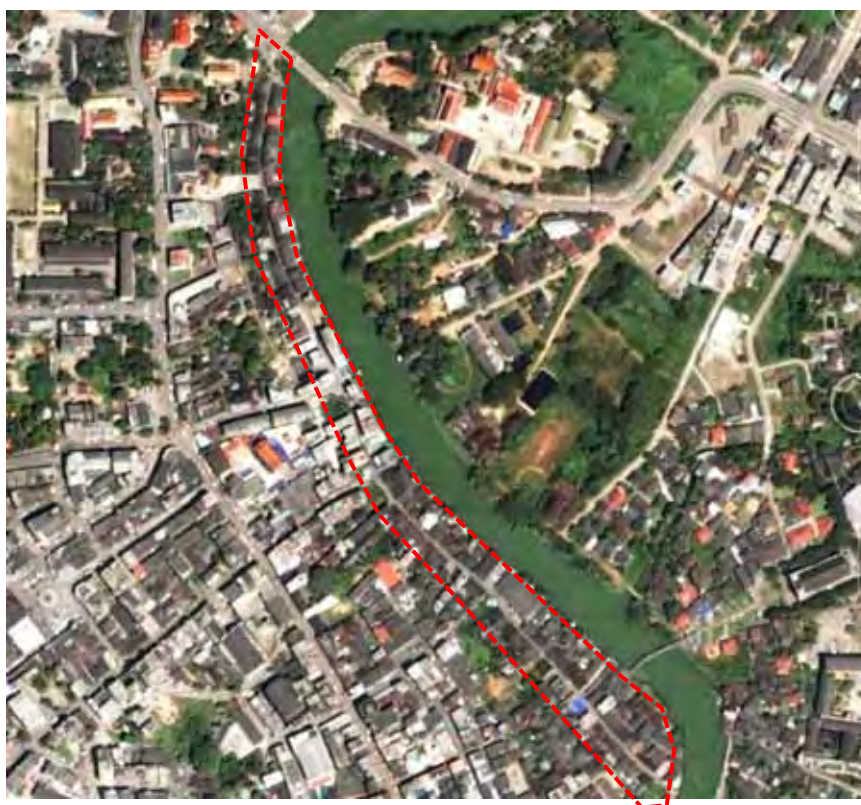

แผนที่ 6 แสดงสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

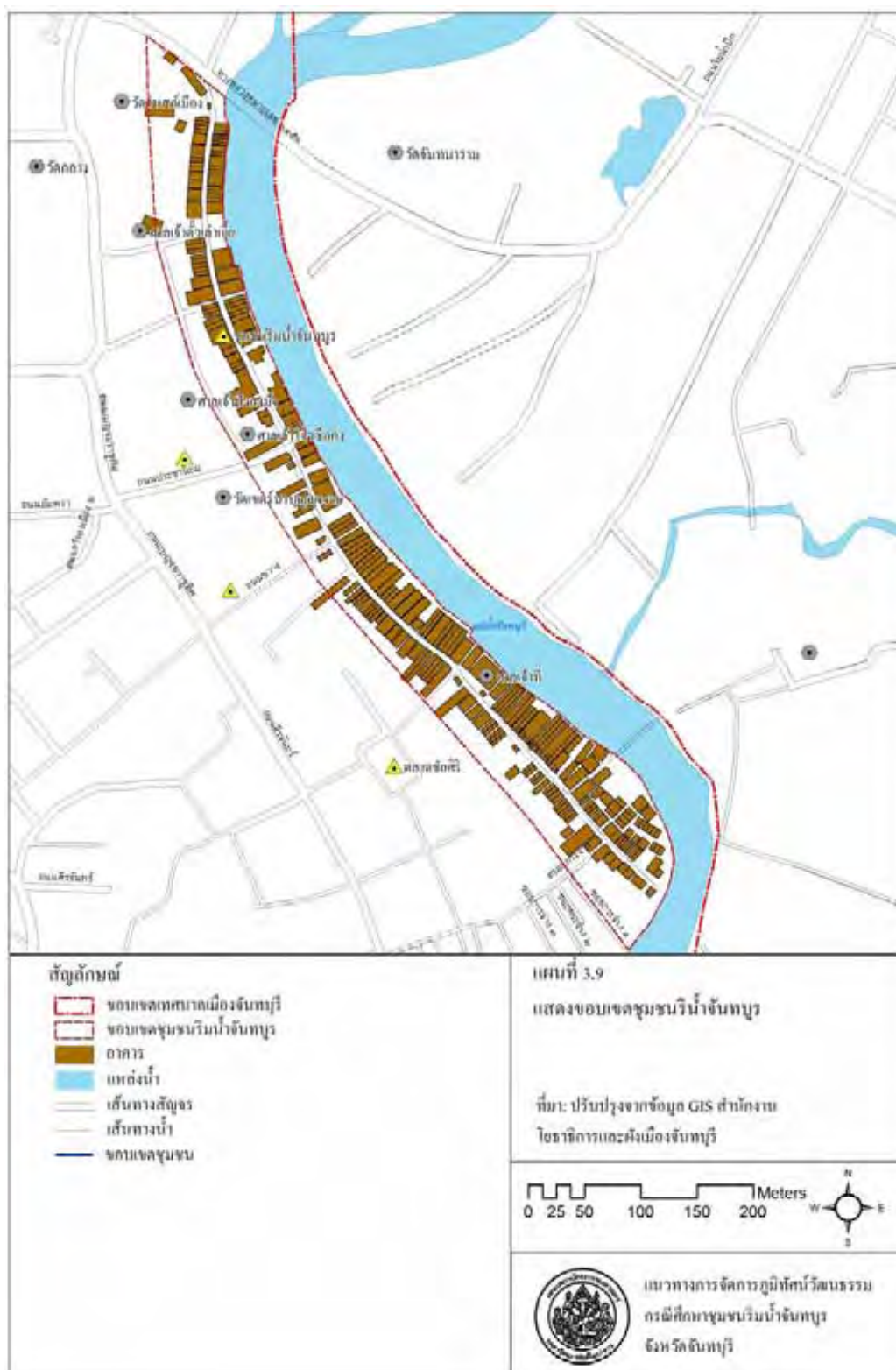
7 การสำรวจจัดทำเอกสารข้อมูล

ในขั้นตอนนี้การดำเนินงานมีสองส่วนได้แก่ การกำหนดขอบเขตชุมชนเพื่อใช้ในการสำรวจและการจัดทำแผนที่ตำแหน่งอาคารภายในชุมชนพื้นที่กรณีศึกษา การกำหนดขอบเขตชุมชนเพื่อใช้ในการสำรวจและการจัดทำแผนที่ตำแหน่งอาคารภายในชุมชนที่จะสำรวจนั้นจากการสอบถามกรรมการชุมชนริมน้ำจันทบุรีจึงทำให้ทราบขอบเขตของชุมชนคือ เฉพาะอาคารบ้านเรือนที่อยู่สองฝั่งถนนสุขาภิบาลโดยมีความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร ลักษณะยาวไปตามริมแม่น้ำและถนนสุขาภิบาลจากสะพานวัดจันทนารามไปจนถึงซอยตรอกกระเจ่าง เนื่องจาก ยังขาดข้อมูลในรายละเอียดของระดับชุมชน ดังนั้นจึงต้องทำการนำเข้าสู่ข้อมูลเพิ่มเติม เช่นตำแหน่งอาคารที่ถูกต้องพื้นที่ว่างภายในชุมชนหรือข้อมูลในด้านอื่นที่จำเป็น โดยอ้างอิงตำแหน่งและขนาดจากภาพถ่ายดาวเทียม (Google Earth 2550.) และเดินสำรวจและทำการรังวัดในบางจุดเพื่อใช้ในการอ้างอิงขนาดที่ถูกต้องและใกล้เคียงมากที่สุด ซึ่งขอบเขตพื้นที่ในการสำรวจและแผนที่ชุมชนมีดังนี้

ภาพที่ 28 การกำหนดขอบเขตพื้นที่สำรวจ

ที่มา : จันทบุรี [ออนไลน์],เข้าถึงเมื่อ 18 มีค. 2553 เข้าถึงได้จาก [http : // www.googleearth.com](http://www.googleearth.com)

แผนที่ 7 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา ชุมชนริมน้ำจันทบูร

(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

8 คุณค่าและความสำคัญด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่การศึกษา

ในขั้นตอนของการลงสำรวจภาคสนาม ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นไปในการเก็บข้อมูลในเรื่องของคุณค่าความสำคัญ ซึ่งมีรายละเอียดในการทำการสำรวจ โดยจะอ้างอิง 2 ส่วนคือ ด้านคุณค่า (Value) หมายถึงสิ่งที่ให้ประโยชน์ทั้งทางกายภาพหรือทางจิตใจของคนในพื้นที่การศึกษา ส่วนประเด็นที่จะใช้ในการสำรวจและสอบถามและการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนประกอบไปด้วย

- คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ คุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์ (Identity Value) คุณค่าด้านศิลปะ ด้านเทคนิค (Relative Artistic or Tech Value) และคุณค่าในเรื่องความหายาก (Rarity Value)

- คุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ โดยแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะดังนี้ คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (Economic Value) คุณค่าทางด้านการใช้สอย (Functional Value) คุณค่าทางด้านข้อมูลและการศึกษาหาความรู้ (Educational Value) คุณค่าทางด้านสังคม (Social Value) และคุณค่าทางด้านการเมือง (Political Value)

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในส่วนนี้จะนำไปใช้ในการระบุถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่องค์ประกอบที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่การศึกษาโดยพิจารณาพร้อมกับข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาในข้างต้น

ส่วนในด้านที่ 2 คือ ข้อมูลด้านภูมิทัศน์ทางด้านสถาปัตยกรรม ใช้การสังเกตและการสอบถาม ซึ่งจากการศึกษา ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลด้านภูมิทัศน์ทางด้านสถาปัตยกรรม ได้ระบุไว้ว่าให้มีเนื้อหาครอบคลุมตัวแปรหลักอย่างน้อยใน 6 ด้านได้แก่ ประเภทอาคาร การใช้สอยในปัจจุบัน ยุคสมัย รูปแบบ วัสดุอาคาร รูปทรงหลังคา ซึ่งได้ออกแบบ เพื่อให้การสำรวจและสอบถามเป็นไปในทิศทางเดียวกันผู้วิจัยจึงได้จัดทำประเด็นและ เนื้อหาที่จะใช้ในการสำรวจและการสอบถามข้อมูลคนในพื้นที่ชุมชนในหัวข้อต่อไปนี้

- ประเภทอาคาร ได้แก่ บ้านเดี่ยว บ้านแฝด ห้องแถว ตึกแถว อาคารพาณิชย์ อาคารทางศาสนา อาคารราชการ

- การใช้สอยในปัจจุบัน ได้แก่ อยู่อาศัย ค้าขาย แบบผสม ศาสนสถาน สาธารณะ บ้านนก ไม่มีผู้อาศัยปล่อยทิ้งร้าง

- ความเก่าแก่ ยุคสมัยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงดังนี้ ต่ำกว่า 50 ปีและ 50 ปีขึ้นไป

- รูปแบบ แบ่งออกเป็น แบบสมัยใหม่ แบบเก่าไทยพื้นถิ่น แบบจีนหรือญวน แบบฝรั่ง และแบบผสม

- วัสดุอาคาร แบ่งออกเป็น อาคารไม้ชั้นเดียว อาคารไม้สองชั้น ตึกปูนชั้นเดียว ตึกปูนสองชั้น ตึกปูนสามชั้นขึ้นไป แบบผสมครึ่งปูนครึ่งไม้ อาคารชั่วคราว (สังกะสีหรืออื่นๆ)

- รูปทรงหลังคา หลังคาทรงแบน (Flat Slap) หลังคาทรงเพิงหรือเพิงหมาแหงน หลังคาทรงจั่ว หลังคาทรงจั่วสองชั้น หลังคาทรงปั้นหยา

- สภาพของอาคาร ใหม่หรือซ่อมแซมแล้วใช้งานได้ตามปกติ สภาพทรุดโทรมเล็กน้อยคือส่วนประกอบของอาคารอยู่ในสภาพเก่าแต่ยังใช้งานได้ และสภาพทรุดโทรมมากคือส่วนประกอบของอาคารอยู่ในสภาพเสียหายควรได้รับการซ่อมแซม

ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจนี้จะถูกนำเข้าโปรแกรมจัดทำฐานข้อมูล โดยผลที่ได้จากการดำเนินการจะทำให้ได้ข้อมูลในระดับรายละเอียดของพื้นที่ทั้งหมด และนำไปใช้ประกอบการพิจารณาในการเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษาในเบื้องต้นได้ ซึ่งข้อมูลที่ได้ทำการสำรวจสามารถสรุปเป็นแผนกายภาพโดยสามารถดูรายละเอียดได้ที่ภาคผนวก ก.

9 การสรุปคุณค่าและความสำคัญด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษา

เพื่อให้ได้ข้อสรุปด้านคุณค่าและความสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนริมน้ำจันทบูรในภาพกว้าง ในขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนการดำเนินการที่ทางผู้วิจัยได้ทำการสรุปประเด็นความสำคัญและคุณค่าทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวมโดยใช้ข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลในทุกด้านของพื้นที่ศึกษา และใช้ฐานข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่ได้ทำการสำรวจไว้ในเบื้องต้นในการสรุปประเด็น โดยสามารถสรุปออกมดังนี้

9.1 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value)

ประวัติศาสตร์อันยาวนานที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแสดงผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แสดงให้เห็นถึง จุดกำเนิดและพัฒนาการของเมืองจันทบุรีจากย่านชุมชนริมน้ำจันทบูรแห่งนี้ โดยยังปรากฏหลักฐานทางเอกสารที่ชัดเจนและคำบอกเล่าจากหลักฐานที่ยังมีชีวิต ที่พร้อมจะถ่ายทอดเรื่องราวถึงสถานที่และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์อันเป็นที่น่าภาคภูมิใจในต้นกำเนิดที่มาของชาวชุมชนริมน้ำจันทบูร นอกจากนี้ยังสามารถเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าถึงเรื่องราวหรือสืบค้นข้อมูลสำหรับผู้ที่มีความสนใจ

9.2 คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์หรือความงาม (Aesthetic Value)

คุณค่าทางด้านสุนทรียเป็นคุณค่าทางด้านความงามที่เห็นด้วยสายตาในรูปแบบของ รูปทรง (Form) สัดส่วน (Scale) สี (Color) พื้นผิว (Texture) และวัสดุ (Material) นอกจากนี้แล้วยังรวมไปถึงการสัมผัสและการรับรู้ในประเภทอื่นๆทั้งที่เป็นนามธรรม (Intangible) อีกด้วย คุณค่าทางด้านสุนทรียของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่กรณีศึกษานั้นแสดงออกมาในรูปแบบของ

“ภูมิทัศน์เมือง” (Urban Landscape) แต่ก็ไม่ได้แสดงออกมาในรูปแบบของภูมิทัศน์เมืองที่เต็มรูปแบบ แต่เป็นภูมิทัศน์เมืองที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์แบบ “กึ่งเมืองกึ่งชนบท” (Semi-Urbanism)

รูปทรงของพื้นที่ (Land Form) เกิดจากการปรับพื้นที่เพื่อตอบสนองความต้องการทางวัฒนธรรม เนื่องจากภูมิประเทศของพื้นที่ตั้งเป็นพื้นที่ริมน้ำ มีน้ำขึ้นน้ำลง มีความลาดชันและกระแสน้ำกัดเซาะริมตลิ่งเนื่องจากอยู่บริเวณคูก้นน้ำด้านใน มีการสร้างวัดอยู่บนที่สูงเช่นวัดโบสถ์เมืองโดยที่ลาดต่ำลงมาติดริมน้ำเป็นอาคารบ้านเรือนเนื่องจากเป็นย่านการค้าที่ต้องติดต่อกับท่าเรือ โดยได้ถุนบ้านจะอยู่สูงจากระดับน้ำปกติประมาณ 2-3 เมตร เพื่อป้องกันน้ำท่วม นอกจากนี้แล้วลักษณะของกลุ่มอาคารบ้านเรือนยังเป็นในลักษณะของแนวยาวไปตามลำน้ำและถนนสุขาภิบาล (Linear Village) อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตในสมัยก่อนที่ต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อความสะดวกในการติดต่อสัญจรและการอุปโภคบริโภคซึ่งยังมีส่วนช่วยในการระบายอากาศภายในพื้นที่ชุมชนอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดวางตำแหน่งของอาคารหรือสถานที่ต่าง ๆ นั้นล้วนแล้วแต่มีที่มาที่ไปที่เหมาะสมเหตุผลไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความเชื่อ หรือกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

สัดส่วน (Scale) ลักษณะของอาคารบ้านเรือนและระยะห่างของตัวอาคารที่เป็นเส้นทางสัญจรนั้นชุมชนริมน้ำจันทบูรยังคงรักษามาตรฐานในรูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้ โดยมีสัดส่วนที่สอดคล้องกับขนาดสัดส่วนการใช้งานของมนุษย์หรือองศาพหุของมนุษย์ (Human Scale) ทำให้มีความรู้สึกถึงความเป็นกันเองหรือไม่เกิดความรู้สึกถูกข่มเมื่อเข้าสู่บริเวณภายในชุมชน ถนนที่ค่อนข้างจะคับแคบเนื่องจากในอดีตนั้นไม่ค่อยมีรถยนต์วิ่งสัญจร ในปัจจุบันถึงแม้ว่าอาจจะไม่สะดวกมากนักสำหรับการสัญจรของรถยนต์ แต่ก็ถือได้ว่ามีประโยชน์ทางอ้อมในการช่วยชะลอความเร็วของรถที่วิ่งในชุมชนที่ต้องคอยระวังสิ่งกีดขวาง ซึ่งคาดว่าจะน่าจะเป็นผลดีต่อผู้ที่เดินเท้า

สี (Color) ในภูมิทัศน์ของชุมชนริมน้ำจันทบูรนั้นสามารถแบ่งรูปแบบของการใช้สีออกได้สามลักษณะคือ กลุ่มศาสนสถาน กลุ่มอาคารตึกปูนและอาคารไม้ โดยกลุ่มศาสนสถานนั้นมีการใช้สีที่ฉูดฉาดและใช้สีที่หลากหลาย เช่นสีทองของเจดีย์ สีแดงของศาลเจ้า หรือการประดับประดากระเบื้องเคลือบตามวัดต่างๆ ในส่วนของอาคารตึกปูนนั้นเนื่องจากสภาพอาคารที่เก่าผิวนูนสีกร่อนและถูกเกาะด้วยคราบต่างๆซึ่งก็บ่งบอกถึงระยะเวลาของตัวอาคารได้เป็นอย่างดี ซึ่งสีของอาคารจะไม่ชัดเจนแต่สีเดิมส่วนมากก็จะเป็นสีขาวหรือสีครีม เป็นต้น ส่วนอาคารไม้นั้นส่วนมากเป็นสีธรรมชาติหรือไม่ก็จะเป็นสีย้อมไม้หรือสีน้ำตาลเข้มที่บ่งบอกถึงลักษณะวัสดุและมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

พื้นผิว (Texture) และวัสดุ (Material) เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วพื้นผิวของอาคารส่วนมากจะเป็นลักษณะผิวด้านหยาบอันเป็นคุณค่าที่บ่งบอกถึงการผ่านช่วงเวลาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ยังเป็นลักษณะของการเลือกใช้วัสดุเนื้อแท้ที่แท้ที่เป็นธรรมชาติของวัสดุเองโดยเฉพาะอาคารไม้ที่ยังรักษาลักษณะของลวดลายไม้ สีและวัสดุเดิมมาจนถึงในยุคปัจจุบัน วัสดุก่อสร้างที่ใช้สร้างอาคารส่วนใหญ่เป็นวัสดุธรรมชาติ และวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น

นอกจากนี้แล้วยังมีความงามในด้านธรรมชาติของแม่น้ำจันทบุรีที่ยังคงค่อนข้างใสสะอาดโดยคุณภาพน้ำยังถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดีสังเกตได้จากปลาที่อาศัยอยู่ได้ตามปกติ นอกจากนี้ด้วยที่ตั้งของชุมชนนั้นอยู่ในบริเวณพื้นที่ริมน้ำที่มีความกว้างของคลองประมาณ 40 เมตรจึงทำให้เป็นพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะขนาดใหญ่มีลมผ่านเข้าออกภายในชุมชนได้เป็นอย่างดีคุณภาพอากาศจึงอยู่ในระดับที่ดีมากเช่นเดียวกัน พื้นที่ว่างสาธารณะภายในชุมชนและตรงบริเวณทางลงท่าเรือเก่าทำให้เกิดช่องว่างของอาคารทำให้มีจุดที่สามารถมองเห็นเชื่อมโยงไปยังแม่น้ำได้เป็นระยะตลอดแนวถนน นอกจากนี้ยังสามารถมองเห็นสภาพได้ในแบบมุมกว้างซึ่งสามารถช่วยในการทำให้เกิดความรู้สึกปลอดโปร่งและผ่อนคลายได้

9.3 คุณค่าด้านเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น (Rarity and Uniqueness Value)

เนื่องจากชุมชนริมน้ำจันทบุรีเป็นย่านที่มีลักษณะแตกต่างจากชุมชนอื่นค่อนข้างชัดเจนประกอบไปด้วยอาคารบ้านเรือนในแบบเก่าและมีการผสมผสานทางรูปแบบสถาปัตยกรรมในสามเชื้อชาติโดยอาคารที่สร้างติดต่อกันไปตลอดแนวถนนสามารถเป็นที่จดจำได้ง่ายนอกจากนี้แล้วยังมีความเป็นเอกลักษณ์ในเรื่องของลวดลายฉลุในแบบของช่างจันทบุรีที่มีลวดลายคมและประณีตอ่อนช้อย รวมไปถึงกิจกรรมทางการค้าโดยเฉพาะอาหารพื้นถิ่นและขนมโบราณต่างๆที่ยังคงมีขายในชุมชน

9.4 คุณค่าด้านสังคม (Social Value)

ในลักษณะที่มีความหลากหลายทางความเชื่อแต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดีและแม้จะเป็นย่านชุมชนเมืองแต่ลักษณะทางสังคมของคนในชุมชน ยังคงมีในลักษณะแบบเครือญาติที่ยังหลงเหลืออยู่บ้างหรือสังคมที่เพื่อนบ้านให้คอยพึ่งพาอาศัยกัน รวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่ยังคงสืบสานต่อกันมา คุณค่าต่อการเรียนรู้เช่น วัฒนธรรมในการค้าขายโดยในชุมชนมีแหล่งทำขนมที่ขึ้นชื่อว่าเก่าแก่โบราณหลายชนิด ที่มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจชุมชนซึ่งนอกจากจะมีคุณค่าในแง่ต่างๆของชุมชนเจ้าของพื้นที่แล้ว ยังมีคุณค่าในแง่การศึกษาและการสร้างความเข้าใจถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวชุมชนริมน้ำจันทบุรีเป็นอย่างดี

สำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์หรือเรียกอีกอย่างว่า ภูมิทัศน์เมือง นั้นย่อมจะเกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่มากกว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบอื่นๆ เนื่องจากชุมชนเมืองมีความจำเป็นที่ต้องใช้สอยพื้นที่ร่วมกันของคนจำนวนมาก จำเป็นที่จะต้องมีการจัดการพื้นที่ทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการใช้ทรัพยากรโดยไม่เบียดบังจากลูกหลานในอนาคตและคุ้มค่ามากที่สุดส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงและการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

บทที่ 5
การศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ประเด็นปัญหาและ
อุปสรรคในการดำรงรักษาย่านชุมชน

1 สถานการณ์ในปัจจุบัน

สภาพโดยทั่วไปของชุมชนนั้นส่วนใหญ่มีแต่ผู้สูงอายุอยู่บ้านตามลำพัง ชาวบ้านดั้งเดิมมีฐานะดีแต่ไม่ได้สืบทอดกิจการจากบรรพบุรุษ ทำให้คนนอกเข้ามาเช่าบ้านอยู่ ส่งผลให้บ้านบางหลังมีสภาพทรุดโทรม เจ้าของบ้านอนุญาตให้ซ่อมแซมได้ แต่ผู้เช่าต้องออกค่าใช้จ่ายเอง แต่ถ้าให้เจ้าของบ้านซ่อมแซมก็จะเพิ่มค่าเช่า ทำให้ไม่เกิดการซ่อมแซมและปรับปรุงบ้านที่ทรุดโทรมในส่วนที่เช่ามากนัก

ในปัจจุบันกระทรวงพาณิชย์และสำนักงานพาณิชย์จังหวัดจันทบุรีได้มีการส่งเสริมและพัฒนาย่านธุรกิจการค้าซึ่งได้เลือกบริเวณตลาดค้าพลอยและต่อเนื่องมาถึงชุมชนริมน้ำจันทบูร โดยชุมชนเองได้เสนอให้เป็นย่านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นแหล่งธุรกิจการค้าคนไทยโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม จึงจัดประชาคมและประชุมชาวบ้านครั้งแรกที่ชุมชน 4 บริเวณศาลเจ้าที่ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2552 เพื่อแจ้งให้ชาวบ้านทราบ จากนั้นได้จัดประชุมครั้งที่ 2 เพื่อหาอาสาสมัครเข้ามาเป็นคณะกรรมการ และมีอาจารย์ประภาพรรณ ฉัตรมาลัยเป็นประธาน

คณะกรรมการจึงเสนอให้ตั้งชื่อชุมชนเพื่อพัฒนาการค้าและจัดกิจกรรมประกวดตั้งชื่อและสัญลักษณ์ของชุมชน ซึ่งได้ชื่อ “ชุมชนริมน้ำจันทบูร” โดยมีสัญลักษณ์เป็นรูป “พระจันทร์และสายน้ำ” มีคำขวัญว่า “ย้อนวิถีจันท์ สร้างสรรค์วิถีไทย” และคณะกรรมการใช้ชื่อว่า “คณะกรรมการพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูร” เป็นต้นมา

ภาพที่ 29 สัญลักษณ์ของชุมชนริมน้ำจันทบูร

ที่มา : ชุมชนริมน้ำจันทบูร [Online], เข้าถึงเมื่อ 18 มี.ค. 2553 เข้าถึงได้จาก

<http://www.chanthaboonriver.com>

วิสัยทัศน์ของชุมชนริมน้ำจันทบูร ที่คณะกรรมการพัฒนาชุมชนริมน้ำฯ ได้ร่วมกันตั้งขึ้น คือ เป็นชุมชนที่ดำรงไว้ซึ่ง “วิถีชีวิตที่มีคุณภาพ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของการค้าดั้งเดิม โดยใช้วิถีชีวิตนำการค้า ไม่ใช่การค้านำวิถีชีวิต” ทั้งสามแนวทางจะดำเนินการในรูปแบบของ “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” โดยมีพันธกิจร่วมกันคือ

1. สร้างจิตสำนึกและความสามัคคีของชุมชนในการดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่มีคุณภาพ สะอาด ปลอดภัย เคารพซึ่งกันและกัน
2. ร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและความเป็นมาของการค้า โดยใช้วิถีชีวิตนำการค้า ไม่ให้การค้านำวิถีชีวิต
3. สืบสานเรื่องราวและประวัติศาสตร์ของชุมชนและถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง โดยสร้างศูนย์ความรู้ภายในชุมชน
4. พัฒนาย่านริมน้ำจันทบูรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี เพื่อความภาคภูมิใจของชาวจันท

จากวิสัยทัศน์ดังกล่าวนี้จึงได้เริ่มมีการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยคนในชุมชนเอง ด้วยความร่วมมือจากหน่วยงานจากภาครัฐและสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ได้มีการประชาสัมพันธ์ชุมชนมากขึ้นจนเป็นที่รู้จักของคนในชุมชนเองและนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานในหลายภาคส่วนที่เข้ามาทำการศึกษาหรือให้คำปรึกษาในเรื่องของการพัฒนา ยกตัวอย่างเช่น สถาบันอาศรมศิลป์ มหาลย์บูรพา มิวเซียมสยามและการเคหะแห่งชาติ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานของท้องถิ่นก็ยังมียบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นหลัก ซึ่งในบางโครงการก็จำเป็นต้องดำเนินการไปก่อนที่จะทำการศึกษาข้อมูลโดยละเอียดจนเกิดข้อขัดแย้งกับทางชุมชนบ้างเป็นบางครั้ง ยกตัวอย่างเช่น โครงการก่อสร้างเขื่อนกันน้ำและทางเดินริมน้ำซึ่งขัดแย้งกับบริบทและวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งคนในชุมชนเกรงว่าการตอกเสาเข็มเพื่อทำเขื่อนอาจจะทำให้อาคารที่มีสภาพเก่าทรุดตัวหรือพังลงมาและนอกจากนี้ยังไม่ต้องการให้โครงสร้างของเขื่อนที่ออกแบบให้มีความสูงเพื่อกันน้ำ มาบดบังทัศนียภาพและทำให้สูญเสียความเป็นส่วนตัวของพื้นที่หลังบ้านที่อยู่ริมน้ำ จึงทำให้เกิดการคัดค้านจากชุมชนและทำให้โครงการนี้ไม่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น

ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และนอกจากคุณค่าและความสำคัญในด้านต่างๆ แล้วก็ต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาและข้อจำกัดในด้านต่างๆ เพื่อให้สามารถกำหนดแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างถูกต้องและครบถ้วนในทุกประเด็น ซึ่งจะทำการศึกษาและวิเคราะห์ในลำดับหัวข้อต่อไป

2 การวิเคราะห์ศักยภาพและปัญหาในพื้นที่กรณีศึกษา

จากข้อสรุปในประเด็นต่างๆข้างต้นและการลงสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษานั้น ในขั้นตอนต่อไปจะเป็นขั้นตอนของกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดกลุ่มประเด็นในเรื่องของศักยภาพ ปัญหาและปัจจัยต่างๆที่มีผลกระทบต่อย่านชุมชนเพื่อหาข้อสรุปและใช้ในการกำหนดกลยุทธ์และแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่กรณีศึกษาต่อไปในอนาคต

2.1 ศักยภาพ

2.1.1 มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติประเภทแม่น้ำลำคลองได้แก่ แม่น้ำจันทบุรี ซึ่งแม้ในปัจจุบันบทบาทของแม่น้ำได้ถูกลดความสำคัญลง แต่ยังคงมีคุณค่าและความสำคัญในการเป็นแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นสถานที่เปิดโล่งสาธารณะและพื้นที่ทางวัฒนธรรม(Cultural Space) ที่ผู้คนสามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือใช้ในการประกอบพิธีกรรมและงานประเพณีที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา เช่นเทศกาลแข่งเรือหรือประเพณีลอยกระทงนอกจากนี้แล้วยังมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมอื่นอีกเช่น ถนนสุขาภิบาลที่มีขนาดเล็กซึ่งมีลักษณะกายภาพแบบเป็นมิตร (Friendly Pedestrians) เป็นต้น

2.1.2 มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมแม่น้ำที่ชัดเจน และมีการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และยังเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองจันทบุรีและต้นกำเนิดในการสืบเชื้อสายของคนในชุมชนปัจจุบัน

2.1.3 มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมรูปธรรมที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวเช่น อาคารบ้านเรือนที่มีการผสมผสานของรูปแบบสถาปัตยกรรมสามเชื้อชาติจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมรวมถึงวิถีชีวิตของชุมชนในการประกอบอาชีพค้าขาย ยังคงมีบางส่วนสืบทอดกิจการดั้งเดิม เช่นการขายยาแผนโบราณ ร้านขายขนมโบราณหรือร้านไอศกรีมตรารวด เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีในเรื่องของพื้นที่ทางวัฒนธรรม(Cultural Space) เช่นถนนสุขาภิบาลที่มีขนาดเล็กซึ่งมีลักษณะกายภาพแบบเป็นมิตร (Friendly Pedestrians) การพบปะพูดคุยในละแวกบ้านมีโอกาสดังกล่าว

2.1.4 มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมนามธรรมแบบวิถีพุทธวัฒนธรรม ด้วยประเพณีความเชื่อ 3 ลักษณะ คือ ศาสนาพุทธ นับถือบรรพบุรุษแบบจีน และศาสนาคริสต์ซึ่งคติความเชื่อเหล่านี้นอกจากจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชนให้ยึดถืออยู่ในความดีงามแล้วยังสร้างให้เกิดความสัมพันธ์อันใกล้ชิดและความเข้มแข็งระหว่างคนในชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ที่ง่ายสำหรับการพัฒนาหรือการจัดการภายในชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน

2.1.5 การเริ่มตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนส่งผลให้เกิดการวางแผนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ และเริ่มที่จะมีกลไกในการรักษาคุณค่าเหล่านั้นไว้โดยชุมชนเองมีส่วนร่วมในการจัดการ ส่วนในการพัฒนาก็เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและคอยระแวดระวังการพัฒนาที่ส่งผลเสียต่อคนในชุมชนด้วย

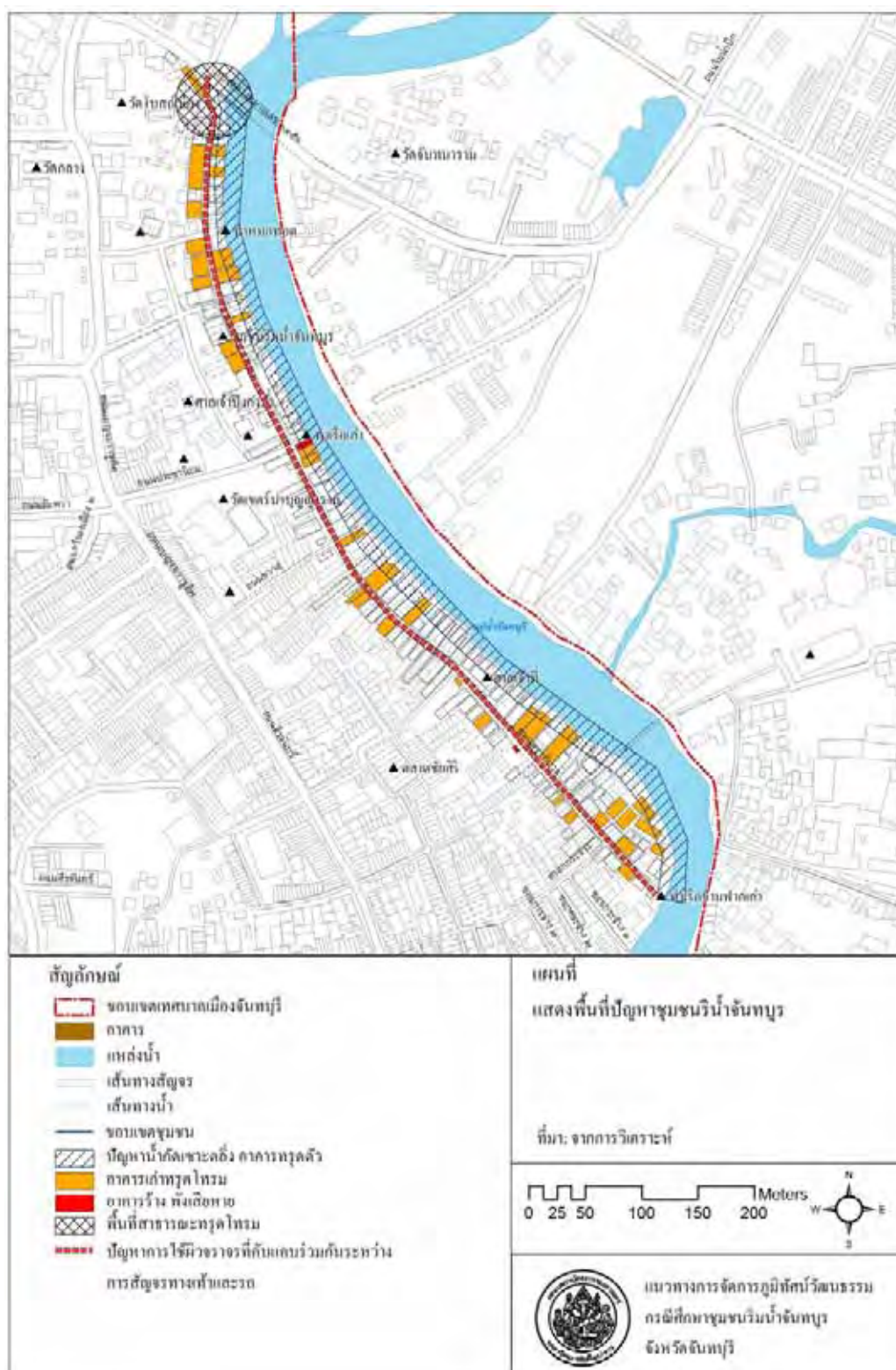
2.2 ปัญหา

2.2.1 ภัยจากธรรมชาติ เช่น ปัญหาน้ำกัดเซาะตลิ่ง การทรุดตัวของอาคารและปัญหาอัคคีภัยเนื่องจากมีอาคารไม้เก่าอยู่มากซึ่งภัยต่างๆเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์โดยรวมเป็นอย่างมากและหากเกิดการสูญเสียไปแล้วก็ไม่สามารถนำกลับมาใหม่ได้ โดยเฉพาะในเรื่องของคุณค่าและความสำคัญของอาคารและสถานที่เหล่านั้น

2.2.2 สภาพความทรุดโทรมของอาคารที่ทรุดโทรม เนื่องจากการดูแลรักษาเป็นไปตามสภาพและมีข้อจำกัดในเรื่องของกรรมสิทธิ์ของเจ้าของอาคารเนื่องจากส่วนใหญ่เป็นบ้านเช่า การซ่อมแซมหรือปรับปรุงสภาพอาคารนั้นต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของอาคารแต่ทั้งนี้ผู้เช่าส่วนใหญ่ก็ไม่ต้องลงทุนในการซ่อมแซมอาคารเองเพราะผู้เช่าบางส่วนถือว่าไม่ใช่บ้านของตนเองไม่คุ้มต่อการลงทุนหรือมีเงินทุนไม่เพียงพอในการปรับปรุง และยังมีอาคารอีกบางส่วนที่ไม่ได้มีการใช้งานเนื่องจากเจ้าของไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่แล้วจึงถูกปล่อยทิ้งร้างและมีสภาพที่ทรุดโทรม

2.2.3 พื้นที่มีขนาดจำกัดต่อการใช้งานในยุคปัจจุบัน ทำให้กิจกรรมการใช้พื้นที่บางอย่างไม่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่นพื้นที่จอดรถไม่เพียงพอจึงต้องจอดริมถนนทำให้เกิดขวางการเดินเท้า การใช้ผิวจราจรที่คับแคบร่วมกันระหว่างการสัญจรทางเท้าและรถซึ่งทำให้เสี่ยงในการเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย

2.2.4 พื้นที่สาธารณะมีสภาพรกร้างและทรุดโทรมเกิดทัศนียภาพที่ไม่สวยงามไม่สะดวกในการเข้าใช้งาน ในที่นี้คือพื้นที่ว่างตรงบริเวณทางเข้าชุมชนติดกับถนนท่าหลวงและสะพานวัดจันทนารามซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของทางเทศบาลและเคยทำการปรับปรุงทัศนียภาพมาแล้ว แต่เนื่องจากขาดงบประมาณในการดูแลรักษาจึงถูกปล่อยให้รกร้าง กำแพงกันดินของวัดโบสถ์ชำรุดเกิดการพังทลายของหน้าดินลงมาปัจจุบันห้องน้ำสาธารณะถูกใช้เป็นร้านเย็บผ้าของเอกชน

แผนที่ 8 แสดงพื้นที่ปัญหาชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรี

(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

2.2.5 พื้นที่จุดบริการสาธารณะยังไม่เพียงพอหรือป้ายสัญลักษณ์หรืออุปกรณ์ประกอบถนนส่วนมากยังขาดการออกแบบเพื่อให้มีความกลมกลืนกับบริบทโดยรอบหรือการออกแบบเพื่อการสื่อความหมาย และส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนให้เป็นที่เข้าใจร่วมกันได้ทั้งคนในชุมชนและผู้มาเยือนจากภายนอกชุมชน

2.2.6 หน่วยงานท้องถิ่นหรือคนในชุมชนบางส่วนยังมีความเห็นขัดแย้งกันในกลุ่มหรือความเข้าใจที่ไม่ตรงกันในเรื่องของทิศทางการอนุรักษ์หรือพัฒนาย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร นอกจากนี้แล้วคณะกรรมการชุมชนริมน้ำจันทบูรเป็นเจ้าหน้าที่อาสาไม่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการจึงทำให้มีปัญหาในบางขั้นตอนของการดำเนินงาน ทำให้การจัดการหรือพัฒนาไม่เป็นไปตามข้อตกลงร่วมกันหรือวิสัยทัศน์ของการพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูรเท่าที่ควร

3 เหตุและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร

3.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังดำรงอยู่ต่อไปได้

3.1.1 ความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนส่วนใหญ่ที่ยังคงสืบสานต่อกันมา ในการพัฒนาก็เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและคอยระวังการพัฒนาที่ส่งผลเสียต่อคนในชุมชนเอง ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม

3.1.2 ความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น แผนนโยบายของกระทรวงพาณิชย์ที่ได้มุ่งเน้นให้คนไทยได้มีการซื้อขายสินค้าและบริการที่ผลิตโดยคนไทย จึงได้เกิดโครงการส่งเสริมและพัฒนาย่านริมน้ำจันทบูรให้เป็นย่านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นแหล่งธุรกิจการค้าของคนไทยโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังมี จังหวัดจันทบุรี สำนักงานพาณิชย์จังหวัดจันทบุรี เทศบาลเมืองจันทบุรี สถาบันอุดมศึกษาและหน่วยงานวิจัยต่างๆ ที่คอยให้การสนับสนุนทั้งในด้านเงินทุนและให้คำปรึกษาแก่ชุมชน

3.1.3 อาคารส่วนหนึ่งเป็นบ้านเช่าจึงเป็นผลให้ผู้เช่านั้นไม่สามารถปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอาคารได้มากนัก จึงมีอาคารที่ยังคงอยู่ในลักษณะเดิมปรากฏให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมาก

3.2 ปัจจัยคุกคามที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเสื่อมสภาพลง

3.2.1 การพัฒนาในส่วนของคนที่ไม่สามารถควบคุมได้ ส่งผลกระทบหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างรวดเร็ว เช่นการเปิดกิจการสถานบันเทิงต่างๆ ในย่านชุมชนซึ่งขัดต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน หรือการก่อสร้างอาคารที่ขัดแย้งในบริบทเดิม

ของชุมชน เช่นอาคารพาณิชย์ที่เป็นรูปทรงสมัยใหม่หรือการทำกิจการเลี้ยงนกที่ทำให้เกิดทัศนียภาพอาคารที่เสื่อมโทรมภายในชุมชน

3.2.2 ปริมาณการสัญจรที่เพิ่มมากขึ้น เช่นถนนในชุมชนที่แคบเนื่องจากในอดีตเป็นเพียงทางเท้าและเป็นพื้นที่ในการพบปะพูดคุยและประกอบอาชีพเป็นหลัก เมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยนไปถนนจึงเปลี่ยนเป็นลาดยางและรถยนต์เข้ามาวิ่งและเข้ามาจอดหน้าบ้านตนเองแทนทำให้สูญเสียพื้นที่ว่างทางสังคมเกิดความไม่เป็นระเบียบทำให้บังคับทัศนียภาพของตัวสถาปัตยกรรมส่งผลต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยรวมของพื้นที่ชุมชน รวมไปถึงความไม่ปลอดภัยในการเข้าใช้พื้นที่ร่วมกันจนอาจทำให้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของคนในชุมชนสูญหายไป

3.2.3 การที่ดินที่อยู่อาศัย และผู้อยู่อาศัยบางส่วนเป็นผู้สูงอายุอยู่บ้านตามลำพังหรือชาวบ้านดั้งเดิมมีฐานะดีแต่ไม่ได้สืบทอดกิจการจากบรรพบุรุษหรือลูกหลานออกไปทำงานนอกบ้าน เป็นต้น ทำให้อาคารหรือบ้านเหล่านี้จะปิดหน้าบ้านเป็นส่วนใหญ่ ทำให้บรรยากาศหรือวิถีชีวิตความเป็นย่านการค้าโดยรวมเกิดความซบเซา

3.2.4 การพัฒนาจากหน่วยงานของภาครัฐหรือท้องถิ่นอาจสร้างความขัดแย้งกับวิถีชีวิตหรือความต้องการของคนในชุมชน เช่น โครงการที่จะทำการก่อสร้างเขื่อนกันน้ำและทางเดินริมน้ำซึ่งขัดแย้งกับบริบทและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เนื่องจากชุมชนเป็นลักษณะของตลาดบกที่กิจกรรมส่วนใหญ่จะอยู่ตรงบริเวณถนนซึ่งเป็นหน้าบ้าน หลังบ้านที่เป็นห้องน้ำครัวหรือพื้นที่ส่วนตัวส่วนใหญ่จึงอยู่ติดด้านริมแม่น้ำ หากทำการก่อสร้างก็อาจเป็นผลทำให้สูญเสียความเป็นส่วนตัวในการอยู่อาศัย และนอกจากนี้การตอกเสาเข็มในการสร้างเขื่อนนั้นก็อาจทำให้อาคารที่มีอายุเก่าแก่ทรุดหรือพังลงมาได้

3.2.5 ความสำคัญของแม่น้ำจันทบุรีที่ถูกลดบทบาทลงโดยให้ความสำคัญกับถนนมากกว่า เนื่องจากการพัฒนาเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยจนเมื่อความหนาแน่นของประชากรเพิ่มมากขึ้นการคมนาคมขนส่งได้หันมาใช้อย่างจริงจังทางบกแทนการอุปโภคบริโภคน้ำประปาเข้ามาแทนที่บทบาทของแม่น้ำจึงเปลี่ยนจากแหล่งอุปโภคบริโภคหรือเส้นทางคมนาคมกลายมาเป็นพื้นที่ระบายน้ำของเมืองจนอาจเกิดการเน่าเสียได้หากไม่ได้รับการวางแผนป้องกันที่ดีในอนาคต

4 สรุปการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบุรี

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนริมน้ำจันทบุรีนั้นจัดอยู่ในประเภทวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์หรือ ภูมิทัศน์เมือง โดยพื้นที่องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมนั้นคือบริเวณพื้นที่บ้านลุ่มทั้งหมดครอบคลุมพื้นที่สำคัญในประวัติศาสตร์เมืองจันทบุรี คือ บริเวณค่ายตากสิน ศาลากลางหลังเก่าศาล วัดโบสถ์ และริมฝั่งแม่น้ำจันทบุรีฟากตะวันตกตั้งแต่ท่าสิงห์ ท่าหลวง ตลาดล่าง ซอยกระเจ่าง และซอยศรีจันทร์ และพื้นที่กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบุรีซึ่งในอดีตเรียกชื่อว่า ตลาดเหนือ ตลาดกลาง และ ตลาดใต้ โดยมีถนนสุขาภิบาลเป็นถนนสายหลัก ซึ่งพื้นที่กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบุรีนั้นเป็นย่านเก่าที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำจันทบุรีที่ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของเมืองจันทบุรีในปัจจุบันสภาพอาคารบ้านเรือนเป็นแบบผสมผสานในแบบไทย จีน ฝรั่งเศสมีเอกลักษณ์ของจันทบุรีคือลวดลายไม้ฉลุช่องลมและบานประตู อาคารที่ติดแม่น้ำปลูกสร้างแบบยกเสาลอยสาเหตุจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมคือน้ำขึ้นน้ำลงและการกัดเซาะของน้ำ ส่วนหลังบ้านหรือพื้นที่ส่วนตัวจะอยู่ฝั่งแม่น้ำส่วนหน้าบ้านจะหันเข้าสู่ถนนสุขาภิบาล ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายมีการสืบเชื้อสายมาจากชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ วัฒนธรรมมีการผสมผสานกันในรูปแบบวิถีพหุวัฒนธรรมด้วยประเพณีความเชื่อ 3 ลักษณะ คือ ศาสนาพุทธ นับถือบรรพบุรุษแบบจีน และศาสนาคริสต์ ประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นประจำของชุมชนริมน้ำจันทบุรี ได้แก่ การหล่อเทียนพรรษาที่วัดโบสถ์ การถือศีลกินเจและการประกอบพิธีบูชาดวงพเคราะห์ที่วัดเขตรักษาพันธุ์นกยูงารามการแห่เจ้าและการทิ้งกระจาดของ 4 ศาล เจ้า การบูชาบรรพบุรุษ (เซิ้งมั่ง) เป็นต้น

4.2 ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในปัจจุบันนั้นมีแนวโน้มที่จะทำการฟื้นฟูวิถีชีวิตให้คืนกลับมาสู่ชุมชนด้วยการพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมีวิสัยทัศน์ร่วมกันคือ “วิถีชีวิตที่มีคุณภาพ ความรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และความเป็นมาย่านการค้าดั้งเดิม โดยใช้วิถีชีวนำการค้า ไม่ใช่การค้านำวิถีชีวิต” ดำเนินการในรูปแบบของ “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” และยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นของการดำเนินการโดยมีหน่วยงานในหลายภาคส่วนให้ความสนใจและให้การสนับสนุนโดยเฉพาะสำนักงานพาณิชย์จังหวัดจันทบุรี

ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนและต้องได้รับการแก้ไขคือ ปัญหาน้ำกัดเซาะตลิ่ง การทรุดตัวของอาคารและความทรุดโทรมของอาคารส่วนภัยคุกคามที่ต้องมีมาตรการป้องกันในอนาคตได้แก่ การพัฒนาในส่วนของเอกชนที่ไม่สามารถควบคุมได้ ความสำคัญของพื้นที่ทางวัฒนธรรมถูกลดบทบาทลง ความซบเซา

ของย่านการค้าและการทิ้งถิ่นที่อยู่อาศัย การพัฒนาจากหน่วยงานของภาครัฐหรือท้องถิ่นอาจลดคุณค่าขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมลง

จากการรวบรวมข้อมูลประเภทต่างๆและการวิเคราะห์ในเรื่องของคุณค่า ความสำคัญ การจัดทำเอกสารเรื่องความสำคัญและคุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่ในองค์รวมตลอดไปจนถึงการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่างๆของพื้นที่กรณีศึกษา ซึ่งเป็นไปตามลำดับขั้นตอนในการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบแบบแผนแล้ว ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวนี้จะนำไปใช้ในการจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูรที่เฉพาะเจาะจงในแต่ละพื้นที่องค์ประกอบที่มีคุณลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรมมากขึ้นซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 6

การเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลประเภทต่างๆและการวิเคราะห์ในเรื่องของคุณค่า ความสำคัญ การวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่การศึกษาซึ่งเป็นไปตามลำดับขั้นตอนในการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบแบบแผนแล้ว ในขั้นตอนต่อไปจะเป็นการเสนอแนวทางในการจัดการพื้นที่องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร รวมไปถึงถึงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆภายในชุมชน ซึ่งใช้รูปแบบแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยผู้วิจัยได้ทำการเสนอออกเป็นเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1 องค์ประกอบทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำจันทบูร

1.1 ทางรูปธรรม

1.1.1 ศาสนสถาน ได้แก่ วัดโบสถ์เมือง, วัดเขตร่นาบุญญาราม, วัดจันทนาราม, วัดใหม่เมืองจันทบุรี วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล, ศาลเจ้าที่ ตลาดล่าง ,ศาลเจ้าตุ้มเล่าเอี้ยและศาลเจ้าปึงกงม่า

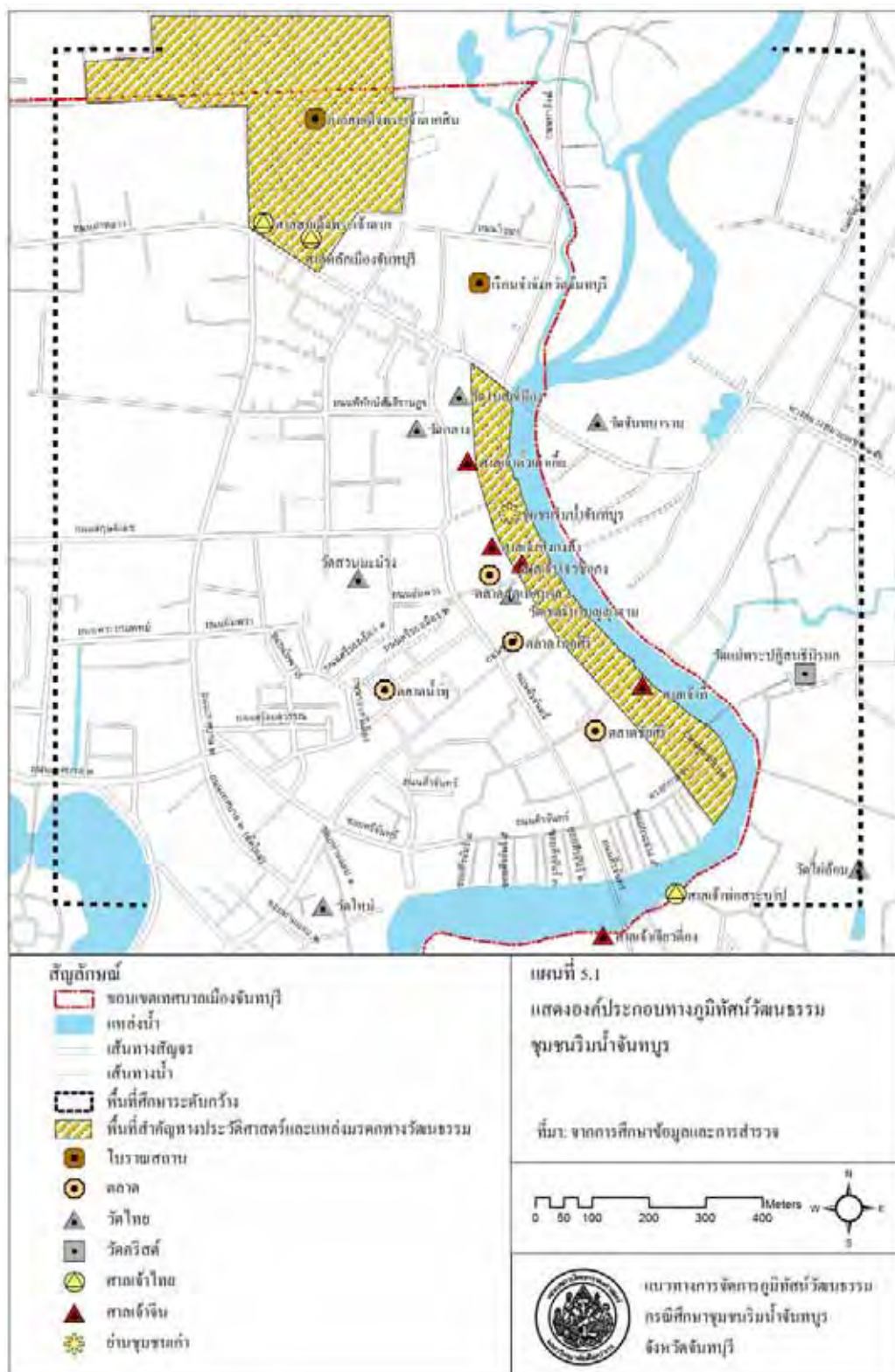
1.1.2 อาคารทั่วไป ได้แก่กลุ่มอาคารที่พักอาศัยภายในย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร โดยเฉพาะอาคารที่บ่งบอกถึงความเป็นย่านการค้าเก่า ตามเกณฑ์ที่ได้ทำการสำรวจมาข้างต้น รวมถึงรูปแบบของการก่อสร้างอาคารแบบยกเสาตอม่อริมแม่น้ำและการหันหลังบ้านลงแม่น้ำ

1.1.3 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบพื้นที่ว่างภายในชุมชน โดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำจันทบุรีส่วนระบบพื้นที่ว่าง คือ โครงข่ายการสัญจรหลักและรองภายในพื้นที่ชุมชน คือ ถนนสุขาภิบาล ตรอกซอยทางเดินและบริเวณท่าเรือเก่า

1.1.4 ผลผลิตจากชุมชน ศิลปกรรมลวดลายจลุลู่อ่งลม อาหารพื้นถิ่น ขนมโบราณต่างๆ การประกอบอาชีพพ่อค้าแม่ค้า

1.2 ทางนามธรรม

1.2.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับสภาพที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ประเพณีและคติความเชื่อ ได้แก่การหล่อเทียนพรรษาที่วัดโบสถ์ การถือศีลกินเจและการประกอบพิธีบูชาควานพเคราะห์ที่วัดเขตร่นาบุญญาราม การแห่เจ้าและการทิ้งกระจาดของ 4 ศาล เจ้า การบูชาบรรพบุรุษ (เซิ้งม้ง)

แผนที่ 9 แสดงองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร
(ปรับปรุงจากข้อมูล GIS สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจันทบุรี)

2 การกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

รูปแบบการกำหนดวัตถุประสงค์โดยเริ่มจากการระบุ ประเด็นปัญหาแล้วนำมาแปลงเป็นวัตถุประสงค์ที่ตอบรับและแก้ปัญหาเหล่านั้นๆเพื่อให้ครอบคลุมในทุกประเด็น โดยสรุปการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและสภาพแวดล้อมด้วย SWOT และสามารถกำหนดเป็นวัตถุประสงค์ระยะสั้น และวัตถุประสงค์ระยะยาว ในภาพกว้างๆได้ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก (SWOT analysis)

จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weakness)
1.) มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติประเภทแม่น้ำ ลำคลองคือ แม่น้ำจันทบุรี 2.) มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมแม่น้ำที่ชัดเจนและมีการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นย่านเมืองเก่า และท่าเรือที่เคยใช้รับเสด็จ ร. ๕ 3.) มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมรูปธรรมที่อยู่รวมกันในพื้นที่เดียวเช่น อาคารบ้านเรือนมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ยังคงมีบางส่วนสืบทอดกิจการดั้งเดิม 4.) มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมนามธรรมแบบวิถีพุทธวัฒนธรรม ด้วยประเพณีความเชื่อ 3 ลักษณะ คือ ศาสนาพุทธ นับถือบรรพบุรุษแบบจีน และศาสนาคริสต์ 5.) ความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนบางส่วน การพัฒนาเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและค่อยระวังการ	1.) ภัยจากธรรมชาติ เช่น ปัญหาน้ำกัดเซาะตลิ่ง การทรุดตัวของอาคารและปัญหาอัคคีภัยในส่วน ของ อาคารไม้เก่า 2.) ความทรุดโทรมของอาคารที่ขาดการบำรุงรักษา อันเนื่องมาจาก ข้อจำกัดในเรื่องของเงินทุนในการบำรุงรักษาอาคารและกรรมสิทธิ์เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นบ้านเช่า 3.) พื้นที่ที่มีขนาดจำกัดต่อการใช้งานในยุคปัจจุบันพื้นที่จอดรถไม่เพียงพอจึงต้องจอดริมถนนทำให้เกิดขวางการเดินเท้า และการใช้ผิวจราจรที่คับแคบร่วมกันระหว่างการสัญจรทางเท้าและรถซึ่งทำให้เสี่ยงในการเกิดอุบัติเหตุ 4.) พื้นที่สาธารณะมีสภาพรกร้างและทรุดโทรมเกิดทัศนียภาพที่ไม่สวยงามไม่สะดวกในการเข้าใช้งาน 5.) พื้นที่จุดบริการหรือป้ายสัญลักษณ์ส่วนมากยังขาดการออกแบบเพื่อให้มีความกลมกลืนกับบริบทโดยรอบหรือการออกแบบเพื่อการสื่อความหมาย 6.) บางหน่วยงานหรือคนในชุมชนบางส่วนยัง

ตารางที่ 4 (ต่อ)

พัฒนาที่ส่งผลเสียต่อคนในชุมชนเอง	มีความเข้าใจที่ไม่ตรงกันในเรื่องของทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร
โอกาส (Opportunity) 1.) ความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนส่วนใหญ่ที่ยังคงสืบสานต่อกันมาในการพัฒนาก็เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและคอยระแวดระวังการพัฒนาที่ส่งผลเสียต่อคนในชุมชน 1.) เป็นที่สนใจและมีโอกาสได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในหลายภาคส่วนทั้งในเรื่องของเงินทุนและการออกแบบวางแผนการอนุรักษ์หรือการพัฒนาสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่างๆ 3.) อาคารส่วนหนึ่งเป็นบ้านเช่าจึงเป็นผลให้ผู้เช่านั้นไม่สามารถปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอาคารได้มากนัก จึงมีอาคารที่ยังคงอยู่ในลักษณะเดิมปรากฏให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมาก	ภัยคุกคาม (Threat) 1.) การพัฒนาในส่วนของเอกชนที่ชุมชนเองไม่สามารถควบคุมได้ที่ส่งผลกระทบหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างรวดเร็ว ซึ่งขัดต่อแย้งต่อวิถีชีวิต หรือบริบทเดิมของชุมชน 2.) ปริมาณการสัญจรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้สูญเสียพื้นที่ว่างทางสังคมเกิดความไม่เป็นระเบียบทำให้บังคับทัศนียภาพของตัวสถาปัตยกรรมส่งผลกระทบต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมไปถึงความไม่ปลอดภัยในการเข้าใช้พื้นที่ร่วมกันจนอาจทำให้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของคนในชุมชนสูญหายไป 3.) ความขบเซาของย่านการค้าในปัจจุบันทำให้เกิดการทิ้งถิ่นที่อยู่อาศัย 4.) การพัฒนาจากหน่วยงานของภาครัฐหรือท้องถิ่นที่ขัดแย้งกับ วิถีชีวิตหรือความต้องการของคนในชุมชน 5.) ความสำคัญของแม่น้ำจันทบุรีที่ถูกลดบทบาทลงแม่น้ำเปลี่ยนจากแหล่งอุปโภคบริโภคหรือเส้นทางคมนาคม กลายมาเป็นพื้นที่ระบายน้ำของเมือง

2.1 วัตถุประสงค์ระยะสั้น (Immediate Objective)

2.1.1 ค้นหาความสำคัญทางวัฒนธรรมของพื้นที่และระบอบเขตของพื้นที่แหล่งความสำคัญทางวัฒนธรรมด้านต่างๆเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันสามารถใช้อ้างอิงกับหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่

2.1.2 กำหนดขอบเขตและระดับในการอนุรักษ์หรือการแก้ปัญหาและการพัฒนาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเนื่องกับคุณลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์และพัฒนา

2.1.3 พัฒนาและติดตั้งระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการโดยมีการออกแบบให้มีการสื่อความหมายและสร้างเสริมความเป็นเอกลักษณ์ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อรองรับกิจกรรมการใช้งานทั้งคนในและนอกพื้นที่อย่างพอเพียง

2.2 วัตถุประสงค์ระยะยาว (Development Objective)

2.2.1 นำเสนอแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม และรักษาคุณลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่ไว้ได้

2.2.2 อนุรักษ์ และพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการร่วมสมัย

2.2.3 กำหนดมาตรการในการควบคุมเพื่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.2.4 สร้างแรงจูงใจ และสร้างจิตสำนึกของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อความยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับชุมชน

3 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูร

ชุมชนริมน้ำจันทบูรนั้นมีเอกลักษณ์ในด้านการเป็นย่านชุมชนเก่าที่มีคุณค่าทั้งในด้านสถาปัตยกรรมศิลปกรรมและวิถีชีวิตในแบบดั้งเดิมที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาอยู่บ้างและในปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างรวดเร็วเนื่องจากมีหน่วยงานในหลายภาคส่วนที่ให้ความสนใจและต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยในการพัฒนานั้นจำเป็นต้องมีการทำความเข้าใจร่วมกันของทุกภาคส่วนในการพัฒนาพื้นที่องค์ประกอบที่มีคุณลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรม ซึ่งการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีแนวทางและวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในท้ายที่สุด ดังนั้นในที่นี้จึงขอเสนอแนวทางในการจัดการที่ยึดตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาอย่างบูรณาการในสามด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบของแนว

ทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยมีแนวทางวิธีการอนุรักษ์และพัฒนาในขอบเขตของพื้นที่ระดับต่างๆ ดังนี้

3.1 รูปแบบและวิธีการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม

3.1.1 การศึกษาและการวิจัย (Study and Research) การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ถือว่าการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในขั้นตอนแรก กล่าวคือต้องทำการศึกษพื้นที่ในแง่มุมต่างๆ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์พื้นที่ประเด็นต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกข้อมูลออกเป็นสองประเภทคือข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ และข้อมูลพื้นฐานผ่านการวิเคราะห์ ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์มาแล้วในระดับหนึ่ง ดังข้อมูลที่ปรากฏในข้างต้น

3.1.2 การดูแลรักษา (Maintenance) คือขั้นตอนแรกในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมหรืออาคารที่มีความสำคัญที่ระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ให้คงอยู่ในสภาพที่มั่นคง สมบูรณ์และเรียบร้อยอยู่เสมอ ด้วยการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ และหากเกิดการเสื่อมสภาพก็สามารถทำการซ่อมแซม ซึ่งสามารถทำได้ง่ายและไม่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการ ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและทรัพยากรมากนัก

3.1.3 การรักษาให้คงสภาพ (Preservation) มักใช้การจัดการลักษณะนี้กับมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานที่ขาดการใช้สอยร่วมสมัยของปัจจุบันไปแล้วคุณค่าของแหล่งโบราณสถานเหล่านี้จะมีประโยชน์ในแง่ของการศึกษาโดยทำหน้าที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยในส่วนของบริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษาในส่วนของชุมชนนั้นยังไม่ปรากฏองค์ประกอบหรือมรดกทางวัฒนธรรมใดที่ต้องใช้การจัดการด้วยวิธีนี้

3.1.4 การบูรณะ (Restoration) โดยซ่อมแซมปรับปรุงให้มรดกทางวัฒนธรรมหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กลมกลืนกับของเดิม ให้มากที่สุด แต่ก็ควรทำให้สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่ได้ปรับปรุงใหม่ การจัดการในลักษณะดังกล่าวมุ่งหมายที่จะทำให้คุณค่าที่เป็นนามธรรมด้านต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่นั้นกลับมามีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในแง่คุณค่าด้านจิตวิญญาณ และคุณค่าด้านการศึกษา

3.1.5 การปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม (Reconstruction) โดยทำให้มรดกทางวัฒนธรรม และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เคยสูญเสียรูปร่างไป หรือพังทลายกลับมาอยู่ในรูปที่เคยเป็น โดยใช้จากหลักฐานภาพถ่าย โดยการสร้างใหม่นี้ แม้ว่าจะไม่สอดคล้องกับแนวความคิดการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงความแท้จริงของอาคารหรือวัตถุ แต่ทว่าเมื่อมีความต้องการใช้สอยร่วมสมัย หรือในกรณีที่อาคารนั้นๆ เป็นอาคารที่มีความสำคัญมากในแง่ของจิตวิญญาณ หรือการใช้สอยของผู้คนก็มีเหตุผลที่จะมีการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองต่อการใช้นั้นๆ

3.1.6 การฟื้นฟู (Rehabilitation) เป็นการส่งเสริมให้กิจกรรมแบบดั้งเดิมของพื้นที่กลับมาดำเนินต่อไป เพื่อเป็นการทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิมแต่ได้ซบเซาลงไปแล้ว กลับขึ้นมามีชีวิตอีกครั้ง

3.1.7 การปรับประโยชน์ใช้สอย (Adaptation) ด้วยการเปลี่ยนแปลงหน้าที่เดิมของอาคาร หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรม แบบดั้งเดิมเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่ใช้สอยใหม่ แต่ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบใช้สอยใหม่ต้องคำนึงคุณค่าด้านต่างๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นหลักสำคัญ เพราะว่าการกิจกรรมใหม่บางประเภทอาจส่งผลกระทบหรือลดทอนคุณค่าด้านต่างๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมลง สำหรับกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยใหม่ควรจะเคารพต่อมรดกวัฒนธรรมเดิมหรือกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งในแง่ของประเภท ขนาด รูปแบบ สัดส่วน สี และพื้นผิว ควรจะคล้ายคลึงกับสิ่งที่มีอยู่เดิม และควรหลีกเลี่ยงการเลียนแบบที่อาจจะก่อให้เกิดความสับสนได้ว่าของสิ่งไหนเป็นสิ่งเดิม หรือของสิ่งไหนได้สร้างขึ้นใหม่

3.1.8 การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (Development and New Creation) การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ เป็นการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่มากที่สุด จากแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แนวความคิดดังกล่าวไม่ได้ปฏิเสธหรือเป็นปรปักษ์ต่อการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์ใหม่แต่อย่างใด เพียงแต่ระบุว่าพัฒนาหรือการสร้างสรรค์ใหม่นั้นต้องมีคุณค่า มีประโยชน์ใช้สอยสูงสุดต่อชุมชนเจ้าของพื้นที่ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

สำหรับแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูรนั้นจะทำการเลือกใช้แนวทางให้มีความเหมาะสมขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่ ความต้องการใช้สอยร่วมสมัยและคุณค่าด้านต่างๆของพื้นที่และในบางพื้นที่อาจต้องมีการประยุกต์ใช้ในหลายแนวทางร่วมกันเพื่อให้มีความเป็นไปได้ในการพัฒนาที่ยังคงมีความเปลี่ยนแปลงและดำเนินต่อไปตามยุคสมัย

3.2 แนวทางในการจัดการพื้นที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรม

3.2.1 องค์ประกอบด้านศาสนสถาน

ได้แก่ วัดโบสถ์เมือง, วัดเขตรับบัวบุญาราม, วัดจันทนาราม, วัดใหม่เมืองจันทบุรี วัดแม่พระปฏิสนธินิรมล, ศาลเจ้าที่ ตลาดล่าง, ศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ยและศาลเจ้าปึงกงม่า ซึ่งสามารถเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้ดังนี้

ก่อนที่จะทำการจัดการพื้นที่ทางศาสนสถานเหล่านี้ ควรมีการศึกษาข้อมูลและองค์ประกอบภายในพื้นที่ให้เข้าใจและครบถ้วนถึงระดับความสำคัญในด้านต่างๆเสียก่อน อาคารที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมหรืออาคารที่มีความสำคัญที่ระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ควร

ได้รับการรักษาให้คงสภาพ (Preservation) การดูแลรักษา (Maintenance) และจัดการสภาพอาคารให้คงอยู่ในสภาพที่มั่นคง สมบูรณ์และเรียบร้อยอยู่เสมอ ด้วยการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ

ในส่วนที่ต้องได้รับการบูรณะ (Restoration) ซ่อมแซมปรับปรุง การเลือกใช้วัสดุควรอาศัยต้นทุนเดิมที่มีอยู่ในบริเวณเป็นสำคัญ เช่นการสร้างอาคารใหม่ ก็อาจนำไม้เดิมจากการรื้ออาคารที่มีสภาพทรุดโทรมมาใช้ในการซ่อมแซมมาใช้ อาทิเช่น อาคารสำนักงาน, หอฉัน, ภูมิสงฆ์ เป็นต้น หรือแม้กระทั่งวัสดุอื่นๆเองก็สมควรคำนึงถึงความกลมกลืน ในการปรับปรุงนั้นต้องคิดวางแผนเป็นอย่างดี จึงจะทำให้ประกอบกันเป็นอาคารเดียวกันได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกัน อาคารที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมหรืออาคารที่มีความสำคัญที่ระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นการซ่อมแซมควรซ่อมแซมให้กลมกลืนแต่ก็ควรทำให้สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่ได้ปรับปรุงใหม่เพื่อรักษาคุณค่าทั้งในด้านจิตใจและในแง่ของคุณค่าด้านการศึกษา

ส่วนของอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแหล่งโบราณสถานนั้นควรได้รับการดูแลรักษาโบราณสถานตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรกำหนด โดยการบริหารจัดการพื้นที่นั้นท้องถิ่นควรดำเนินการเอง โดยการให้การ ศึกษา หรือประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับประชาชน โดยคำนึงถึงความสามารถให้เกิดรายได้เพื่อเลี้ยงตัวเองโดยไม่ละเลยเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์

3.2.2 องค์ประกอบด้านอาคารที่พักอาศัยและสิ่งปลูกสร้าง

ได้แก่กลุ่มอาคารที่พักอาศัยภายในย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร โดยเฉพาะอาคารที่บ่งบอกถึงความเป็นย่านการค้าเก่า ตามเกณฑ์ที่ได้ทำการสำรวจมานั้นในเบื้องต้นเจ้าของอาคารรวมไปถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในภาคส่วนต่างๆควรทำการสำรวจจัดทำผังบริเวณของชุมชน และขอความร่วมมือในการสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์วงศ์ตระกูลและบ้านเรือนที่เป็นที่อาศัยอยู่เสียก่อนโดยอาจสืบค้นจากข้อมูลภาพถ่ายและความทรงจำจากการสอบถามผู้มีความรู้ในชุมชน ซึ่งในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมกลุ่มอาคารเหล่านี้จำเป็นต้องใช้วิธีการที่มีความหลากหลาย เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของระดับการจัดการซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบในการจัดการได้ดังนี้

การดูแลรักษา (Maintenance) ในเบื้องต้นอาคารทุกหลังในชุมชนควรได้รับการดูแลจัดการให้คงอยู่ในสภาพที่มั่นคง สมบูรณ์และเรียบร้อยอยู่เสมอ ด้วยการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ โดยเริ่มจากผู้อยู่อาศัยหรือเจ้าของอาคารเนื่องจากเป็นขั้นตอนที่สามารถทำได้ง่ายและสามารถดำเนินการได้เองและไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนัก

การบูรณะและการปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม (Restoration-Reconstruction) การซ่อมแซมปรับปรุงนั้นการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างนั้นเป็นส่วนสำคัญควรมี

การซ่อมแซมให้มีความกลมกลืนกับของเดิม แต่ก็ยังคงให้สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่มีอยู่เดิมได้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาถึงความแท้ดั้งเดิมนอกจากนี้แล้วในส่วนอาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่พังทลายหรือสูญหายไปแล้วนั้น หากเห็นว่ามีคุณค่าเพียงพอต่อชุมชนหรือเจ้าของพื้นที่เองก็อาจทำการปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม โดยใช้จากหลักฐานภาพถ่าย ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งานให้มีความร่วมสมัยเพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยในปัจจุบัน

การปรับประโยชน์ใช้สอย (Adaptation) เพื่อเป็นการทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมแต่ซบเซาลงไปแล้ว กลับมามีชีวิตชีวาได้อีกครั้ง โดยเฉพาะอาคารที่ถูกปล่อยทิ้งร้างหรือไม่ได้ดำเนินการใดๆแล้ว อาจทำการปรับเปลี่ยนกิจกรรมใหม่เข้าไปในอาคารเหล่านั้นเพื่อรักษาไว้ซึ่งบรรยากาศโดยรวมให้ยังคงอยู่ต่อไปได้ แต่ควรมีการวางแผนในเรื่องของกิจกรรมที่จะเข้ามาแทนที่ความเหมาะสมรูปแบบของอาคารและชุมชนเดิมสามารถยอมรับได้โดยไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ประกอบกับมีความเป็นไปได้ที่จะใช้อาคารเก่าบางหลังในพื้นที่ย่านเมืองเก่า จันทบุรี จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อจัดแสดงสิ่งของ และให้ข้อมูลเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้คนในอดีตโดยการสนับสนุนของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

3.2.3 องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในชุมชน

รักษาความสะอาดของแม่น้ำจันทบุรีให้มีคุณภาพน้ำที่ดี เริ่มจากการสร้างจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดจากภายในชุมชน สร้างความเข้าใจร่วมกันถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งน้ำและวิธีการรักษาและการป้องกันน้ำเน่าเสียการติดตั้งระบบบำบัดน้ำเสีย ถังดักไขมันในครัวเรือนก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำเป็นต้น รวมไปถึงระบบในการกำจัดขยะภายในชุมชนด้วยเช่นการคัดแยกขยะ การเข้ามาเก็บขยะของเทศบาลที่เป็นเวลา โดยชาวบ้านอาจเก็บไว้ที่บ้านตนเองก่อนเมื่อถึงเวลาค่อยนำมาทิ้งให้รถเก็บไปเพื่อลดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของถังขยะหน้าบ้านและการส่งกลิ่นเหม็นในพื้นที่ชุมชนเป็นต้น

ที่ว่างสาธารณะและอาคารบริการสาธารณะเช่นห้องน้ำ และพื้นที่ว่างริมน้ำควรได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สามารถเข้าไปใช้งานได้โดยอาจทำการปรับเปลี่ยนการใช้งาน เช่นจากเดิมที่เคยเป็นท่าเรือปัจจุบันไม่ได้ใช้งานแล้วก็ปรับเปลี่ยนให้เป็นที่พักผ่อน จัดงานประเพณีเทศกาลหรือใช้เป็นที่พักปะสังสรรค์ของคนในชุมชน

ปรับปรุงและเสริมความแข็งแรงของพนังกั้นน้ำเดิมเพื่อแก้ปัญหาหน้ากักเซาะโดยอาศัยความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะวิศวกรในเรื่องของโครงสร้างและภูมิสถาปนิกในการ

จัดรูปแบบทางเลือกรูปแบบของเขื่อนที่มีความเป็นไปได้ของวัสดุก่อสร้างที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม งบประมาณ ความสวยงาม และเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยรอบ และควรระวังในเรื่องของการบังคับกฎหมายของแม่น้ำและมุมมองของชุมชนที่จะมองออกสู่น้ำและความรู้สึกเปิดโล่งของแม่น้ำอย่างที่จะเป็นซึ่งในบางส่วนก็อาจต้องยอมให้น้ำท่วมตามฤดูกาลเป็นต้น ในการขุดลอกแม่น้ำและการตอกเสาเข็มเพื่อเสริมความแข็งแรงของอาคารก็ยังคงต้องระวังในเรื่องของการพังทลายของตลิ่งทั้งในบริเวณที่ขุดลอกหรือบริเวณข้างเคียงที่จะส่งผลกระทบถึงการพังทลายของบ้านเรือนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

ส่วนระบบโครงข่ายการสัญจรหลักและรองภายในพื้นที่ชุมชน คือ ถนนสุขาภิบาล ตรอกซอยทางเดินและบริเวณท่าเรือเก่า ควรรักษาความสะอาดความเป็นระเบียบในการจอดหรือจัดพื้นที่จอดรถเพิ่มเติมเพื่อลดจำนวนรถที่จอดกีดขวางในชุมชน รณรงค์เพื่อสร้างความปลอดภัยจากยานพาหนะและการส่งเสริมบรรยากาศในการเดินเท้าอีกทั้งยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนอีกด้วย จึงอาจรณรงค์ให้ลดการขับจักรยานพาหนะขนาดใหญ่ในชุมชน และเปลี่ยนมาใช้ในการเดินหรือจักรยานแทนนอกจากนี้แล้วป้ายและอุปกรณ์ประกอบถนน (Street Furniture) ควรจัดทำให้มีความเพียงพอ กลมกลืน เหมาะสมกับวิถีชีวิตผู้คนและสภาพแวดล้อมและบำรุงรักษาซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพใช้การได้เสมอ เช่นป้ายบอกทางต้องกำหนดการใช้งานของป้ายและตำแหน่งที่ติดตั้งป้าย เช่นป้ายบอกทาง ป้ายชื่อสถานที่ ป้ายเล่าเรื่อง ป้ายแผนที่ชุมชน ป้ายระเบียบกฎเกณฑ์หรือข้อแนะนำ เสาไฟส่องสว่างและม้านั่งริมถนนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นต้น

3.2.4 องค์ประกอบด้านการประกอบด้านอาชีพที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์จากชุมชน

อาชีพเก่าแก่ อาหารพื้นถิ่น ขนมโบราณ ลวดลายลวดลายของลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์สิ่งต่างๆเหล่านี้ควรทำการศึกษาและนำผลการศึกษาและความรู้ในชุมชนมาพัฒนาขึ้นเป็นสินค้า โดยมีการศึกษาวิจัยเฉพาะทาง แล้วนำผลพัฒนาไปสู่การดำเนินการอื่นๆ พร้อมทั้งพิจารณาว่าผลดังกล่าวนำไปสู่การใช้สอยจริงได้หรือไม่ และพัฒนารูปแบบการนำเสนอเหล่านี้ไปปรับใช้ป็นสื่อประชาสัมพันธ์ สร้างกิจกรรม แก้ไขลักษณะกายภาพ รูปแบบสถาปัตยกรรม ชื่อสถานที่ แผนที่ท่องเที่ยว และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ใหม่ๆ

หากพิจารณาถึงทรัพยากรด้านการประกอบด้านอาชีพที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์จากชุมชนที่ชุมชนมีอยู่ สามารถจัดการได้ตามแนวทางดังนี้

3.2.4.1 อาหาร ได้แก่ ร้านก๋วยจั๊บน้ำหนุ่ม ก๋วยเตี๋ยวทะเลเจี๊ยะ ข้าวแกงป้าตัว ข้าวแกงป้าแจ้ว รีมน์น้ำตามสั่งป้าบุญเพิ่ม ข้าวมันส้มตำป้าภา ห่อหมกจิงเฮงหลี ก๋วยเตี๋ยวผัดน้ำกุ้งเสียงสวรรค์ ส้มตำริมน์น้ำ ลูกชิ้น-บาร์บีคิว รีมน์น้ำ เป็นต้น โดยทำการพัฒนาให้พื้นที่ชุมชนริมน์น้ำ

เป็นแหล่งหรือศูนย์กลางจำหน่ายอาหาร โดยมีแนวทางดังนี้ คือปรับปรุงและพัฒนาอาหารให้มีความหลากหลายในชนิดของอาหาร โดยอาจนำอาหารจากชุมชนข้างเคียงที่ร่อยมาขายด้วย ปรับปรุงการนำเสนออาหารเพื่อให้ดูน่ากิน โดยคำนึงถึงเรื่องความสะดวก ภาชนะบรรจุ การแต่งกายของผู้ขาย การจัดวางและสภาพแวดล้อมบริเวณที่ขาย หรือพื้นที่อาหารชุมชนที่เคยมีขึ้นมาใหม่

3.2.4.2 ของฝากและของที่ระลึกได้แก่ ร้านขนมโบราณต่างๆเช่น ร้านขนมแม่ตาล ร้านเฮียหนม ร้านไอศกรีมตราจระวัด ร้านขนมเทียนแก้วลุงจุ่น ขนมดอกจอกป้าเป้า หวานเย็นจังกวางอัน ขนมแม่กิมเซีย กุ้ยซ่าริมน้ำ ข้าวตังพีจิม บี๋จ่างเสียงสวรรค์ ร้านเครื่องดื่ม กาแฟลุงหวน และร้านกาแฟโบราณตรงลานสการ์เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีร้านขายของที่ระลึกได้แก่ ร้านขายเสื้อช้างกล้า ร้านขายโคลมลอย บ้านอัญมณี บ้านร้อยสิบเก้า โดยในส่วนของขนมต่างๆอาจจัดทำขึ้นให้มีความสอดคล้องกับสินค้าท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อาจมีการคิดแปลงพัฒนารูปแบบของสินค้าที่มีอยู่ ยกตัวอย่างเช่น รูปแบบของบรรจุภัณฑ์ที่มีความสวยงามมีความเป็นเอกลักษณ์โดยอาจสามารถเก็บไว้เป็นของที่ระลึกได้ หรืออาจปรับให้มีขนาดเล็กลงและมีราคาที่เหมาะสมเป็นต้น

ทั้งอาหารและของที่ระลึกนั้นต้องมีการมองหาแหล่งเงินทุนสนับสนุน ซึ่งนอกจากงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐแล้ว ยังต้องมองหาแหล่งเงินทุนอื่น เช่น กองทุนของรัฐที่ให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น

3.2.4.3 ลวดลายลวดลายของลวดลายบานประตูไม้ ควรทำการศึกษาวิจัยรูปแบบลวดลายศิลปกรรมและกรรมวิธีการทำของงานช่างเหล่านี้ อาจทำการฟื้นฟูอาชีพช่างทำลายลวดเหล่านี้ให้กลับมาอีกครั้ง โดยการอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ เกี่ยวกับลวดลายศิลปกรรมต่างๆกับช่างไม้ และช่างก่อสร้างที่จะเข้ามาทำการบูรณะ-ปฏิสังขรณ์อาคารในย่านชุมชน โดยอาจมีขั้นตอนในการพัฒนาดังนี้

1. รวบรวมองค์ความรู้
2. หาคนสืบทอด ลงทุนสร้างช่างโดยหาคนมาสืบทอดซึ่งอาจไม่ใช่คนในชุมชนก็ได้
3. รัฐควรมีการสนับสนุนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะกระทรวงวัฒนธรรม
4. มีกองทุนหรือสร้างกองทุนที่สนับสนุนจากรัฐที่เน้นเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาซึ่งส่งผลประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ควรมีการศึกษาให้ชัดเจนในเรื่องภูมิปัญญา
6. ควรมีการศึกษาทุกด้านไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบ ผลผลิต หน่วยงานภาครัฐ อาจเข้ามาช่วยเหลือในการลดต้นทุนวัตถุดิบ ซึ่งรัฐอาจต้องยอมเสียเปล่าก่อนในช่วงแรก เช่น ชุมชน

ออก 1 ส่วน ภาครัฐออก 3 ส่วน นอกจากอาคารในชุมชนจะได้รับการบูรณะ-ปฏิสังขรณ์อย่างถูกต้องแล้ว ยังเป็นการสืบสานงานช่างไม้ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของจันทบุรีจนสามารถสร้างอาชีพและรายได้แก่คนในชุมชนได้อย่างยั่งยืนอีกทางหนึ่ง

3.2.5 องค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เผยแพร่ให้คนรุ่นหลังศึกษาและได้ทราบถึงที่มาของบรรพบุรุษของตนรวมไปถึงเข้าใจความทรงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองที่มีอยู่ โดยอาจนำบรรจุเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนของท้องถิ่น หรือการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมของคนในชุมชนซึ่งอาจสอดแทรกเนื้อหาบางส่วนเข้าไปในกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อสร้างมูลค่าและแรงจูงใจในการรักษาสืบสานสิ่งเหล่านี้ไว้ ยกตัวอย่างเช่น การติดตั้งป้ายข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชน หรืออาคารสถานที่สำคัญต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวได้ศึกษาข้อมูล

สร้างความเข้าใจแก่คนในชุมชนเพื่อสามารถถ่ายทอดและเป็นคนบอกเล่าเรื่องราวแก่นักท่องเที่ยวได้ โดยการแจกเอกสารข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไปตามบ้านเรือนในชุมชน หรือในทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งต้องนำเสนอให้มีความเข้าใจง่าย น่าสนใจ แก่บุคคลทั่วไป ด้วยวิธีใช้การบอกเล่าเรื่องราวและภาพถ่ายในอดีตจากคนเก่าแก่ในชุมชนที่ยังมีชีวิตอยู่โดยอาจจัดผ่านงานประเพณีย้อนยุคที่จัดขึ้นร่วมกันของคนในชุมชนทุกปีเป็นต้น

3.2.6 องค์ประกอบด้านความสัมพันธ์ใกล้ชิดของคนในชุมชน

ในส่วนนี้อาจต้องใช้การจัดการด้วยวิธีอ้อม ซึ่งในที่นี้อาจใช้วิธีจัดให้มีพื้นที่เพื่อพบปะสังสรรค์ของคนในชุมชนเพื่อเป็นการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์คนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นมากขึ้น เช่นการจัดให้มีพื้นที่สวนขนาดเล็ก (Pocket Park) แทรกตัวอยู่ตามพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชนโดยเฉพาะบริเวณท่าเรือเก่า หรือการส่งเสริมให้มีการออกมาใช้งานพื้นที่หน้าบ้านมากขึ้น โดยอาจต้อง อำนวยความสะดวกเรื่องความปลอดภัยด้วยการรณรงค์ให้หันมาให้ความสำคัญในการสัญจรทางเท้าหรือจักรยานแทนรถจักรยานยนต์ หรือการลดปริมาณการสัญจรด้วยรถขนาดใหญ่ ด้วยการกำหนดช่วงเวลาเข้าออกชุมชนซึ่งต้องสร้างข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อกำหนดมาตรการในการควบคุม แต่ทั้งนี้ก็ต้องจัดให้มีพื้นที่จอดรถเพิ่มเติมในบริเวณใกล้เคียงเพื่อรองรับเอาไว้ด้วย

3.2.7 องค์ประกอบด้านประเพณีและคตินิยม

ได้แก่การหล่อเทียนพรรษาที่วัดโบสถ์ การถือศีลกินเจและการประกอบพิธีบูชาดาวนพเคราะห์ที่วัดเขตร้านบุญญารามการแห่เจ้าและการทิ้งกระจาดของ 4 ศาล เจ้า การบูชาบรรพบุรุษ (เซ่งเม้ง) ควรสืบสานงานประเพณีเหล่านี้ให้มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันไปยังคนรุ่นใหม่

โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนโดยอาจมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมในบางขั้นตอนหรือวิธีการบางอย่างให้เข้ากับยุคสมัยหรืออาจใส่ความสนุกสนานเข้าไปแต่ยังคงไว้ซึ่งขั้นตอนหัวใจหลัก ทั้งนี้ เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ให้หันมาให้ความสนใจและเข้ามาเรียนรู้ เป็นต้น

4 มาตรการควบคุมและการสร้างแรงจูงใจ

การกำหนดมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ ผลที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลจะได้ถูกนำมา กำหนดมาตรการ เพื่อใช้ตอบสนองวัตถุประสงค์และบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด มาตรการมี 2 รูปแบบมาตรการเชิงจูงใจ Enabling Measure และมาตรการเชิงควบคุม Controlling Measure ซึ่งมี ดังนี้

4.1 มาตรการแรงจูงใจ (Enabling Measure)

- 4.1.1 การยกเว้นภาษีบางประเภทให้กับอาคารอนุรักษ์ รวมถึงวัสดุท้องถิ่น
- 4.1.2 การอำนวยความสะดวกในการขออนุญาตปรับปรุงอาคารเก่า
- 4.1.3 การสร้างประโยชน์พิเศษให้กับอาคารเก่าหรืออาคารใหม่ที่ได้ดำเนินการตาม คู่มือการ ออกแบบ เช่น การเพิ่มสัดส่วนพื้นที่อาคารต่อที่ดิน (FAR or BCR)
- 4.1.4 การมอบรางวัลเผยแพร่สู่สาธารณะ ให้กับอาคารที่อนุรักษ์ได้ดี
- 4.1.5 การจัดทำกิจกรรมสร้างการรับรู้สาธารณะ (Public Awareness) เพื่อเผยแพร่ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญในพื้นที่
- 4.1.6 การออกเงินสนับสนุน (Matching Fund) ร่วมกับเจ้าของบ้านในการปรับปรุง อาคาร

4.2 มาตรการเชิงควบคุม (Controlling Measure)

โดยส่วนมาก อาจเป็นพื้นที่ๆมีความสำคัญรองลงมาจากพื้นที่องค์ประกอบหลักที่มีความสำคัญมากเช่น โบราณสถาน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมักจะทำให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ๆมีความสำคัญมากนั้นได้ และอาจเป็นส่วนที่สร้างหรือเพิ่มคุณค่าให้กับพื้นที่นั้นให้มากขึ้น หรืออาจ บันทอนคุณค่านั้นลงก็ได้ ซึ่งต้องมีการวางแผนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่บริเวณนี้ เช่น

- 4.2.1 การควบคุมความสูงอาคาร เป็นการควบคุมระยะความสูงของชั้น หรือของ อาคารสิ่งก่อสร้างที่จะเกิดขึ้นใหม่ในบริเวณพื้นที่นั้นๆ อาจเป็นเพื่อไม่ให้บังทัศนียภาพโดยรวม ของพื้นที่ หรือสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่า เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบทางสายตา หรือผลกระทบในกรณี อื่นๆที่อาจสร้างความเสียหายหรือเสียคุณค่าให้แก่บริเวณพื้นที่นั้นๆได้ เป็นต้น

4.2.2 การควบคุมระยะถอยร่นอาคารและสิ่งก่อสร้าง เป็นการควบคุมเพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในบริเวณพื้นที่ทำการอนุรักษ์ โดยการกำหนดระยะห่างหรือระยะถอยร่นต่างๆ จากสถานที่สำคัญๆ ให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์นั้นๆ อาจเป็นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบกับสถานที่ หรือโครงสร้าง ความปลอดภัย หรือเรื่องของมุมมองที่อาจเกิดความเสียหายต่อพื้นที่ได้

4.2.3 การควบคุมรูปแบบสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรม อาจเป็นการควบคุมโดยการเสนอแนวทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมใหม่ให้มีความสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมเดิมเพื่อความกลมกลืนของพื้นที่ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือกำหนดให้มีรูปแบบเฉพาะบางส่วนให้มีความคล้ายคลึงกับของเก่าเช่น สี วัสดุ และลวดลาย เป็นต้น

4.2.4 การควบคุมกิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่ คือการควบคุมประเภทของกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นรอบๆ หรือภายในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ๆจัดให้อยู่ในขอบเขตของการอนุรักษ์นั้น เพื่อไม่ให้สร้างปัญหาและรบกวนพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากบางกิจกรรมอาจไม่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่นั้นๆ

ซึ่งมาตรการเหล่านี้จะถูกนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในแต่ละลักษณะของพื้นที่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และที่สำคัญนั้นต้องผ่านการเป็นที่ยอมรับของชุมชนเป็นหลักเพื่อให้การพัฒนามีความยืดหยุ่นและสามารถเกิดขึ้นได้จริง โดยเฉพาะมาตรการเชิงควบคุมนั้นหน่วยงานของภาครัฐและองค์กรชุมชน ต้องมีการสร้างความเข้าใจร่วมกันสามารถเป็นที่ยอมรับร่วมกันได้ของคนในชุมชน เพื่อให้การควบคุมเกิดประสิทธิผลมากที่สุดในการปฏิบัติการ

5 บทบาทของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะประสบความสำเร็จได้ต้องเริ่มมาจากชุมชน แต่ต้องประสานความร่วมมือไปยังหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องซึ่งในที่นี้แบ่งออกเป็นสองระดับคือ ระดับท้องถิ่นและระดับชาติซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 หน่วยงานส่วนท้องถิ่น (ระดับปฏิบัติการและระดับยุทธศาสตร์)

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นโครงการที่กระทำต่อพื้นที่ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่นั้นๆ โดยตรงซึ่งมีดังต่อไปนี้

5.1.1 กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจต่อมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ในที่นี้ได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการชุมชนริมน้ำจันทบูร ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของตน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมใน

การจัดสรรทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างเป็นธรรม อีกทั้งการรวมกลุ่มเกิดจากการอาสาจึงทำให้งานมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น

5.1.2 สถานศึกษาและวัดที่อยู่ในท้องถิ่น เนื่องจากโรงเรียนและวัดจะเป็นศูนย์รวมผู้รู้ของท้องถิ่นและรวมไปถึงมีศักยภาพในแง่ของการระดมสรรพกำลังเพื่อให้โครงการทางวัฒนธรรมต่างๆสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมาย

5.1.3 หน่วยงานภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) และอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ว่าราชการจังหวัด ได้แก่ เทศบาลเมืองจันทบุรี องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี สำนักงานที่ดินจังหวัดจันทบุรี สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดจันทบุรี สำนักงานพาณิชย์จังหวัดจันทบุรี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

5.2 หน่วยงานส่วนกลางระดับชาติ (ระดับนโยบาย)

หน่วยงานกลางระดับชาติได้แก่ กรม กระทรวงและหน่วยงานเทียบเท่า เป็นหน่วยงานที่เป็นองค์ประกอบในการกำหนดกรอบและทิศทางของประเทศไทยในอนาคต หน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องราวทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมเช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและกรมศิลปากร ซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารของกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา และการเคหะแห่งชาติ เป็นต้น

นอกเหนือไปจากหน่วยงานทางราชการแล้วยังมีหน่วยงานที่ไม่ได้เป็นข้าราชการอีกเป็นจำนวนมากที่พร้อมจะสนับสนุนการจัดโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และวัฒนธรรมในแขนงต่างๆ ทั้งในการสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ และการให้คำปรึกษา เช่น สถาบันอาศรมศิลป์ สถาบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย มูลนิธิใบไม้สีเขียว มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม มูลนิธิฟอร์ด เป็นต้น

ตารางที่ 5 แสดงบทบาทของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

ภารกิจ	กิจกรรม	มรดกทางวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น	มรดกทางวัฒนธรรมระดับชาติ
การบำรุงรักษาขั้นพื้นฐาน (รัฐสนับสนุน กำกับดูแล)	- การรักษาความสะอาด - การปกป้องคุ้มครอง,	ท้องถิ่น	ท้องถิ่น

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ให้คำแนะนำ)	รักษาความปลอดภัย		
การให้บริการในพื้นที่ มรดกทางวัฒนธรรม	- การให้บริการด้านข้อมูล, ข่าวสาร - การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ - การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ - การจัดกิจกรรมด้านการศึกษาอื่นๆ	ท้องถิ่น	ท้องถิ่น
การดูแลรักษา โบราณสถานตาม หลักเกณฑ์ วิธีการและ เงื่อนไขที่กรมศิลปากร กำหนด	- การซ่อมแซมเบื้องต้น - การค้าขาย โบราณสถาน - การสงวนรักษา - การเสริมความมั่นคงแข็งแรง - การบูรณะ - การปฏิสังขรณ์ - การประกอบคืน (อนัสติโลซิส) - การประยุกต์การใช้สอย	ท้องถิ่น	กรมศิลปากร
หน่วยงานท้องถิ่นได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด, องค์การบริหารส่วนตำบล, เทศบาล ระดับชาติ เช่น กรมศิลปากร, กระทรวงวัฒนธรรม, สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ			

6 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูรสู่ความยั่งยืน

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูร ตามแนวทางและวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในท้ายที่สุด แนวทางในการจัดการจึงยึดตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาอย่างบูรณาการในสามด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบของแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยจากการเสนอแนวทางการจัดการที่ได้ยึดตามหลักการดังกล่าวข้างต้นนั้นจึงได้ข้อสรุป ถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภายใต้กรอบการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนี้

ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนริมน้ำจันทบูรนี้ยังคงความเป็นย่านการค้าดั้งเดิม คือการฟื้นฟูการค้าที่เคยรุ่งเรืองในอดีตให้กลับมีชีวิตชีวาโดยการปรับประโยชน์ใช้สอย ใช้วิถีชีวิตนำการค้า ไม่ใช่การค้านำวิถีชีวิต ซึ่งหมายความว่าในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็น การท่องเที่ยวหรือการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเองหรือคนภายนอกที่จะเข้ามาต้องมี มาตรการในการควบคุม ในด้านการจัดการด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อรองรับด้านการท่องเที่ยว นั้น ควรที่จะเพียงพอต่อการรองรับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเองเป็นหลัก ให้เหมาะสมกับขนาดของคนใน ชุมชนที่จะจัดการได้ ด้วยการเปลี่ยนแปลงหน้าที่เดิมของอาคาร หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรม แบบดั้งเดิม เพื่อตอบสนองต่อหน้าที่ใช้สอยใหม่ แต่ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบใช้สอยใหม่ต้องคำนึงคุณค่าด้าน ต่างๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นหลักสำคัญ สำหรับกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงการใช้สอย ใหม่ควรจะเคารพต่อมรดกวัฒนธรรมเดิมหรือกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่เกิดมีความสำคัญและสร้าง มูลค่า จนสามารถมีเอกลักษณ์ที่ดึงดูดผู้ที่ต้องการศึกษาหรือนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมและสร้าง รายได้แก่ชุมชนและสามารถเลี้ยงตัวเองต่อไปได้ในที่สุด

การให้ความรู้เชิงศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์โดยการฟื้นฟูทางกายภาพของชุมชน นั้น เป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมเก่าแก่ของชุมชนเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ให้ อนุชนรุ่นหลังไปในตัว ซึ่งในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจันทบูรนี้ยังก่อให้เกิด ความภาคภูมิใจและความเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชนให้นึกถึงคุณค่าจนเกิดความหวงแหน และรักษาสสิ่งต่างๆเหล่านี้ให้มีความยาวนานและปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมเพราะ ได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงความสำคัญในความเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตนเอง

ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในท้ายที่สุดนั้นสามารถชี้วัดได้จาก วิถีชีวิตที่ มีคุณภาพของคนในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถสืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่น และ สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมร่วมสมัยได้ ภายใต้วงแวดล้อมของที่อยู่อาศัยที่มีความสะอาด สวยงาม ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคม และไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น โดยจัดการด้าน สิ่งแวดล้อมที่คำนึงถึงทั้งในแง่ของประเภท ขนาด รูปแบบ สัดส่วน สี และพื้นผิว สามารถกลมกลืน และคล้ายคลึงกับสิ่งที่มีอยู่เดิมด้วยจึงจะสามารถคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นอกจากนี้ ในการพัฒนาสภาพพื้นที่ในการรองรับกิจกรรมต่างๆต้องมีการศึกษาสภาพธรรมชาติ เช่นการ เลือกใช้พืชพรรณหรือวัสดุเลือกใช้เฉพาะที่หาง่ายในท้องถิ่น และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำ ให้ง่ายต่อการดูแลรักษาและการบริหารจัดการที่เป็นไปอย่างสมดุล พอเพียงไม่บริโภคทรัพยากร เกินความจำเป็นและสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้อย่างเป็นสุข

บทที่ 7

บทสรุป

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการจัดการและแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม พื้นที่กรณีศึกษาคือ ชุมชนริมน้ำจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 4 ประการซึ่งผลสรุปจากการวิจัยครั้งนี้ คือ การออกแบบขั้นตอนในการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระเบียบแบบแผน เพื่อใช้ในการ ศึกษารวบรวมข้อมูล สืบหาและบันทึกข้อมูล ขององค์ประกอบทางด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำจันทบุรีและเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สามารถสรุปได้ดังนี้

1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาองค์ประกอบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบุรี จนสามารถระบุคุณค่าความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ โดยสามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ดังนี้คือ

1.1 ข้อมูลแนวความคิดและทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ได้ข้อมูลแนวความคิดและทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันต่อการอนุรักษ์ชุมชนอย่างมีระเบียบวิธีตามกระบวนการวิจัยและนำผลที่ได้ไปเป็นแนวทางของการวางแผนพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆต่อไปในอนาคต

1.2 ผลวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบุรี

ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรีนั้นเป็นแบบ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชุมชนเมือง” หรือ “วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์” ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่

1.2.1 องค์ประกอบด้านรูปธรรม

ศาสนสถาน ได้แก่ วัดโบสถ์เมือง, วัดเขตรัณยานุญญาราม, วัดจันทนาราม, วัดใหม่เมืองจันทบุรี วัดแม่พระปฏิสนธิริมล, ศาลเจ้าที่ ตลาดล่าง, ศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ยและศาลเจ้าปึงกงม่า

อาคารทั่วไป ได้แก่ กลุ่มอาคารที่พักอาศัยภายในย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรี โดยเฉพาะอาคารที่บ่งบอกถึงความเป็นย่านการค้าเก่า ตามเกณฑ์ที่ได้ทำการสำรวจมาข้างต้น รวมถึงรูปแบบของการก่อสร้างอาคารแบบยกเสาตอช่อริมแม่น้ำและการหันหลังบ้านลงแม่น้ำ

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบพื้นที่ว่างภายในชุมชน โดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้แก่ แม่น้ำจันทบุรีส่วนระบบพื้นที่ว่าง คือ โครงข่ายการสัญจรหลักและรองภายในพื้นที่ชุมชน คือ ถนนสุขาภิบาล ตรอกซอยทางเดินและบริเวณท่าเรือเก่า

ผลผลิตจากชุมชน ศิลปกรรมลวดลายฉลุช่องลม อาหารพื้นถิ่น ขนมโบราณต่างๆ การประกอบอาชีพพ่อค้าแม่ค้า

1.2.2 องค์ประกอบด้านนามธรรม

ได้แก่ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน วิถีชีวิตความสัมพันธ์ใกล้ชิดของคนในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับสภาพที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ประเพณีและคติความเชื่อได้แก่การหล่อเทียนพรรษาที่วัดโบสถ์ การถือศีลกินเจ และการประกอบพิธีบูชาควานพเคราะห์ที่วัดเขตร่นาบุญญารามการแห่เจ้าและการทิ้งกระจาดของ 4 ศาล เจ้า การบูชาบรรพบุรุษ (เซ็งเม้ง)

1.3 ผลการวิเคราะห์สถานการณ์ ประเด็นปัญหาและอุปสรรค

ในการดำรงรักษาย่านชุมชนชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีนั้นมีเอกลักษณ์ในด้านการเป็นย่านชุมชนเก่าที่มีคุณค่าทั้งในด้านสถาปัตยกรรมศิลปกรรมและวิถีชีวิตในแบบดั้งเดิมที่ยังคงสืบทอดกันมาอยู่บ้างและ ปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างรวดเร็วภายใต้กรอบวิสัยทัศน์ในการพัฒนาร่วมกันของชุมชน ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนและต้องได้รับการแก้ไขคือ ปัญหาน้ำกักเซาะตลิ่ง การทรุดตัวของอาคารและความทรุดโทรมของอาคารส่วนภัยคุกคามที่ต้องมีมาตรการป้องกันในอนาคตได้แก่ การพัฒนาในส่วนของเอกชนที่ไม่สามารถควบคุมได้ ความสำคัญของพื้นที่ทางวัฒนธรรมถูกลดบทบาทลง ความชอบของย่านการค้าและการทิ้งถิ่นที่อยู่อาศัย การพัฒนาจากหน่วยงานของภาครัฐหรือท้องถิ่นอาจลดคุณค่าขององค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมลง

1.4 แนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่กรณีศึกษาอย่างยั่งยืน

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม ดำเนินตามหลักแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเสนอแนวทางในการจัดการพัฒนาอย่างบูรณาการในสามด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบของแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยมีแนวทางวิธีการอนุรักษ์และพัฒนาในขอบเขตของพื้นที่ระดับต่างๆ คือ

1. การศึกษาและการวิจัย (Study and Research)
2. การดูแลรักษา (Maintenance)
3. การรักษาให้คงสภาพ (Preservation)

4. การบูรณะ (Restoration)
5. การปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม (Reconstruction)
6. การฟื้นฟู (Rehabilitation)
7. การปรับประโยชน์ใช้สอย (Adaptation)
8. การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (Development and New Creation)

โดยเลือกใช้แนวทางการจัดการให้มีความเหมาะสมขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่ ความต้องการใช้สอยร่วมสมัยและคุณค่าด้านต่างๆของพื้นที่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูรซึ่งก็ทำให้ภาพในการกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวในเบื้องต้นสามารถตอบวัตถุประสงค์ของแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อความยั่งยืนได้ทั้งสามด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

2 ข้อบกพร่องในการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาเพื่อจัดทำรายงานเล่มนี้เป็นการศึกษาด้านภาคข้อมูลในภาพกว้าง และได้ทำการสำรวจพื้นที่สำคัญเพียงบางส่วนเนื่องด้วยเวลาในการศึกษาที่จำกัด จึงอาจทำให้เก็บข้อมูลภาคสนามได้ไม่ครบถ้วน ซึ่งในการศึกษารั้งนี้สามารถสรุปข้อบกพร่องในการศึกษาดังนี้

2.1 การเก็บข้อมูล

ข้อมูลด้านกายภาพ ได้แก่ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและภูมิปัญญาในการก่อสร้างพื้นดิน ยังไม่มีความละเอียดมากนัก รวมถึงการจัดทำแผนที่ระบุแหล่งความสำคัญทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ อาจยังไม่ครอบคลุมในทุกองค์ประกอบรวมไปถึงข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคมที่จะนำมาเป็นฐานข้อมูลในการวางแผนนั้นยังเป็นเพียงข้อมูลการสอบถามพูดคุย ซึ่งทางผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นเพื่อประกอบความเข้าใจในการศึกษาเท่านั้น

2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการเกี่ยวกับการวิเคราะห์ประเมินคุณค่าและความสำคัญขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่นั้นควรใช้บุคลากรที่มีความรู้ร่วมกันที่หลากหลายสาขาวิชาชีพ เพื่อการบูรณาการข้อมูลในทุกๆด้าน รวมถึงบุคลากรในท้องถิ่นเองควรมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลร่วมกับชุมชน

2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการดำเนินการวิจัยนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนยังมีเพียงการสอบถามข้อมูลและความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านในเพียงบางส่วนจากการสุ่มสอบถามเท่านั้น ถือว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการดำเนินงานนี้ยังไม่เพียงพอมากนัก

3 ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยขั้นต่อไป

3.1 การศึกษาทัศนคติของประชากรในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง

ควรทำการเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถาม โดยให้คนในพื้นที่ตอบแบบสอบถาม เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ถูกจำกัดเฉพาะในขอบเขตพื้นที่เท่านั้น แต่ความเห็นของประชาชนภายนอกชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงย่อมมีความสำคัญเหมือนกัน เนื่องจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงย่อมถ่ายทอดวัฒนธรรมถึงกันได้ ในการศึกษาขั้นต่อไปจึงควรมีการสอบถามความคิดเห็นของประชากรทั้งในชุมชนและนอกชุมชนนี้ด้วย

3.2 การศึกษาความต้องการและความสำคัญเร่งด่วนของชุมชน

ควรทำการศึกษาความต้องการและความสำคัญเร่งด่วนของชุมชน โดยทำการศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการและเครื่องมือวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการในการพัฒนาของคนในพื้นที่อย่างถูกต้องมากที่สุด และสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาพื้นที่ได้

3.3 การศึกษาในขั้นตอนการบูรณาการเข้าสู่แผนท้องถิ่น

ได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวางแผน และการนำไปสู่การปฏิบัติผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ แผนดังกล่าวจะประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงลึก ทั้งในส่วนของกายภาพและสังคม ที่จะได้นำมาใช้เป็นตัวกำหนดมาตรการและแนวทางที่ปฏิบัติได้จริง ตรงกับความต้องการและวิสัยทัศน์ของคนในพื้นที่และมีความสอดคล้องกับทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่

การค้นคว้าอิสระเรื่อง แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูรนี้เป็นการศึกษาในรายวิชาสุดท้ายของหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยและสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ ได้ผลตามที่คาดว่าจะได้รับ ทั้ง 4 ข้อ อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อบกพร่องดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นคือ (1) ความละเอียดของการเก็บข้อมูลทางด้านกายภาพที่ยังไม่ครอบคลุมในทุกพื้นที่ (2) การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นควรใช้บุคลากรที่มีความรู้ร่วมกันที่หลากหลายสาขาวิชาชีพ เพื่อการบูรณาการข้อมูลในทุกๆด้าน (3) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบูรยังมีเพียงบางส่วน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอแนะหัวข้อวิจัยสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาในขั้นต่อไปได้แก่ (1) การศึกษาทัศนคติของประชากรในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง (2) การศึกษาความต้องการและความสำคัญเร่งด่วนของชุมชน (3) การศึกษาในขั้นตอนการบูรณาการเข้าสู่แผนท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้การวิจัยในหัวข้อนี้ได้ผลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

กำพล เอกพันธุ์, “การสร้างแบบจำลองภูมิสารสนเทศ สำหรับการประมวล จัดลำดับความสำคัญของการอนุรักษ์ตึกแถวในย่านประวัติศาสตร์.” การค้นคว้าอิสระหลักสูตรปริญญาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

เกรียงไกร เกิดศิริ. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณร่วมวัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ: อุกาณเณย์, 2549.

เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อุกาณเณย์, 2551.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กลยุทธ์ฟื้นฟูชุมชนเมืองริมน้ำ. กรุงเทพฯ: บริษัทศูนย์ถ่ายอินเตอร์ จำกัด 2546.

ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล และสิงหนาท แสงสีหนาท. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนไทใหญ่. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเบื้องต้น.” เอกสารประกอบวิชา 2504478 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเบื้องต้น ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.(อัดสำเนา)

มหาวิทยาลัยศิลปากร. โครงการชุมชนท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในชุมชนบ้านบุและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตบางกอกน้อย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2551.

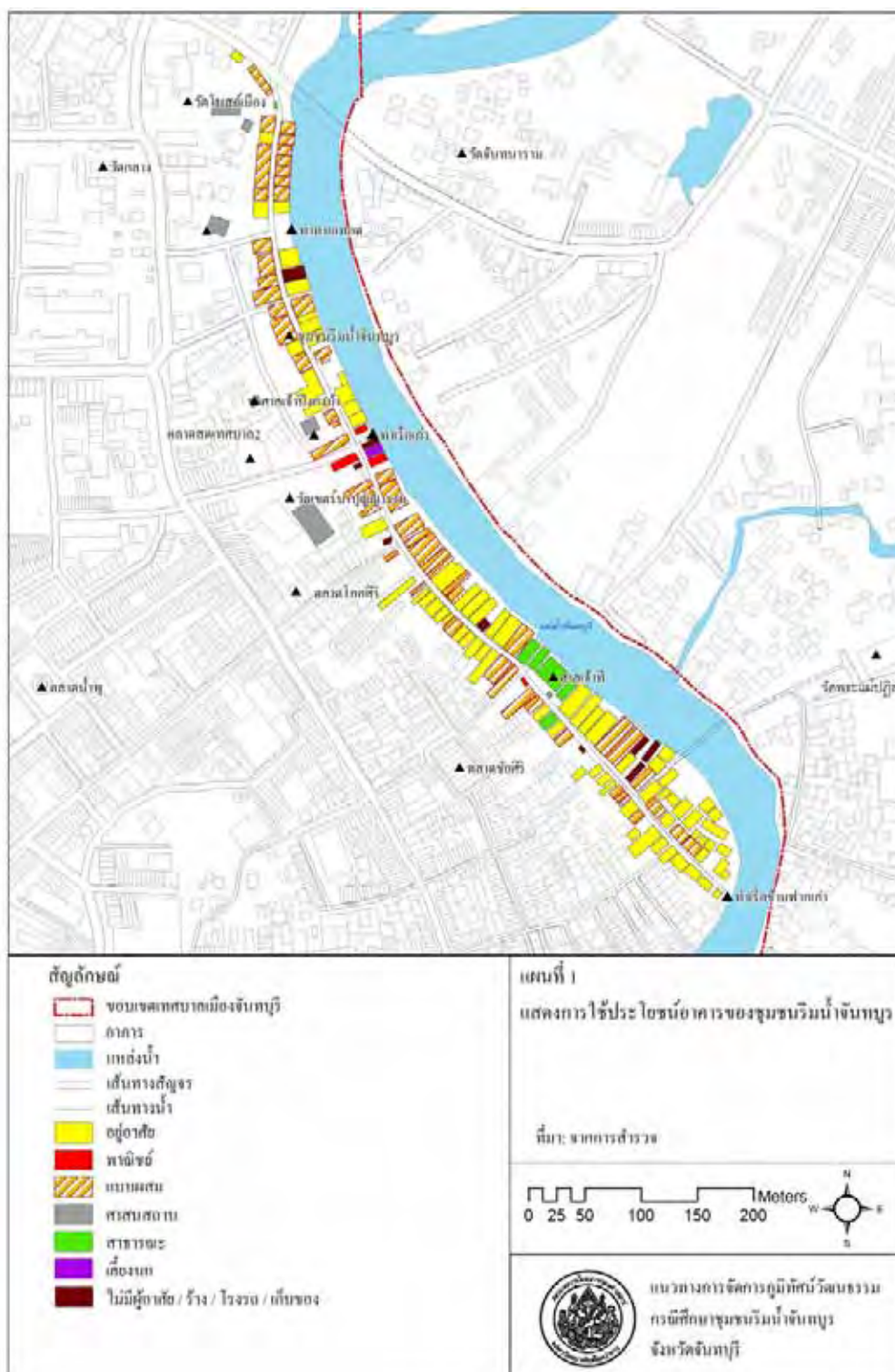
ภาษาต่างประเทศ

Lennon , Jane, and Steve, Mathews. Cultural Landscape Management. New York :
Australian Alps Liaison Committee, 1996.

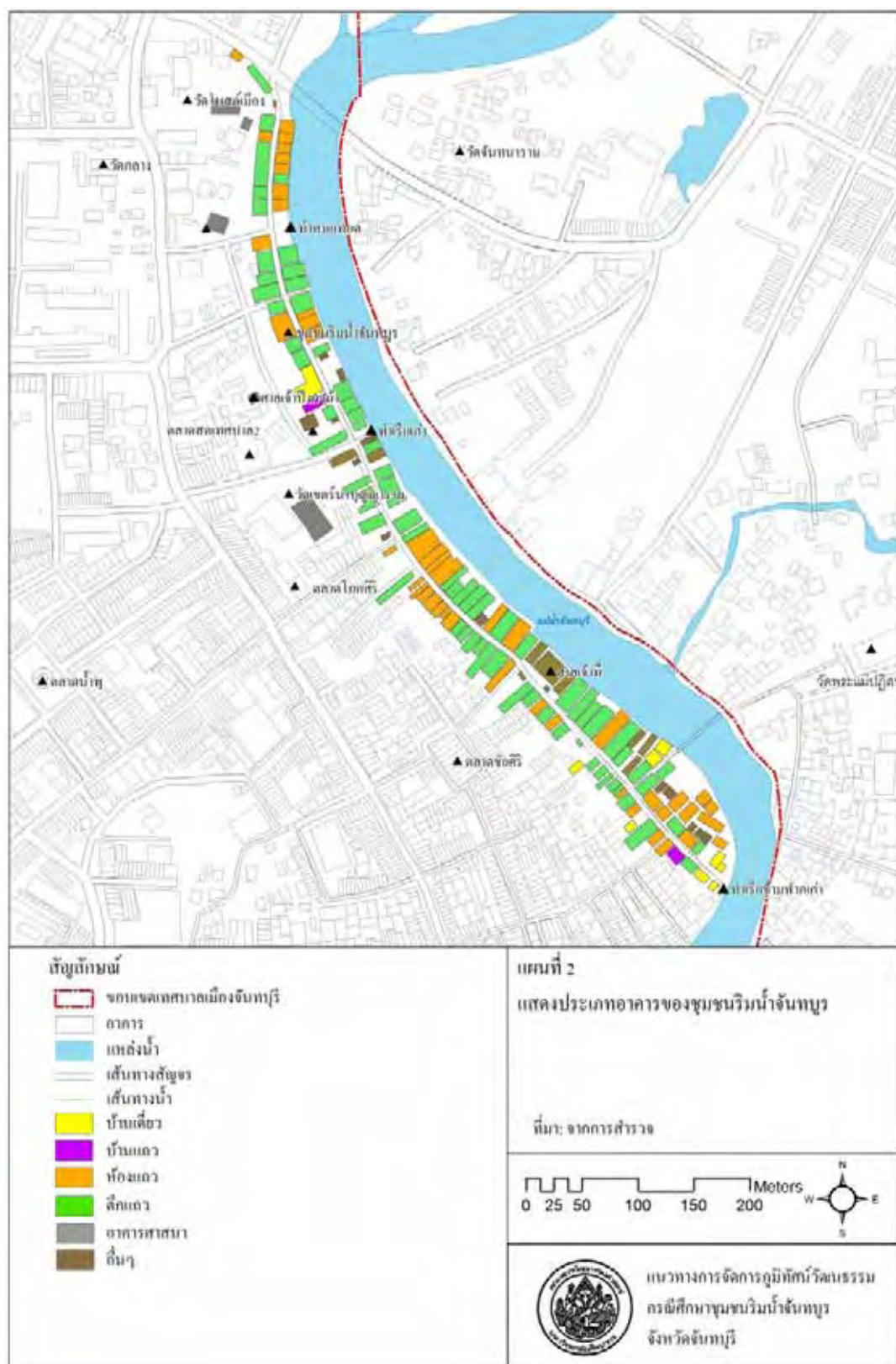
ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

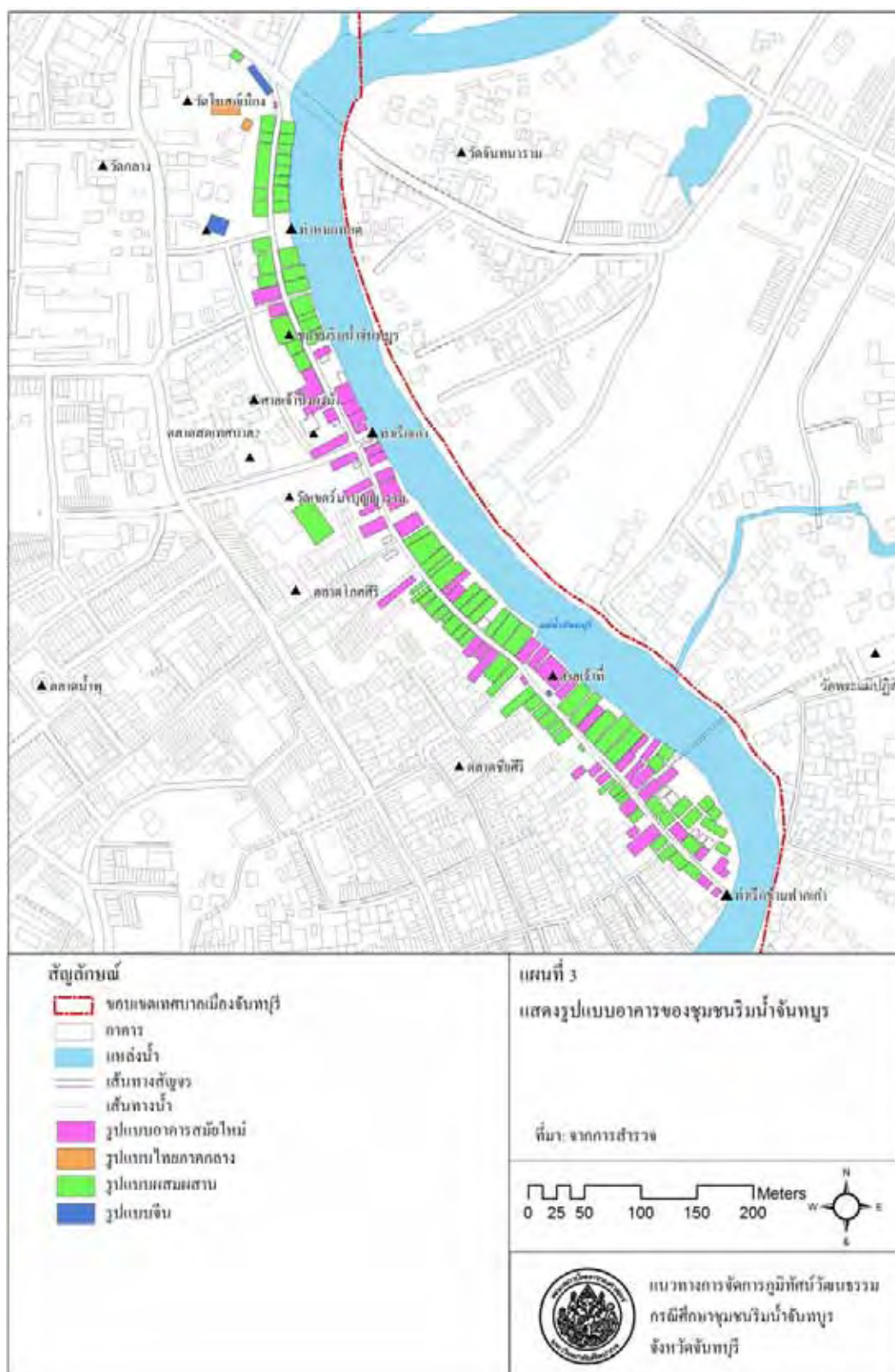
แผนที่การสำรวจทางสถาปัตยกรรมอาคารในย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรี

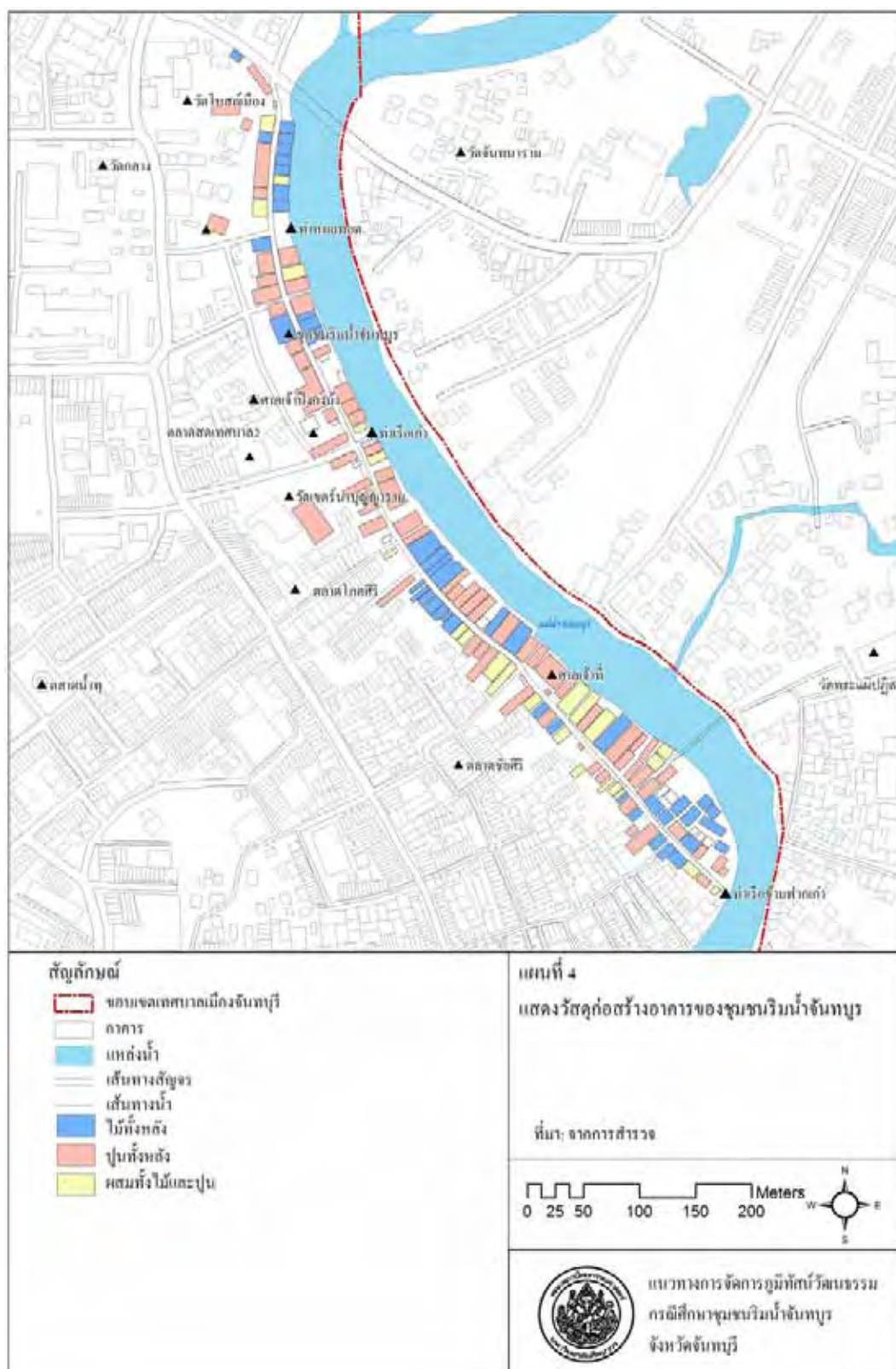
แผนที่ 10 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี

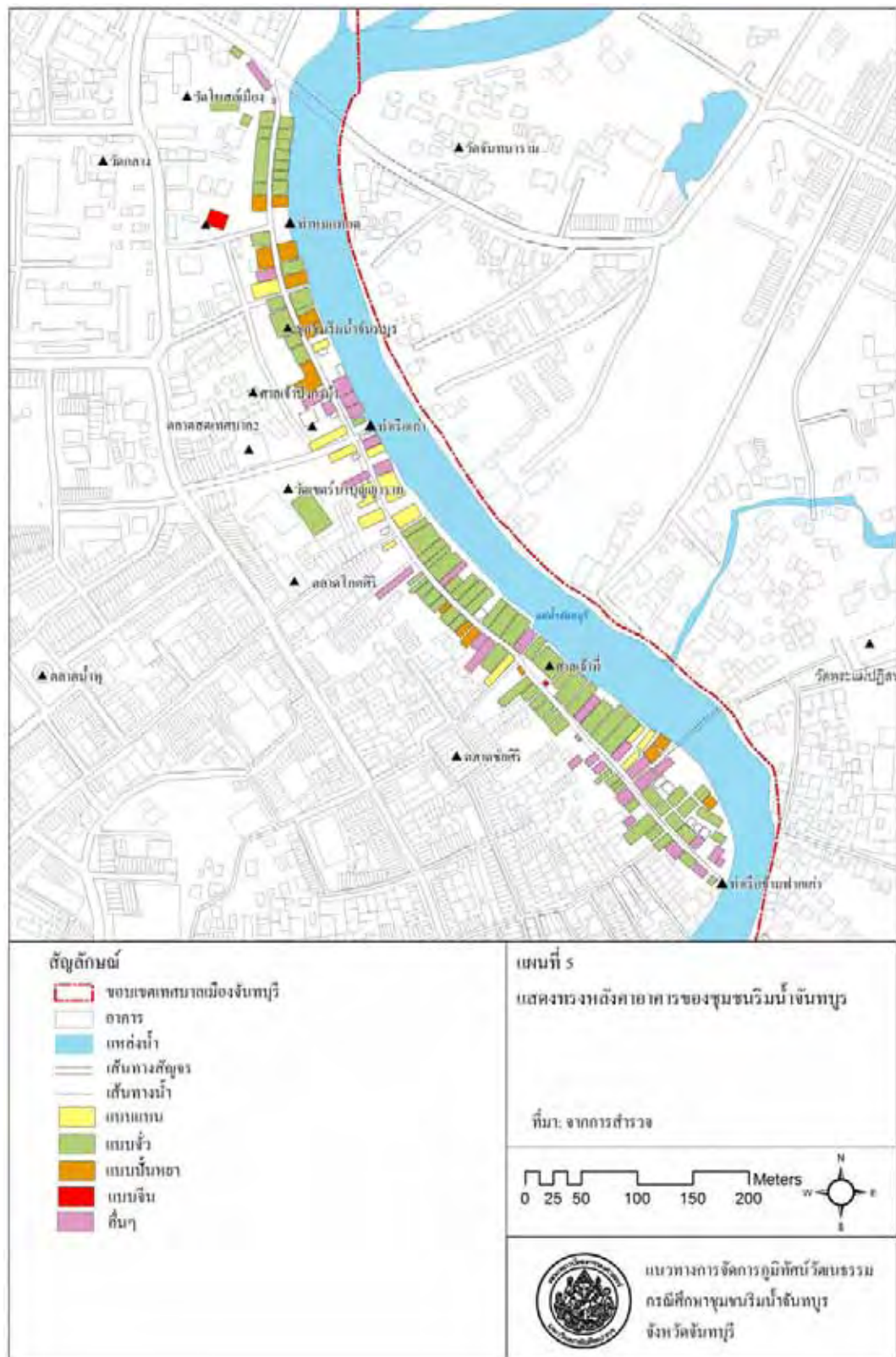
แผนที่ 11 แสดงประเภทอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี

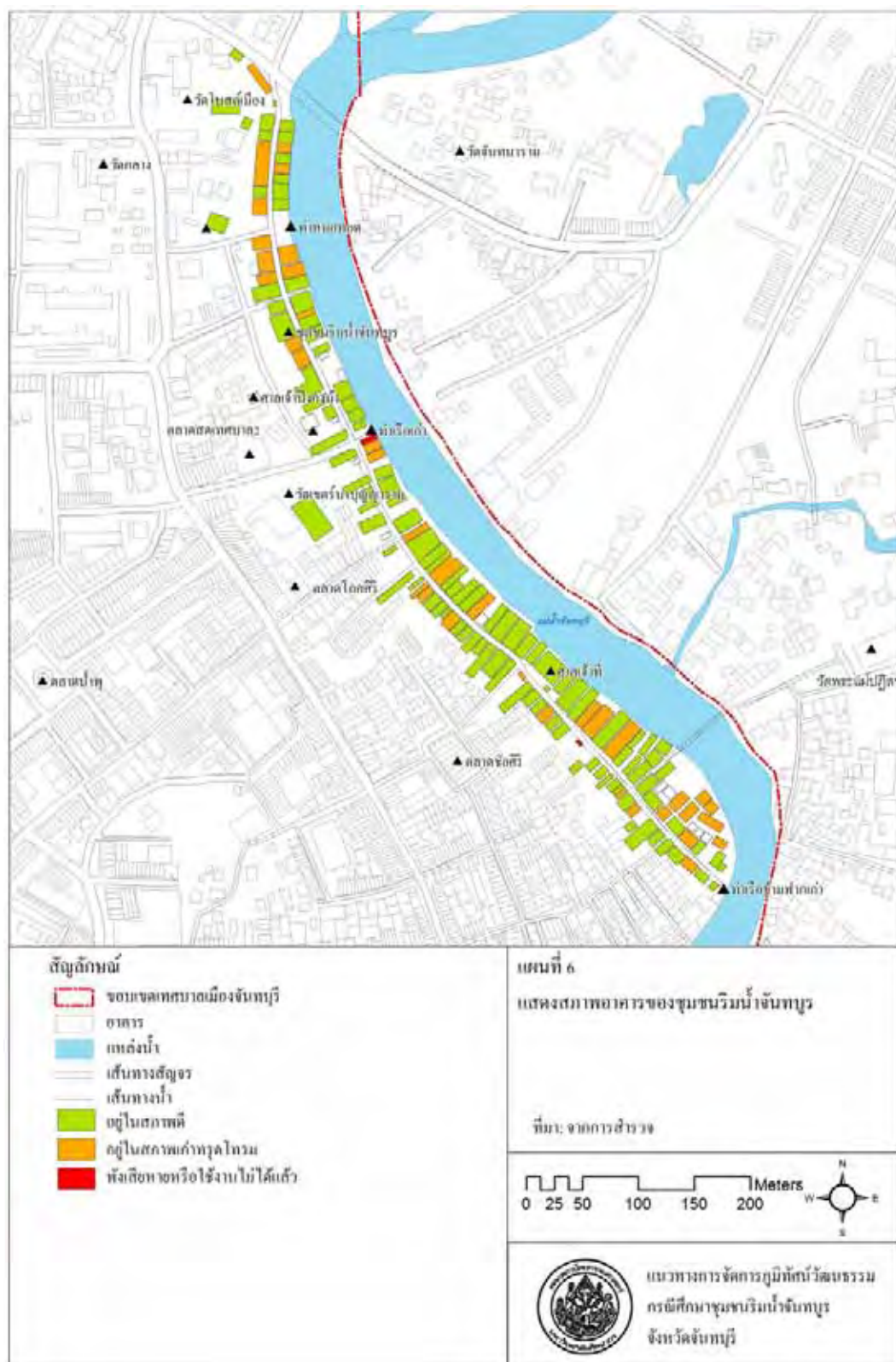
แผนที่ 12 แสดงรูปแบบอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบูร

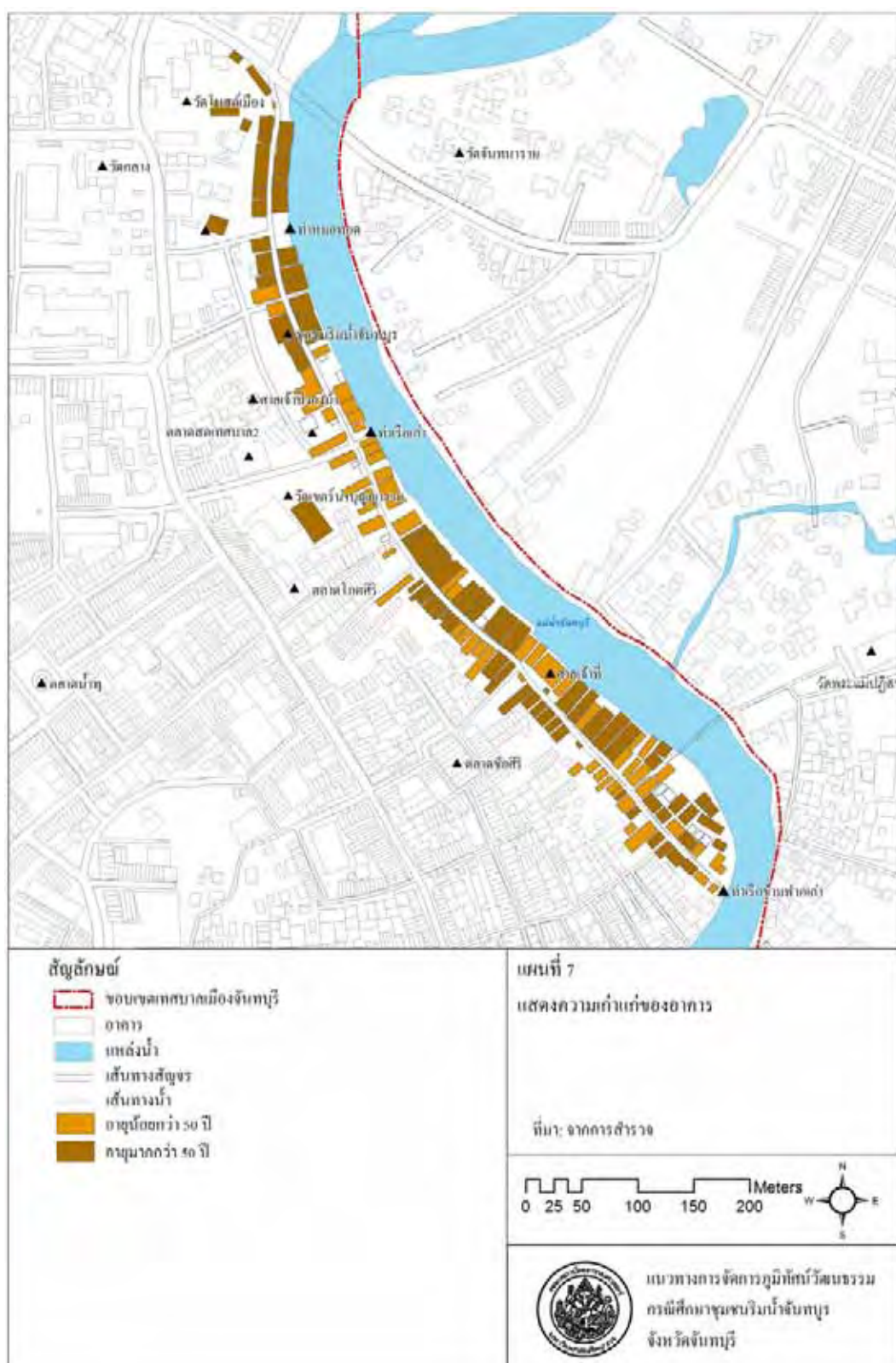
แผนที่ 13 แสดงวัสดุก่อสร้างอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบูร

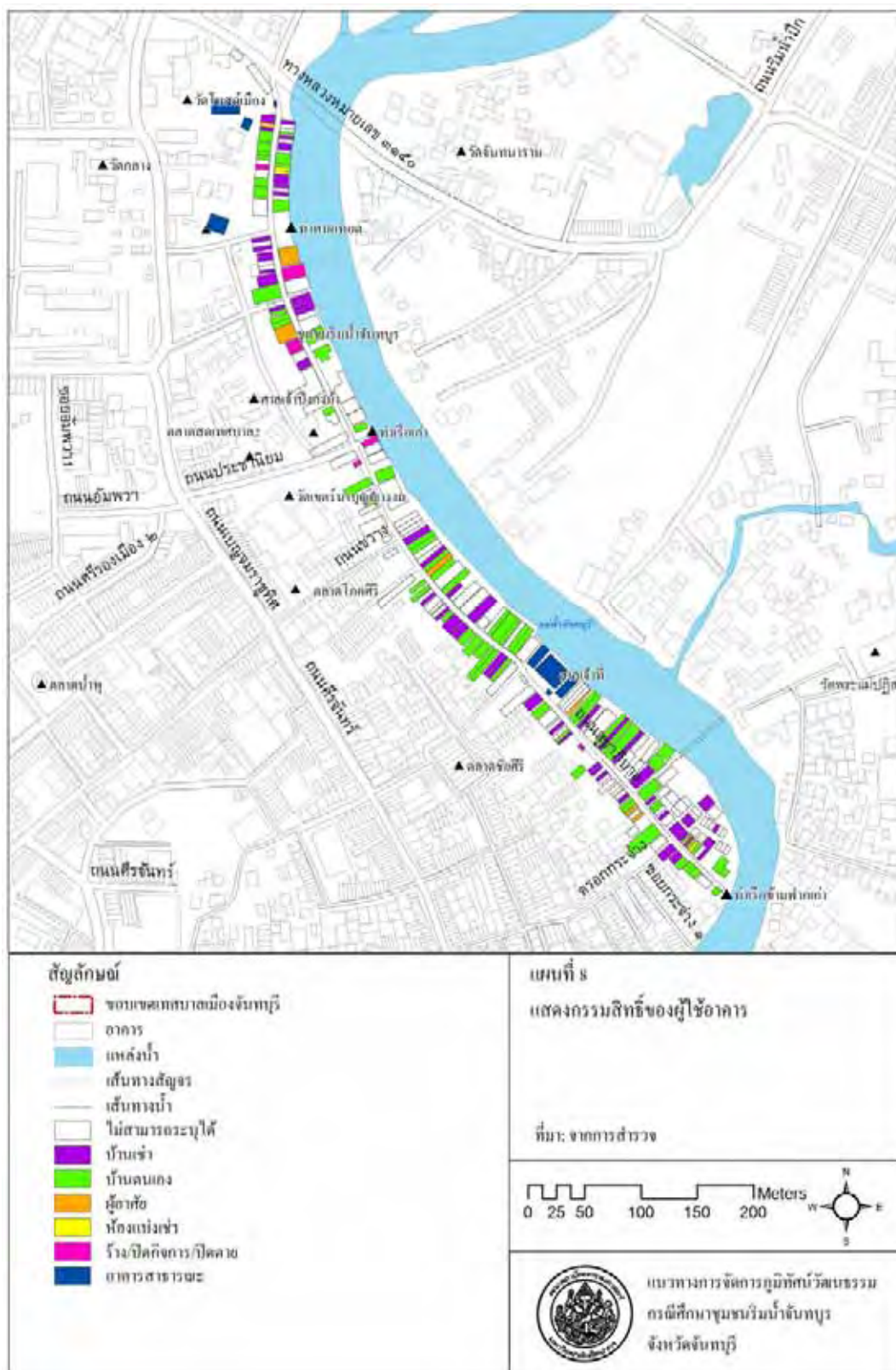
แผนที่ 14 แสดงรูปทรงหลังคาอาคารของชุมชนนิมน์จันทบุรี

แผนที่ 15 แสดงสภาพอาคารของชุมชนริมน้ำจันทบุรี

แผนที่ 16 แสดงความเก่าแก่ของอาคาร

แผนที่ 17 แสดงกรรมสิทธิ์ของผู้ใช้อาคารชุมชนน้ำจันทบุรี

ภาคผนวก ข.

ข้อมูลการสำรวจรายหลังคาเรือนของสถาบันอาศรมศิลป์ในเบื้องต้นนี้ได้ทำการคัดเลือกอาคารที่มีความสำคัญพร้อมได้ทำประวัติและรายละเอียดของอาคารซึ่งประกอบไปด้วย

บ้านโกคบาลเป็นบ้านไม้ตะเคียนทั้งหลัง ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบจีนแบ่งเป็น 3 เรือน สภาพบ้านในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในลักษณะเดิม มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงบ้างเป็นบางส่วนเนื่องจากประสบภัยน้ำท่วมเป็นประจำ และปรับปรุงตามความจำเป็นบางอย่าง ได้แก่ เปลี่ยนพื้นบ้าน ทาสีตกแต่งบ้าน และปรับสภาพพื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน บ้านโกคบาลในอดีตส่วนใหญ่อยู่ในความปกครองดูแลของ คุณย่าทวด ถิน โกคบาล เนื่องจากคุณปู่ทวดถึงแก่กรรมตั้งแต่คุณย่าทวดอายุเพียง 25 ปี คุณย่าทวดถิน โกคบาล ดำรงชีวิตอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. 2419 – 2517 รวมสิริอายุ 98 ปี นับเป็นหญิงแกร่งที่ดำรงชีวิตได้ถึง 5 แผ่นดิน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 – 9 แห่งราชวงศ์จักรี มีลูกหลานสืบทอดถึงปัจจุบันรวม 5 รุ่น บ้านโกคบาลสมัยคุณย่าทวด ดำรงชีพด้วยการค้าขายโดยนำผ้าและเครื่องนุ่งห่มจากกรุงเทพ ฯ ขนส่งทางเรือมาขายที่จันทบุรี และนำของป่ารวมทั้งสมุนไพรจากจันทบุรีไปขายที่กรุงเทพ ฯ รวมทั้งค้าขายเสือซึ่งทอดโดยชาวญวนที่อาศัยอยู่บริเวณวัดโรมันคาทอลิก จันทบุรี การค้าขายผ้าในสมัยนั้นซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ฝรั่งเศสยึดจันทบุรีนานถึง 11 ปี (ร.ศ. 112 – 123 หรือ พ.ศ. 2436 – 2447) ถือว่าเป็นสินค้าควบคุมโดยกงสุลฝรั่งเศส ร้านค้าขายผ้าต้องอยู่ในอาณาเขตของฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสออกเอกสารรับรองให้ว่าเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส ซึ่งบ้านโกคบาลยังคงเก็บรักษาเอกสารฉบับนี้ไว้ให้เป็นประวัติศาสตร์ตอนหนึ่ง ของจังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 30 บ้านโกคบาลร้านค้าขายผ้าที่เคยอยู่ในอาณาเขตของฝรั่งเศส

บ้านขุนนรพาสผล บ้านเลขที่ ๕๐ ถนนสุขาภิบาล เป็นบ้านตึกทรงยุโรปเก่าแก่อายุกว่า ๑๐๐ ปี เดิมมี ๒ หลัง ด้านหน้าเป็นตึกทรงยุโรป ด้านหลังเป็นเรือนไม้ทรงไทยติดแม่น้ำจันทบุรี ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงไปบ้างแล้วตามความจำเป็น ในอดีตบ้านนี้เป็นโรงพิมพ์ชื่อว่า พานิชเจริญศรี มีหลักฐานเป็นหนังสือโบราณ ระบุปีที่พิมพ์ชัดเจนใน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2478 ขุนนรพาสผล ได้ซื้อบ้านหลังนี้เป็นที่อยู่อาศัยมาจนถึงรุ่นลูกหลาน ปัจจุบันลูกหลานประกอบอาชีพขายขนมไข่ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในเมือง จันทบุรี นิยมเรียกกันว่า “ขนมไข่ป่าไผ่” ขุนนรพาสผล เดิมชื่อ นายเหลื่อม ศิริพงษ์ เกิดเมื่อ พ.ศ. 2428 (จ.ศ. 1247) เป็นชาว จันทบุรี โดยแท้ เริ่มเรียนหนังสือที่วัดโบสถ์ มีอาชีพรับราชการ เคยดำรงตำแหน่งปลัดซ้ายและปลัดขวา อำเภอต่าง ๆ ในเมืองจันทบุรี และเมืองระยอง ตำแหน่งสุดท้ายเป็น นายอำเภอเกล่งระยอง ใน พ.ศ. 2465 และใน พ.ศ. 2466 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สัญญาบัตรเป็นขุนนรพาสผล ถือศักดินา 800 ไร่ ปัจจุบันสิ่งที่มีคุณค่าเป็นความภาคภูมิใจของลูกหลาน ก็คือ รูปทรงตึกแบบยุโรป ลวดลายพื้นกระเบื้องดินเผาสีน้ำตาลสวยงาม ช่องลมไม้ฉลุลวดลายเก๋าคอกไม้ ตู้ไม้โบราณ รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในอดีต และสิ่งสำคัญยิ่งคือ หนังสือโบราณสมัย ร.ศ. 120 จากโรงพิมพ์ พานิชเจริญศรี ทะเบียนประวัติขุนนรพาสผล ตำรายาโบราณ และเอกสารโบราณบางอย่างที่หายาก

ภาพที่ 31 บ้านขุนนรพาสผล (ร้านขนมไข่ป่าไผ่)

ร้านไอศกรีมตราจรวด เป็นอาคารปูนผสมไม้สองชั้น ด้านหน้ารูปทรงตึกเป็นแบบยุโรป อายุของบ้านประมาณ 100 ปีเศษ จัดทำเป็นโรงงานไอศกรีมและบ้านพักอาศัย หน้าบ้านตั้งถังไอศกรีมหลากหลายรสจำหน่ายแก่คนทั่วไป ในอดีตบ้านนี้เป็นของตระกูลหลวงราชไมตรีและแบ่งให้เช่า ประมาณปี 2502 ปากับ แม่ของลุงแซ หรือคุณปัดโชติ กตัญญกุล ได้มาเช่า 1 ห้อง เพื่ออยู่อาศัยและทำโรงงานไอศกรีมตราจรวดด้วยเครื่องจักรเป็นแห่งแรกของ เมืองจันทบุรี หลังจากที่ลุงแซเรียนจบชั้น ม.8 ที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ได้กลับมาช่วยครอบครัวผลิตไอศกรีมตราจรวด กิจการเจริญรุ่งเรืองมาก สามารถส่งน้อง ๆ ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ และซื้อบ้านเป็นของตนเองรวมทั้งขยายบ้านจาก 1 ห้อง เป็น 5 ห้อง ดังเช่นปัจจุบัน ในอดีตไอศกรีมตราจรวดขายดีมาก เพราะเป็นไอศกรีมที่มีถึง 7 รส ให้เลือก และมีหลายชนิด ทั้งไอศกรีมแท่ง ไอศกรีมตัด ไอศกรีมกะทิสด ไอศกรีมแท่งรูปทรงและขนาดต่าง ๆ บรรจุอยู่ในกระติกแก้วกลมหลากสี ราคาแท่งละหนึ่งสลึง โดยวางจำหน่ายที่หน้าบ้านและส่งร้านค้าทั่วไปด้วยรถจักรยานยนต์ดัดแปลงด้านท้ายรถให้บรรทุกกระติกไอศกรีมได้คราวละมาก ๆ รวมทั้งมีลูกค้ามารับไปจำหน่ายด้วย ทำให้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายทั้งจังหวัด นอกจากนี้ลุงแซยังมีความสามารถพิเศษในการซ่อมเครื่องจักรและตู้ไอศกรีมได้ ด้วย ต่อมาจึงได้เพิ่มกิจการเป็นประดิษฐ์ตู้เย็นใส่ไอศกรีมและนำไปวางขายตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ร้านค้า ซึ่งลุงแซได้มอบกิจการตู้เย็นให้บุตรชายเป็นผู้ดูแล ปัจจุบันโรงงานไอศกรีมตราจรวดได้ผลิตไอศกรีมในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น แต่ยังคงผลิตไอศกรีมชนิดดั้งเดิมอยู่เพื่อที่จะรักษาเอกลักษณ์ รูปแบบ และรสชาติของไอศกรีม แบบดั้งเดิมไว้ต่อไป

ภาพที่ 32 ร้านไอศกรีมตราจรวด

ร้านจังกวางอัน เป็นร้านขายยาจีนที่มีชื่อเสียงร้านแรก ๆ ในเมืองจันทบุรี มีอายุถึงปัจจุบันมากกว่า 100 ปี โดยอาภิง นายหยั่ง แซ่จ้ง ชาวจีนและได้เดินทางมาเมืองจันทบุรี เมื่อตอนอายุประมาณ 20 ปี ต่อมาอาภิงได้แต่งงานกับอำมา นางหนี แซ่จ้ง สามีค้าบพลั่ว อำเภอสลัดสิงห์ มีบุตรและธิดารวม 3 คน ปัจจุบันคุณป้าประไพพรรณ จันทสาสวัต ธิดาคนที่สองเป็นผู้สืบทอดกิจการร้านจังกวางอัน อาภิงเปิดร้านขายของป่าระยะหนึ่ง แล้วจึงเปิดเป็นร้านขายยาจีน ในอดีตย่านริมน้ำจันทบุรีมีการค้าขายเจริญรุ่งเรืองมาก รวมทั้งร้านจังกวางอันด้วย มีลูกค้าทั้งคนไทย คนจีน และคนญวนซึ่งใส่ชุดอ้าวหญ้าย เข้ามาซื้อยากันตลอดทั้งวัน การขนส่งยาในสมัยนั้นจะขนส่งมาทางเรือจากเมืองจีน ผ่านฮ่องกง กรุงเทพฯ และลำเลียงมาเมืองจันทบุรี ปัจจุบัน ร้านจังกวางอันจำหน่ายสมุนไพรไทยควบคู่ไปกับสมุนไพรจีน ส่วนใหญ่ยังคงรักษาสภาพเดิมเหมือนในอดีต มีการเก็บรักษาเครื่องมือและเครื่องใช้ในการค้าขายยาจีน เช่น ตู้ยาโบราณ เครื่องชั่งยา ครกตำยาทองเหลือง มีดหั่นยา ฯลฯ รวมทั้งยังได้ผลิตไอศกรีมกะทิรสมะพร้าวหวานหอมเย็นชื่นใจเพื่อจำหน่ายเพิ่ม เติมอีกด้วย ซึ่งมีอยู่แห่งเดียวในเมืองจันทบุรี

ภาพที่ 33 ร้านจังกวางอัน เป็นร้านขายยาจีนที่มีชื่อเสียงร้านแรก ๆ ในเมืองจันทบุรี

ร้านปลา รีมน้ำ ตั้งอยู่เลขที่ 137 เป็นของนายวิเชียร และนางยงลักษณ์ ประสงค์ธรรม เชื้อสายจีนและเวียดนาม ถือได้ว่าเป็นร้านปลาสดงามร้านแรกของเมืองจันทบุรี ปี พ.ศ. 2499 ได้เริ่มก่อสร้างบ้านเป็นอาคารปูนผสมไม้ชั้นบน โดยนำบานประตูซึ่งมีลวดลายสลักงดงาม อายุร่วม 100 ปี จากบ้านเก่าของญาติมาติดตั้งทั้งชั้นบนและชั้นล่าง และในปี พ.ศ. 2504 เปิดบ้านเป็นโรงกลึง ร้านปลา รีมน้ำเริ่มดำเนินธุรกิจในปี พ.ศ. 2510 โดยหาปลาพื้นเมืองในจังหวัด ซึ่งชาวบ้านจะจับมาขายให้ เช่น ปลาพระร่วง ปลากระต๊อ ปลาปักเป้า แล้วทางร้านรวบรวม ส่งขายถึงปลาที่ตลาดนัดสนามหลวง กรุงเทพฯ และนำปลาสดงามจากตลาดนัดสนามหลวงมาขายที่

จันทบุรี เมื่อตลาดนัดสนามหลวงปิดตัวลงจึงเปลี่ยนไปรับปลาจากตลาดจตุจักร ปัจจุบันร้านปลา
ริมน้ำได้อุรักษ์และเผยแพร่ความรู้เรื่องพันธุ์ปลาพื้น เมืองที่เคยมีในแม่น้ำจันทบุรี

ภาพที่ 34 ร้านปลา ริมน้ำ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

นายภาสกร คำภูแสน

ที่อยู่

อาคารเนตรประสมเพลส 36/1 ซ.ลาดพร้าว 18 ถ.

ลาดพร้าวแขวงจอมพล เขตจตุจักร กทม. 10900

โทรศัพท์ (085) 2124588

E-Mail : korn905@hotmail.comE-Mail : amon_ra@hotmail.co.th

วัน เดือน ปี ที่เกิด

23 เมษายน 2524

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2548

สำเร็จการศึกษาปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตรศิลป์

สาขาสถาปัตยกรรมเมืองและชุมชน มหาวิทยาลัย

มหาสารคาม

พ.ศ.2551

ศึกษาต่อระดับปริญญาโท

หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ.2548-2551

สถาปนิกและนักออกแบบชุมชนเมือง

บริษัท เอ-เซเวน คอร์ปอเรชั่นจำกัด (A-Seven

Coporation Co.,Ltd.) กรุงเทพมหานคร